

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών
— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Π.Μ.Σ.: **ΙΔΙΩΤΙΚΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ, ΔΙΚΑΙΟ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΥΝΑΛΛΑΓΩΝ
& ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΕΣ ΝΟΜΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ**

ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: **ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΕΣ ΝΟΜΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ**
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΕΤΟΣ: **2018-2019**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

της **ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΑΣ ΤΑΤΣΗ**

A.M.: 7340012318008

UNESCO και Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά:

Η περίπτωση της Ελλάδας

Επιβλέποντες:

Καθηγήτρια **Ελίνα Ν. Μουσταῖρα**

Αναπληρωτής Καθηγητής **Φίλιππος Βασιλόγιαννης**

Επίκουρος Καθηγητής **Ανδρέας Χέλμης**

Αθήνα, 2019

Copyright © Κωνσταντινιά Τατσή, 2019

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Περίληψη

Το 2003 θεσπίστηκε η Σύμβαση για την Προστασία της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO. Πρόκειται για μια διεθνή σύμβαση, η οποία προέκυψε ως αποτέλεσμα του διεθνούς προβληματισμού και διαλόγου σχετικά με την έννοια της πολιτιστικής κληρονομιάς και ιδιαίτερα των πολιτισμικών εκφάνσεών της που δεν έχουν απτή, υλική διάσταση, αλλά λαμβάνουν άυλη μορφή. Χαρακτηριστικό δείγμα της ανάγκης κατάρτισης μιας τέτοιας σύμβασης αποτελεί ο σχετικά μεγάλος αριθμός κρατών που έχουν προβεί στην κύρωσή του. Η Ελλάδα προέβη στην κύρωση της Σύμβασης με το Ν. 3521/2006. Έως σήμερα, έχει επιτευχθεί η εγγραφή έξι πολιτιστικών στοιχείων στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο της Σύμβασης, επιδιώκοντας τη διασφάλιση της ύπαρξής τους. Με την παρούσα ερευνάται η εξέλιξη της έννοιας του πολιτισμού και παρουσιάζονται τα κυριότερα σημεία της Σύμβασης για τη Διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Ιδιαίτερη βαρύτητα δίνεται στην περιγραφή των πολιτιστικών αγαθών άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς του ελληνικού πολιτισμού που έχουν εγγραφεί έως σήμερα στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο της Σύμβασης.

Abstract

In 2003, the UNESCO Convention for the Protection of Intangible Cultural Heritage was established. It is an international convention, which has emerged as a result of the international dialogue on the concept of cultural heritage, and in particular its cultural manifestations, which have no tangible, material dimension but take on an intangible form. A characteristic example of the need to draw up such a convention is the large number of States that have ratified it. Greece ratified the Convention by Law 3521/2006. Until today, six cultural items have been registered in the Representative List of the Convention, seeking to ensure their existence. The present study explores the evolution of the concept of culture and highlights the main points of the Convention for the Protection of Intangible Cultural Heritage. Particular importance is given to the description of the intangible cultural heritage of Greek culture that has been registered in the Representative List of the Convention.

Αντί για «Ευχαριστώ».....

Γράφοντας αυτές τις γραμμές κοιτάζω πίσω στον τελευταίο χρόνο που πέρασε με ένα ταξίδι γνώσης και μάθησης. Έχοντας συνηθίσει πίσω από την έδρα, το να βρίσκομαι από την άλλη της πλευρά αποτέλεσε πρόκληση και ένα προσωπικό στοίχημα. Ολοκληρώνοντας το Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο, Δίκαιο Διεθνών Συναλλαγών & Συγκριτικές Νομικές Σπουδές, τα συναισθήματα είναι ανάμεικτα, κυριαρχεί, όμως, η ευγνωμοσύνη και η επιβεβαίωση της ορθής μου επιλογής. Οφείλω πολλά στην επιβλέπουσα της παρούσας διπλωματικής εργασίας, κυρία Ελίνα Μουσταῖρα, η αφοσίωση της οποίας στο μάθημα και στους μαθητές της συνιστά πρότυπο, ενώ οι συμβουλές της χαρακτηρίζονται ως πολύτιμες. Ήταν μεγάλη μου τιμή να αποτελέσω μέλος μιας ακαδημαϊκής κοινότητας, στην οποία οι καθηγητές και οι φοιτητές βρίσκονται σε συνεχή διάλογο, επιδιώκοντας την προώθηση της μάθησης, τον προβληματισμό και την άνθιση της σκέψης. Σας ευχαριστώ τον καθένα χωριστά· δεν θα ήταν το ίδιο χωρίς εσάς. Ειδικότερα, θέλω να ευχαριστήσω τον συμφοιτητή, συνάδελφο και φίλο, κύριο Στέργιο Τσακίρη, οι επισημάνσεις και τα σχόλια του οποίου δεν μου επέτρεψαν να εφησυχάσω στιγμή.

Τίποτα δεν θα ήταν εφικτό χωρίς τα παιδιά μου, τον Θοδωρή και τη Λαμπρινή. Οι τρεις μας, στήριγμα και έμπνευση ο ένας για τον άλλον, ταυτόχρονα, δέκτης και πομπός δύναμης, προστασίας και βοήθειας, ως οικογένεια, καταφέρνουμε να υλοποιήσουμε στόχους και όνειρα. Μαζί και ο ένας στο πλάι του άλλου. Θέλω να ευχαριστήσω τον αδερφό μου, Δημήτρη, για την αγάπη του, που παραμένει αμείωτη μέσα στα χρόνια. Δεν θα κατάφερνα πολλά από αυτά που είμαι σήμερα χωρίς τους λατρευτούς μου γονείς, τη μητέρα μου, που έθεσε τις βάσεις για τα επόμενά μου βήματα, και τον πατέρα μου για την στοργή και τη φροντίδα, στη μνήμη του οποίου αφιερώνεται η παρούσα. Τέλος, ένα «ευχαριστώ» στη μαθήτριά και φίλη, κυρία Εύη Τσεκούρα, νομικό, για τις συμβουλές και τη στήριξή της.

Αθήνα, 25 Σεπτεμβρίου 2019,

Κωνσταντινιά Τατσή

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	3
Abstract	3
Αντί για «Ευχαριστώ».....	4
Εισαγωγή.....	7
1.Ο Πολιτισμός και η πολιτιστική κληρονομιά ως αντικείμενα μελέτης και έρευνας	10
1.1.Η σχέση του πολιτισμού με τις έννοιες του έθνους και του κράτους	12
1.2.Ταξινόμηση	15
1.3.Η διαμόρφωση της Πολιτιστικής Ταυτότητας και το δικαίωμα σε αυτήν	18
2.Η διαμόρφωση της έννοιας πολιτιστικής κληρονομιάς μέσα από τη δράση της UNESCO	23
2.1.UNESCO: Σκοπός – Δράση – Εφαρμογή	24
2.2.Εννοιολογική προσέγγιση σύμφωνα με την UNESCO	27
2.3.Η διεύρυνση του όρου	29
2.4.Ο αντίκτυπος των συμβάσεων στην έννοια της διαμόρφωσης της Πολιτιστικής Κληρονομιάς	32
2.4.1.Σύμβαση για τη διαφύλαξη της ενάλιας πολιτιστικής κληρονομιάς	32
2.4.2. Σύμβαση για την προστασία και την προώθηση της ποικιλομορφίας των πολιτιστικών εκφράσεων	35
3.Η Σύμβαση για τη Διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς	40
3.1. Η υιοθέτηση της Σύμβασης για τη Διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς: από την υλική στην άυλη κληρονομιά	42
3.2.Σκοπός και ορισμοί της Σύμβασης για τη Διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς	44
3.3. Η Διακυβερνητική Επιτροπή Διαφύλαξης της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς	47
3.4. Οι τρεις κατάλογοι	49
3.5. Ο ρόλος των κρατών μελών στην εφαρμογή της Σύμβασης – Χάραξη της πολιτικής για τη διαφύλαξη.....	55
3.6. Ο ρόλος των κοινοτήτων, των ομάδων και των ατόμων στην εφαρμογή της Σύμβασης – Η επίτευξη της διαφύλαξης.....	58
Η άυλη πολιτιστική κληρονομιά της Ελλάδας.....	61
4.1. Τα πολιτιστικά αγαθά που έχουν εγγραφεί στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς	62
4.1.1. Η Μεσογειακή Δίαιτα.....	62
4.1.2. Η τεχνογνωσία της παραδοσιακής μαστιχοκαλλιέργειας στη Χίο	69
4.1.3. Η Τηνιακή μαρμαροτεχνία	75

4.1.4. Το εθνικό δρώμενο των Μωμόγερων	80
4.1.5. Το Ρεμπέτικο τραγούδι	84
4.1.6. Η τέχνη της ξερολιθιάς.....	87
4.2. Άλλα άυλα πολιτιστικά αγαθά που θα μπορούσαν να ενταχθούν στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο	92
Επίλογος	94
Βιβλιογραφία.....	96
Ελληνική	96
Ξένη	96
Ιστότοποι	98
Νομικά Κείμενα	100

Εισαγωγή

Η έννοια της πολιτιστικής κληρονομιάς αποδίδεται με μια ποικιλία διαφορετικών ορισμών ανά την Υφήλιο. Εντούτοις, κοινός παρονομαστής είναι ότι όλα τα έθνη και οι κοινωνίες επιδιώκουν την προστασία της, καθώς η σχέση της πολιτιστικής κληρονομιάς με το έθνος συμβάλλει στην ένταξη και την ενσωμάτωση των ανθρώπων σε αυτό, ενώ αποτελεί απόδειξη των επιτευγμάτων εκάστου συγκεκριμένου έθνους. Η διεθνής κοινότητα των κρατών μέσω της UNESCO -του ειδικού οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών με σκοπό και αποστολή την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς- έχει προβεί στη διαπραγμάτευση και στην υιοθέτηση διάφορων συμβάσεων που αφορούν στην πολιτιστική κληρονομιά¹, καθώς τα κράτη αναγνωρίζουν ότι ο αποτελεσματικότερος τρόπος προστασίας της είναι δυνατό να επιτευχθεί σε οικουμενικό επίπεδο μέσω της διεθνούς συνεργασίας και του αμοιβαίου σεβασμού. Η πρόκληση για τους διάφορους διεθνείς οργανισμούς, όπως είναι επί παραδείγματι η UNESCO, συνίσταται στο ότι όλα τα άτομα και οι κοινωνίες πρέπει να εκπροσωπούνται μέσα σε αυτή την πολυσχιδή -πολιτιστικά- κοινωνία των ανθρώπων. Ωστόσο, πρέπει να υπογραμμιστεί ότι η ίδια η ποικιλομορφία, που ενυπάρχει στην έννοια του πολιτισμού, καταλήγει, συχνά, να λειτουργεί ως σκόπελος στην επίτευξη της επιδιωκόμενης συναίνεσης μεταξύ των κρατών σε διάφορα ζητήματα, όπως η δημιουργία νέων ορισμών και οι ειδικοί στόχοι που τίθενται στο πλαίσιο ενός νέου διεθνούς μέσου. Οι δυσκολίες αυτές έχουν ως αναπόφευκτο αποτέλεσμα, η υιοθέτηση μιας σύμβασης να ανάγεται συνήθως σε μια μακροπρόθεσμη διαδικασία.

Η έννοια της «άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς» καλύπτει μια ευρύτατη ποικιλία εκφράσεων και εκδηλώσεων ενός άυλου και ζωντανού πολιτισμού σε αντίθεση προς τα υλικά αγαθά και πράγματα - κινητά ή ακίνητα - που έχουν αποτελέσει αντικείμενο διεθνούς προστασίας κατά τα παρελθόντα έτη.² Ως χαρακτηριστικά παραδείγματα που εμπίπτουν στην κατηγορία, μπορεί κανείς να σκεφτεί μορφές μουσικής έκφρασης, λογοτεχνικές και προφορικές παραδόσεις, ποίηση, γλώσσες και ιδιώματα, θέατρο, χορό και μίμηση, θρησκευτικές παραδόσεις και τελετουργίες,

---

¹ Carducci, G., (2008). The 1972 World Heritage Convention in the Framework of Other UNESCO Conventions on Cultural Heritage, σε Francioni, F., Lenzerini, F., (ed.) The 1972 World Heritage Convention: a commentary, Oxford University Press, p. 364.

² Francioni, F. (2004). Beyond state sovereignty: The protection of cultural heritage as shared interest of humanity. Michigan Journal of International Law, 25(4), 1209-1228, σ. 1226.

πρακτικές βιοτεχνίας, χορογραφία και κοστούμια, γεωργικές πρακτικές, τοπικές ιατρικές πρακτικές που συνδέονται με τη γνώση των ιδιοτήτων φυτών και βοτάνων, κοινωνικές μεθόδους διευθέτησης διαφορών και άλλες μορφές παραδοσιακής δημιουργικότητας που οι ανθρωπολόγοι γενικά κατατάσσουν στη λαϊκή παράδοση³. Παρά τις πρόδηλες διαφοροποιήσεις των ποικίλων εκδηλώσεων άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, τούτες συνδέονται με ένα κοινό χαρακτηριστικό: καθεμία από αυτές τις εκφράσεις λειτουργούν ως στοιχεία για τον προσδιορισμό της ταυτότητας μιας πολιτιστικής κοινότητας, η οποία παρουσιάζει συγκεκριμένες κοινωνικές και πνευματικές διεργασίες, καθώς και μοναδική κοσμοθεωρία. Αυτές οι ιδιαιτερότητες χαρακτηρίζουν την σχετική πολιτιστική κοινότητα σε σχέση με το ευρύτερο πλαίσιο του κυρίαρχου κράτους.

Είναι αληθές ότι η πλειοψηφία των ανθρώπων συνδέει, κατ' αρχήν, τον ελληνικό πολιτισμό με τα πολιτιστικά αγαθά που μαρτυρούν την ανάπτυξη του ελληνικού κόσμου κατά την περίοδο της αρχαιότητας.⁴ Εντούτοις, κατά τα τελευταία χρόνια υφίσταται ένας ανοικτός διάλογος γύρω από τον πολιτισμό του σύγχρονου ελληνικού έθνους, ο οποίος σε σημαντικό του κομμάτι δεν εντοπίζεται σε υλικά πολιτιστικά αγαθά αλλά εκδηλώνεται σε άυλες εκφράσεις. Μάλιστα, υφίσταται μια συντονισμένη προσπάθεια προστασίας, τόσο από ομάδες που επιδιώκουν τη διασφάλιση και τη διάδοση αυτών, όσο και σε κρατικό επίπεδο. Έτσι, κατά τα τελευταία χρόνια, η Ελλάδα έχει προχωρήσει στην ένταξη ορισμένων εκφράσεων άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς στον αντιπροσωπευτικό κατάλογο της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς της ανθρωπότητας που προβλέπεται από τη Σύμβαση για τη Διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO.

Η παρούσα διπλωματική εργασία αποσκοπεί στη διερεύνηση της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς της Ελλάδας, παρουσιάζοντας τα πολιτιστικά αγαθά που έχουν εγγραφεί έως σήμερα στον κατάλογο της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς της ανθρωπότητας, καθώς και τις μορφές εκείνες οι οποίες θα μπορούσαν να ενταχθούν

---

³ Στην αγγλική γλώσσα χρησιμοποιείται ο όρος "folklife".

⁴ Μία διαδεδομένη διάκριση των περιόδων της αρχαίας ελληνικής ιστορίας είναι η ακόλουθη, σύμφωνα με την οποία η Μυκηναϊκή περίοδος αναπτύσσεται από το 1600 π.Χ. έως το 1100 π.Χ.. Ακολουθεί η Γεωμετρική Εποχή από περίπου το 1100 π.Χ. έως περίπου το 800 π.Χ.,. Η περίοδος από τον 8ο έως και τον 6ο π.Χ. αιώνα ονομάζεται Αρχαϊκή Εποχή. Ορόσημα της Κλασικής εποχής αποτελεί αφενός μεν η έναρξη του 5ου π.Χ. αιώνα και ο θάνατος του Αλεξάνδρου, το 323 π.Χ., οπότε άρχεται η Ελληνιστική εποχή η οποία διαρκεί έως το 146 π.Χ, οπότε ολόκληρος ο χώρος της ηπειρωτικής Ελλάδας βρέθηκε υπό τη Ρωμαϊκή αυτοκρατορία.

στον κατάλογο στο άμεσο επόμενο χρονικό διάστημα. Πέραν της απλής παρουσίασης, επιδιώκεται η βιβλιογραφική ανασκόπηση σε ζητήματα που αφορούν στον πολιτισμό και στην πολιτιστική κληρονομιά, ενώ εκτίθεται η σταδιακή εξέλιξη της νοοτροπίας που οδήγησε στην κατάρτιση και την υιοθέτηση της Σύμβασης για τη Διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς το 2003. Είναι σημαντικό δε να εξεταστεί ο ρόλος που διαδραματίζουν αφενός τα κράτη και αφετέρου οι κοινότητες, οι ομάδες και, κατά περιπτώσεις, τα άτομα στην εφαρμογή της συγκεκριμένης σύμβασης.

Θα μπορούσε να ειπωθεί ότι το υπό εξέταση ζήτημα δεν είναι αμιγώς νομικό· αντίθετα, ισορροπεί ανάμεσα στους τομείς της κοινωνιολογίας, της εθνογραφίας και της ανθρωπολογίας, ακριβώς διότι το κατ' ουσίαν αντικείμενο εξέτασης είναι οι πολιτιστικές εκφράσεις των κοινοτήτων και των ομάδων ανθρώπων που υπάγονται και προσδιορίζουν ότι αποτελούν μέρος του ελληνικού έθνους. Εξετάζεται, όμως, κυρίως από τη νομική σκοπιά, καθώς η νομική επιστήμη είναι εκείνη που προσφέρει τα μέσα για την επίτευξη της προστασίας, της διατήρησης και της διάδοσης των εκφράσεων αυτών.

1. Ο Πολιτισμός και η πολιτιστική κληρονομιά ως αντικείμενα μελέτης και έρευνας

Ο όρος «πολιτισμός» είναι δυνατό να φορτιστεί με ορισμένο εννοιολογικό φορτίο ανάλογα με τον χρόνο και τον χώρο στον οποίο μελετάται και το πλαίσιο στο οποίο απαντάται. Σύμφωνα με τον Hall⁵, ο πολιτισμός ταυτίζεται με το σύνολο των ταξινομητικών συστημάτων και των μορφωμάτων του λόγου, στα οποία βασίζεται η γλώσσα για να νοηματοδοτήσει τα πράγματα. Κατά την προσέγγιση αυτή, πολιτισμός και νόημα είναι άρρηκτα συνυφασμένα, μέσω της γλώσσας. Η άμεση αυτή συνάρτηση οδηγεί στην ταύτιση του πολιτισμού με το σύνολο της ανθρώπινης δραστηριότητας⁶. Υπό το πρίσμα αυτό, ο πολιτισμός αποκτά αρκετά γενικό περιεχόμενο και ταυτίζεται με την έννοια της «κουλτούρας»⁷, καθώς αφορά στον τρόπο συμπεριφοράς και την εκδήλωση του ανθρώπου σχεδόν σε κάθε έκφανση της ζωής του. Σε αντίθεση προς την ευρύτατη αυτή προσέγγιση, σύμφωνα με την προσέγγιση της UNESCO, ο πολιτισμός εντάσσεται στη γενικότερη έννοια της κουλτούρας.⁸

Προς την ίδια κατεύθυνση κινείται ο ορισμός που δίνει η Μουσταΐρα⁹, σύμφωνα με την οποία ο πολιτισμός θα μπορούσε να περιγραφεί, ως το *συνολικό δείγμα ανθρώπινων συμπεριφορών και των εκδηλώσεών τους στην σκέψη, στην ομιλία, στις ενέργειες και στα τεχνουργήματα, που μπορεί να περάσει στις επόμενες γενεές, με τη βοήθεια συγκεκριμένων εργαλείων, της γλώσσας καθώς και αφηρημένων σκέψεων /εννοιών*. Σύμφωνα με αυτήν την προσέγγιση, ο πολιτισμός αποτελεί έννοια ευρύτερη από την τέχνη, και ταυτίζεται αφενός με τις τέχνες της περιγραφής, της επικοινωνίας και της αναπαράστασης και αφετέρου με το σύνολο της ανώτερης σκέψης και

---

⁵ Hall, S., (1997). The centrality of culture: Notes on the cultural revolutions of our time στο *Thompson, K. (επιμ.) Media and Cultural Regulation, Sage Publications – Open University*, σ.222.

⁶ Έτσι, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Δασκαλοθανάσης, Ν. (2015), Νέα ιστορία της τέχνης και πολιτιστικές σπουδές: ένα βήμα μπρος δυο βήματα πίσω στο *Δασκαλοθανάσης, Ν. Restitutions – 14 κείμενα ιστορίας της τέχνης, Futura*, σ. 75, «Να γιατί σήμερα, για παράδειγμα, συζητούμε πια όχι για την ιστορία του Δικαίου αλλά για τον «νομικό μας πολιτισμό», όχι για τις δημόσιες υπηρεσίες αλλά για τον «πολιτισμό του δημοσίου», όχι για τη νοσολογία αλλά για τον «ιατρικό πολιτισμό», για να μην αναφερθούμε βεβαίως στον «πολιτισμό της επιχείρησης», στον «πολιτισμό του αστυνομικού τμήματος».

⁷ Δασκαλοθανάσης, Ν. (2015), Νέα ιστορία της τέχνης και πολιτιστικές σπουδές: ένα βήμα μπρος δυο βήματα πίσω στο *Δασκαλοθανάσης, Ν. Restitutions – 14 κείμενα ιστορίας της τέχνης, Futura*, σ. 68.

⁸ Στην ελληνική γλώσσα, είναι συχνή η χρήση των λέξεων «κουλτούρα» και «πολιτισμός» ως ταυτόσημες. Η διαφοροποίηση καθίσταται αντιληπτή πιο εύκολα αν αναλογιστεί κανείς την ορολογία στην αγγλική γλώσσα, όπου υφίσταται σαφής διαφορά μεταξύ culture και civilization.

⁹ Μουσταΐρα, Ε., (2012). Συγκριτικό Δίκαιο και Πολιτιστικά Αγαθά, Νομική Βιβλιοθήκη, σ. 25.

έκφρασης μιας κοινωνίας. Με τον τρόπο αυτό, ο πολιτισμός αποτελεί το απόσταγμα της σοφίας, της σκέψης και της έκφρασης μιας κοινωνίας, ως τομέας ανεξάρτητος από την οικονομία και την πολιτική της ζωή. Σύμφωνα δε με τις πλέον σύγχρονες θεωρήσεις της ανθρωπολογίας, οι διάφορες δραστηριότητες κάθε λαού δέον να αντιμετωπίζονται ως ισότιμες πολιτισμικά¹⁰, εγκαταλείποντας την άποψη για ανωτερότητα των «Δυτικών» πολιτισμών.

Ο πολιτισμός που μοιράζεται μια ομάδα ανθρώπων, μια κοινωνία, ένα έθνος λειτουργεί σαν συνδετικός κρίκος, αποτελώντας τον κοινό παρονομαστή τους. Ο πολιτισμός, υπό την έννοια αυτή, ανάγεται σε στοιχείο της ταυτότητας και του αυτοπροσδιορισμού του ατόμου. Ο άνθρωπος που μοιράζεται κοινές πολιτισμικές καταβολές με άλλους ανθρώπους αισθάνεται ότι είναι μέλος μιας ομάδας.

---

¹⁰ Μουσταῖρα, Ε., (2012). Συγκριτικό Δίκαιο και Πολιτιστικά Αγαθά, Νομική Βιβλιοθήκη, σ. 25-26.

1.1. Η σχέση του πολιτισμού με τις έννοιες του έθνους και του κράτους

Στο διεθνές δίκαιο, η διαφοροποίηση των όρων «έθνους» και «κράτους» είναι πρωταρχικής σημασίας. Κι ενώ στη βιβλιογραφία, το ζήτημα του διαχωρισμού αυτού είναι σαφές, σε αρκετές περιπτώσεις τα όρια είναι ρευστά. *«Γιατί το έθνος, που δεν πρέπει να συγχέεται με το κράτος, έχει μέσα του ανθρώπους που μιλούν τη γλώσσα που μιλώ, έχουν την ίδια με μένα θρησκεία, έχουν την ίδια προγονική ιστορία. Γενικώς, τα κοινά ήθη και έθιμα ενός λαού βοηθούν πολύ με τη συμβίωση σε οργανωμένη κοινωνία ανθρώπων. Σημειώστε πως οι λέξεις έθιμο και έθνος έχουν την ίδια ρίζα. Εύκολα συνάγεται απ' τα παραπάνω πως, η πατρίδα είναι έννοια συναισθηματική, το κράτος έννοια νομική και το έθνος έννοια πολιτιστική»*¹¹. Σύμφωνα με αυτήν την προσέγγιση, ο πολιτισμός αποτελεί τον κοινό παρονομαστή του έθνους, με αποτέλεσμα μια εθνότητα να χαρακτηρίζεται από τον πολιτισμό κι όχι από το αίμα της.¹² Εντούτοις, συχνά προκύπτουν ζητήματα περί της κυριότητας του πολιτισμού. Ενδεικτικό παράδειγμα, αποτελεί η διεκδίκηση έργου τέχνης, το οποίο έχει εξαχθεί παράνομα από ένα κράτος σε άλλο. Είναι χαρακτηριστικό ότι η έκβαση τέτοιων υποθέσεων δεν είναι σχεδόν ποτέ προδιαγεγραμμένη, καθώς οι σχετικές περί των θεμάτων αυτών διατάξεις των διάφορων κρατών ποικίλουν σημαντικά αντικατοπτρίζοντας την ευρύτερη πολιτική κάθε συγκεκριμένης χώρας. Έτσι, εγείρεται ζήτημα κυριότητας επί ενός πολιτιστικού αντικειμένου το οποίο δημιουργήθηκε κατά το παρελθόν. Σύμφωνα με μία άποψη το πολιτιστικό αγαθό θα πρέπει να ανήκει στο κράτος το οποίο κυριαρχεί επί του εδάφους. Μια τέτοια προσέγγιση θα ήταν άκρως προβληματική, αν αναλογιστεί κανείς την ιδιαίτερα ευμετάβλητη φύση των συνόρων ιδίως έως τον 20^ο αιώνα, ενώ θα απαξίωνε την ιδέα της πολιτισμικής ταυτότητας.¹³ Το ζήτημα της «καταγωγής» του έργου περιπλέκεται έτι περαιτέρω, καθώς συχνά παρεισφρεί ως παράγοντας η «καταγωγή» του δημιουργού.

Ήδη από την εποχή της Αναγέννησης, το ενδιαφέρον στη μελέτη της τέχνης επικεντρώθηκε στον καλλιτέχνη – δημιουργό, ενώ αντικείμενο θαυμασμού και παρατήρησης αποτέλεσαν τα καλλιτεχνήματα – δημιουργήματα.¹⁴ Ακολουθώντας

¹¹ Ραφαηλίδης, Β., (1995). (Μυθ)ιστορία των βαρβάρων προγόνων των σημερινών Ευρωπαίων, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, 2010, σ. 15-16.

¹² Ραφαηλίδης, Β., (1995). (Μυθ)ιστορία των βαρβάρων προγόνων των σημερινών Ευρωπαίων, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, 2010, σ. 60.

¹³ Μουσταΐρα, Ε., (2012). Συγκριτικό Δίκαιο και Πολιτιστικά Αγαθά, Νομική Βιβλιοθήκη, σ. 26-27.

¹⁴ Μουσταΐρα, Ε., (2012). *Ibid.*

αυτήν τη βάση, η συζήτηση γύρω από την παγκόσμια κληρονομιά και την αξία αυτής επικεντρώθηκε στην αξία των μνημείων. Αυτή δε η θέση αποτυπώνεται και στις συνθήκες της UNESCO, η οποία ανήγαγε σε καθήκον των κρατών την προστασία εκείνης της πολιτιστικής κληρονομιάς εξέχουσας¹⁵ αξίας για χάρη της ανθρωπότητας στο σύνολό της¹⁶.

Ποιος, όμως, είναι εκείνος που ορίζει και με ποια κριτήρια θα αποφασιστεί τι είναι η «εξέχουσα» πολιτιστική κληρονομιά; Στην προσπάθεια μιας τέτοιας κατηγοριοποίησης ελλοχεύει ο κίνδυνος, όσο αντικειμενικές κι αν επιδιώκουν να είναι τέτοιες εκτιμήσεις, να προέρχονται από τη δυτική παράδοση, αποκλείοντας από την προστασία τους μη δυτικούς πολιτισμούς.¹⁷ Η αξιολόγηση των μνημείων συντελείται σύμφωνα με τα οριζόμενα από τα πορίσματα της κοινής πείρας και τις γνώσεις σχετικά με τους διάφορους πολιτισμούς. Ο προσδιορισμός της πολιτιστικής κληρονομιάς, εξάλλου, απαιτεί εξειδικευμένες γνώσεις και συντελείται μέσω πρακτικών εξειδίκευσης που έχουν οικουμενικό χαρακτήρα. Υπό το πρίσμα αυτό, διαφορετικές κοινότητες επιδιώκουν την αποτίμηση της κληρονομιάς τους. Έτσι, σήμερα, ομάδες αυτόχθονων πληθυσμών, που δεν συγκαταλέγονται στις δυτικές κοινωνίες αναζητούν και διεκδικούν την ιδιοκτησία του παρελθόντος τους, την κληρονομιά τους.¹⁸ Αυτές οι -εύλογες και θεμιτές- αξιώσεις θέτουν νέα δεδομένα στην αξιολόγηση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Συγκεκριμένα, η αξιολόγηση συντελείται με πολύ διαφορετικούς όρους, καθώς ο πολιτισμός εντοπίζεται σε αντικείμενα και πρακτικές που εκφεύγουν της δυτικής παράδοσης, όπως τα τελετουργικά αντικείμενα και τα σύμβολα της κοινωνικής εξουσίας.

Ο πολιτισμός διαμορφώνεται ως αποτέλεσμα της συνεχούς επαφής των διάφορων λαών, μέσα από την ανταλλαγή και την επιρροή. Αυτός ο αέναος διάλογος, συχνά, καθιστά δυσχερή την απόδοση ενός πολιτισμού σε ένα μόνο κράτος. Τέτοιες περιπτώσεις απαντώνται ιδίως στις περιοχές της λατινικής Αμερικής, όπου οι Ισπανοί αποικιοκράτες επέβαλαν στους ιθαγενείς τον τρόπο ζωής τους, προσηλυτίζοντας τους συχνά με τρόπο βίαιο.¹⁹ Η συνειδητοποίηση αυτής της πραγματικότητας είναι σε άμεση

¹⁵ Ο όρος στην αγγλική γλώσσα απαντάται ως «outstanding value».

¹⁶ Hodder, I. (2010). Cultural Heritage Rights: From Ownership and Descent to Justice and Well-being. *Anthropological Quarterly*, Vol. 83, No. 4, Institute for Ethnographic Research (IFER) a part of the George Washington University, σ. 861.

¹⁷ Byrne, D., (1991). Western Hegemony in Archaeological Heritage Management, *History and Anthropology* Vol. 5, σ. 269-276.

¹⁸ Liebmann, M., Rizvi, U., (2008). *Archaeology and the Postcolonial Critique*. Lanham, Altamira Press.

¹⁹ Μουσταΐρα, Ε., (2012). Συγκριτικό Δίκαιο και Πολιτιστικά Αγαθά, Νομική Βιβλιοθήκη, σ. 27-28.

συνάρτηση με τις σύγχρονες τάσεις της ανθρωπολογίας: όπως τα έθνη και οι λαοί είναι ίσοι, έτσι και οι πολιτισμοί πρέπει να τυγχάνουν ίσης εκτίμησης και προστασίας. Συνεπώς, είναι απαραίτητο να επαναπροσδιοριστεί ο τρόπος που λογίζεται το «ανήκειν» του πολιτισμού σε ένα έθνος. Προς επίτευξη, όμως, αυτού είναι απαραίτητος ο επαναπροσδιορισμός της έννοιας του πολιτισμού.

1.2. Ταξινόμηση

Η μελέτη και η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς αποτελεί μέριμνα της πλειοψηφίας των σύγχρονων κρατών. Εντούτοις, ο τρόπος προσέγγισης της έννοιας της πολιτιστικής κληρονομιάς, όπως και η σκοπιά από την οποία εξετάζεται, ποικίλει στις διάφορες δικαιικές παραδόσεις αντικατοπτρίζοντας την πολιτική βούληση, τα συμφέροντα και την ιστορία κάθε κράτους. Επιπλέον, ο τρόπος αντίληψης μιας σειράς νομικών εννοιών επηρεάζει σημαντικά τη νοοτροπία που αναπτύσσεται γύρω από την έννοια της πολιτιστικής κληρονομιάς αυτής καθαυτής αλλά και γύρω από τον τρόπο προστασίας της. Ενδεικτικά, όπως υποστηρίζει η Μουσταΐρα²⁰, βασικός λόγος διαφοροποίησης στην προσέγγιση αποτελεί η αντιμετώπιση της ιδιοκτησίας από το κάθε δίκαιο. Η ιδιωτική ιδιοκτησία (Private property) συνιστά κυρίαρχη έννοια επί της οποίας σε μεγάλο βαθμό έχουν οικοδομηθεί οι σύγχρονες «δυτικές» κοινωνίες, τα πολιτικά και οικονομικά συστήματα αυτών. Τη σημασία αυτή επιρρωνύει η προστασία της ιδιοκτησίας ως ατομικό δικαίωμα με απόλυτο, μάλιστα, χαρακτήρα σε διεθνή²¹ και εθνικά συνταγματικά κείμενα. Στην ίδια κατεύθυνση, μελετητές και ακαδημαϊκοί υπογραμμίζουν ότι η διατύπωση του δικαιώματος της ιδιοκτησίας στα συνταγματικά κείμενα και οι περιορισμοί, που επιβάλλονται σε αυτό το απόλυτο δικαίωμα, αποτελούν τη βάση επί της οποίας αναπτύσσεται η θεώρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς και η κυριότητα επί των πολιτιστικών αγαθών.²²

Επί παραδείγματι, η σημασία της εθνικής κληρονομιάς και η υποχρέωση της μεταβίβασης αυτής στις μελλοντικές γενιές περιέχεται στο προοίμιο του Πολωνικού Συντάγματος. Η Habdas υποστηρίζει ότι αποτελεί μια γενική υποχρέωση του Έθνους και η οποία επεκτείνεται σε μια σειρά συνταγματικών διατάξεων. Στο άρθρο 5

²⁰ Μουσταΐρα, Ε., (2012). Συγκριτικό Δίκαιο και Πολιτιστικά Αγαθά, Νομική Βιβλιοθήκη, σ. 44.

²¹ Ενδεικτικό παράδειγμα αποτελεί η Παγκόσμια Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (Universal Declaration on Human Rights), όπου στο άρθρο 17 προβλέπεται ότι «1. Κάθε άτομο, μόνο του ή με άλλους μαζί, έχει το δικαίωμα της ιδιοκτησίας. 2. Κανείς δεν μπορεί να στερηθεί αυθαίρετα την ιδιοκτησία του.», καθώς και το Πρώτο Πρωτόκολλο Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (European Convention on Human Rights) όπου στο άρθρο 1 ορίζεται ότι «Παν φυσικόν ή νομικόν πρόσωπον δικαιούται σεβασμού της περιουσίας του. Ουδείς δύναται να στερηθή της ιδιοκτησίας αυτού ειμή δια λόγους δημοσίας ωφελείας και υπό τους προβλεπομένους, υπό του νόμου και των γενικών αρχών του διεθνούς δικαίου όρους. Αι προαναφερόμεναι διατάξεις δεν θίγουν το δικαίωμα παντός κράτους όπως θέση εν ισχύ νόμους ους ήθελε κρίνει αναγκαίον προς ρύθμισιν της χρήσεως αγαθών συμφώνως προς το δημόσιον συμφέρον ή προς εξασφάλισιν της καταβολής φόρων ή άλλων εισφορών ή προστίμων.».

²² Habdas, M., (2010). My Home is My Castle – But is My Castle Truly Mine? Polish Historical Immovables as Objects of Ownership, *Opinio Juris in Compratione*, Vol. 2/2010, Paper No. 5.

σημειώνεται ότι η Δημοκρατία της Πολωνίας (...) προστατεύει την εθνική κληρονομιά, στο άρθρο 6 παράγραφος 1 σημειώνεται ότι η Δημοκρατία της Πολωνίας θα παρέχει τις προϋποθέσεις για την ίση πρόσβαση των ανθρώπων στα προϊόντα του πολιτισμού, που αποτελούν την πηγή της ταυτότητας, της συνέχειας και της ανάπτυξης του έθνους. Τέλος, στο άρθρο 73 προβλέπεται ότι η ελευθερία της καλλιτεχνικής δημιουργίας και της επιστημονικής έρευνας, η διάδοση των καρπών της, καθώς και η ελευθερία να διδάσκουν και να απολαμβάνουν τα προϊόντα του πολιτισμού, πρέπει να εξασφαλίζονται σε όλους.²³

Η έννοια της ιδιοκτησίας στα κράτη του Κοινοδικαίου διαφέρει από εκείνη των κρατών της ηπειρωτικής παράδοσης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση της Αγγλίας, σύμφωνα με την παράδοση της οποίας η ιδιωτική ιδιοκτησία προηγείται της αρχής του δημόσιου συμφέροντος.²⁴ Ως συνεπεία της προσέγγισης αυτής, συχνά, υφίστανται αποφάσεις ή και πράξεις οι οποίες προασπίζονται την ιδιωτική πρωτοβουλία σε βάρος του δημόσιου συμφέροντος και αγαθών που έχουν πολιτιστικό χαρακτήρα. Αντίθετα, στην Ιταλία, το δημόσιο συμφέρον συνιστά θεμελιώδες στοιχείο της έννομης τάξης, το οποίο, παράλληλα, συνιστά στοιχείο της πολιτιστικής κληρονομιάς. Μάλιστα, οι Ιταλοί μελετητές, ήδη από τον 20^ο αιώνα, κατέληξαν στο ότι το δημόσιο συμφέρον αποτελεί ένα από τα δύο χαρακτηριστικά της πολιτιστικής κληρονομιάς και, συγκεκριμένα, εκείνο που επιτάσσει, κατ' ουσίαν, την διαφύλαξη και τη διατήρησή της. Το «δημόσιο συμφέρον», το οποίο απαντάται με τον όρο «δημόσια ωφέλεια» στα παπικά edicta του 18^{ου} και 19^{ου} αιώνα, λαμβάνει διάφορες μορφές.²⁵

Το έτερο στοιχείο που τη συνθέτει είναι η άυλη αξία που φέρουν τα αγαθά, η εσωτερική και ουσιαστική αξία που φέρουν τα αγαθά, είτε απτά είτε άυλα. Το στοιχείο αυτό καταδεικνύει ότι η αξία και η σημασία που αποδίδεται είναι εξαρτώμενη από άλλους παράγοντες και όχι αντικειμενικά δεδομένη. Η αξία της πολιτιστικής κληρονομιάς δεν είναι πάγια και σταθερή, αλλά μεταβάλλεται, καθώς το πολιτιστικό αγαθό βρίσκεται σε συνεχή διάλογο και αλληλοεπίδραση με το περιβάλλον. Έτσι, η εσωτερική αξία γίνεται αντιληπτή μόνο σε σχέση με το κοινωνικό, ιστορικό ακόμη και

---

²³ *Ibid.*

²⁴ Μουσταῖρα, Ε., (2012). Συγκριτικό Δίκαιο και Πολιτιστικά Αγαθά, Νομική Βιβλιοθήκη, σ. 43.

²⁵ *Ibid.*

το χωρικό πλαίσιο.²⁶ Παραδείγματος χάριν, ένα παραδοσιακό τραγούδι που μαθαίνεται από γενιά σε γενιά σε κάποιο σημείο του κόσμου, αποτελεί θησαυρό ανεκτίμητης αξίας, συνδέεται με συναισθήματα προσωπικά και ομαδικά για τους άμεσα εμπλεκόμενους ανθρώπους. Αντίθετα, για οποιαδήποτε άλλη ομάδα ανθρώπων αποτελεί, απλά, μια ευχάριστη μελωδία.

Δεδομένων αυτών και σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, υφίσταται η ακόλουθη κατηγοριοποίηση²⁷:

(α) Κατ' αρχάς, η πολιτιστική κληρονομιά λογίζεται ως στοιχείο και μέρος της εθνικής ταυτότητας. Στο πλαίσιο αυτό, συνιστά μέρος της «επικράτειας» (territory), δηλαδή του φυσικού δημόσιου χώρου, αποτελώντας αναπόσπαστο μέρος του περιβάλλοντος (environment) και του τοπίου (landscape). Έτσι, διαμορφώνεται η έννοια του πολιτιστικού περιβάλλοντος. Καθίσταται σαφές ότι η ανθρώπινη δραστηριότητα εκδηλώνεται στο φυσικό περιβάλλον με αποτέλεσμα η πολιτιστική έκφραση, επίσης, να συνδέεται άρρηκτα με αυτό.

(β) Περαιτέρω, τα κινητά τεχνουργήματα είναι επιδεικτικά οικονομικής αποτίμησης και, συνεπώς, προσελκύουν το ενδιαφέρον του εμπορικού κόσμου.

(γ) Η πολιτιστική κληρονομιά λειτουργεί ως αντικείμενο ατομικών δικαιωμάτων, στο πλαίσιο της ιδιοκτησίας.

(δ) Επίσης, είναι συνυφασμένα και με άλλα δικαιώματα, καθώς αντανakλά τις πνευματικές και θρησκευτικές πεποιθήσεις.

(ε) Τέλος, η πολιτιστική κληρονομιά αποτελεί στοιχείο της ανάπτυξης του διεθνούς δικαίου.

---

²⁶ Torre, M., (ed.), (2001). Assessing the Values of Cultural Heritage, Research Report, The Getty Conservation Institute, Los Angeles, σ. 9.

²⁷ Μουσταΐρα, Ε., (2012). Συγκριτικό Δίκαιο και Πολιτιστικά Αγαθά, Νομική Βιβλιοθήκη, σ. 41-42.

1.3. Η διαμόρφωση της Πολιτιστικής Ταυτότητας και το δικαίωμα σε αυτήν

Η λεηλασία των έργων τέχνης και η καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς από τον κατακτητή κατά τη διάρκεια του πολέμου αποτελεί πρακτική καταγεγραμμένη ήδη από τα αρχαία χρόνια. Από ιστορική άποψη, αυτή η πρακτική, όπως υλοποιήθηκε από τους Ναζί, ξεπέρασε εκείνη των Ναπολεόντειων Πολέμων.²⁸ Η επίσημη υπηρεσία κατάσχεσης των Ναζί με την ονομασία «Einsatzstab Rosenberg», οργάνωσε ένα τεράστιο και επιθετικό πρόγραμμα λεηλασίας της τέχνης και του πολιτισμού σε όλη την Ευρώπη²⁹. Ο σκοπός ήταν διπλός: αφενός μεν η συλλογή και αποθήκευση έργων τέχνης που θεωρούνταν παραδείγματα ανώτερης τέχνης και πολιτισμού και αφετέρου η κατάληψη εβραϊκών συλλογών τέχνης ως μέρος του σχεδίου της «τελικής λύσης».³⁰ Στο πλαίσιο αυτό, εκατοντάδες χιλιάδες έργα τέχνης απομακρύνθηκαν από μουσεία, εκκλησίες, ιδιωτικές συλλογές και κατασχέθηκαν από τους ναζί. Αυτό συνιστούσε μια προσπάθεια νομιμοποίησης της παράνομης απόκτησης ακινήτων, αναγκάζοντας τους ιδιοκτήτες να προβούν «εθελοντικά» και «νόμιμα» στη μεταβίβαση κυριότητας των έργων τούτων,³¹ προκειμένου να επιτευχθεί η «Αριοποίηση» τους. Η στοχευμένη αυτή κίνηση των Ναζί κατά του πολιτισμού αποδεικνύει ότι το ρατσιστικό μένος τους αποσκοπούσε στην εκ βάθρων καταστροφή του γένους των Εβραίων και στην απαλοιφή της ταυτότητάς τους. Φαίνεται, λοιπόν, από την πεποίθησή τους ότι η διάλυση και εξαφάνιση των πολιτιστικών αποτυπωμάτων των Εβραίων θα δρούσε καταλυτικά στην εξάλειψή τους, να αναγνωρίζουν τον πολιτισμό ως στοιχείο ταυτότητας αποδιδόμενο σε ένα έθνος, άρρηκτα συνυφασμένο με αυτό.

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Μουσταΐρα³², η έννοια της συνέχειας μέσα στον χρόνο είναι απαραίτητη για ένα πρόσωπο και τούτη είναι δυνατό να επιτευχθεί μέσω μιας αδιάλειπτης εξωτερικής σχέσης με το περιβάλλον δράσης, τους ανθρώπους και τα πράγματα εντός του περιβάλλοντος αυτού. Σύμφωνα με την ίδια, μέσω των

²⁸ Choi, S., (2005). The Legal Landscape of the International Art Market After Republic of Austria v. Altmann, Northwestern Journal of International Law & Business, vol. 26, 2005-2006, σ. 167.

²⁹ Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal, Nuremberg, 14 November 1945 - 1 October 1946, vol. 4, σ. 20-21.

³⁰ Choi, S., (2005). The Legal Landscape of the International Art Market After Republic of Austria v. Altmann, Northwestern Journal of International Law & Business, vol. 26, 2005-2006, σ. 168.

³¹ Mullery, J., (2010). Fulfilling the Washington Principles: A Proposal for Arbitration Panels to resolve Holocaust-Era Art Claims, Cardozo Journal of Conflict Resolution, vol. 11:643, σ. 645.

³² Μουσταΐρα, Ε., (2012). Συγκριτικό Δίκαιο και Πολιτιστικά Αγαθά, Νομική Βιβλιοθήκη, σ. 45.

πολιτιστικών αγαθών επιτυγχάνεται η σύνδεση στον χρόνο, καθώς με αυτά το πρόσωπο συνδέεται με τους προγόνους και τους απογόνους του, επιφέροντας πλήρωση της ανάγκης για ταυτότητα και λειτουργώντας ως φορέας κοινών αξιών και ιδανικών. Με τον τρόπο αυτό, τα πολιτιστικά αγαθά λειτουργούν ως δομικά υλικά της ατομικής κοινωνικής ταυτότητας του προσώπου. Γίνεται, λοιπόν, λόγος για την πολιτιστική ταυτότητα του ατόμου η οποία λειτουργεί συμπληρωματικά προς τα λοιπά στοιχεία που συνθέτουν την προσωπικότητα του ανθρώπου και ως τέτοια πρέπει να χαίρει προστασίας.

Ο Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών δεν περιέχει ειδικές διατάξεις που να συνδέουν τον πολιτισμό με τα ανθρώπινα δικαιώματα. Μάλιστα, το 1948 η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ απέρριψε την έννοια της «πολιτιστικής γενοκτονίας».³³ Η ιδέα ύπαρξης ενός εξειδικευμένου δικαιώματος βρίσκει έρεισμα σε δύο ειδικότερους τομείς του διαλόγου περί ανθρωπίνων δικαιωμάτων: αφενός μεν στα πολιτιστικά δικαιώματα και αφετέρου στα συλλογικά.³⁴ Η κατάταξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στις επιμέρους κατηγορίες -ατομικά, πολιτικά, οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά- δεν υπονοεί ότι υφίστανται δικαιώματα υπέρτερα άλλων. Ωστόσο, από την πρακτική εφαρμογή τους συνάγεται ότι ορισμένα δικαιώματα ή και κατηγορίες είναι πιο ανεπτυγμένα από τα λοιπά. Είναι, πράγματι, αληθές ότι τα πολιτιστικά δικαιώματα έχουν τύχει σημαντικά λιγότερης προσοχής σε σχέση προς τις λοιπές κατηγορίες δικαιωμάτων, των ατομικών, των πολιτικών των οικονομικών και των κοινωνικών.³⁵

Ενδεικτικό της διαπίστωσης αυτής είναι ότι δεν είναι μεγάλος ο αριθμός των κρατών που έχουν προβεί στην υιοθέτηση διεθνών συμβάσεων όσον αφορά στα πολιτιστικά δικαιώματα, καθώς σε πολλές περιπτώσεις δεν κρίθηκε ως υφιστάμενη υποχρέωση η λήψη θετικών μέτρων από πλευράς κρατικού μηχανισμού. Επιπλέον, δεν είναι λίγα τα κράτη, που θεωρούν ότι η ενίσχυση των πολιτιστικών δικαιωμάτων είναι δυνατό να έχει ως αποτέλεσμα την κοινωνική αστάθεια, καθώς τούτο είναι δυνατό να ενισχύσει διάφορες κοινωνικές ομάδες εντός του κοινωνικού ιστού ελλοχεύοντας κινδύνους για την εθνική ενότητα.³⁶ Εντούτοις, με την αυγή του 20^{ου} αιώνα, ο τρόπος

---

³³ U.N. GAOR, 6th Comm., 83d mtg., U.N. Doc. A/C.6/SR.83 (1948).

³⁴ Donders, Y. (2008). A Right to Cultural Identity in UNESCO, Cultural Human Rights, International Studies in Human Rights, Volume: 95, σ. 318.

³⁵ Symonides, J. (2000). Cultural Rights στο Symonides, J. (ed.), Human Rights, Concepts and Standards, Unesco Publishing, Paris, σ. 175 – 176.

³⁶ *Ibid.*

προσέγγισης της κουλτούρας και του πολιτισμού έχει μεταβληθεί άρδην, καθώς αυτή εξετάζεται και μελετάται ως ένα ευρύ ανθρωπολογικό ζήτημα που, συχνά, ταυτίζεται με τον τρόπο ζωής και περιλαμβάνει στην έννοιά της, ενδεικτικά και όχι περιοριστικά, τη γλώσσα, τη θρησκεία και τα έθιμα. Υποστηρίζεται δε ότι αποτελεί μια δυναμική διαδικασία, και όχι μια συλλογή υλικών αγαθών. Δεδομένου ότι η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων συνιστά πλέον μέρος του θετικού διεθνούς δικαίου, σήμερα, επιδιώκεται η προστασία του πολιτισμού και της πολιτιστικής κληρονομιάς των λαών. Καταγράφονται δε στη βιβλιογραφία τα θεμέλια που δικαιολογούν την ύπαρξη δικαιώματος στην πολιτιστική ταυτότητα.

Κατ' αρχάς, βάση της προστασίας αυτής αποτελεί το γεγονός ότι η πολιτιστική ταυτότητα συνιστά σημαντική πτυχή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Η έννοια της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, η οποία αποτυπώνεται σε πληθώρα διατάξεων περί ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο Χάρτη και στην Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων³⁷, περιλαμβάνει το δικαίωμα των λαών να σέβονται την πολιτιστική κληρονομιά που αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα της ταυτότητας, της ιστορίας και του πολιτισμού τους. Η καταστροφή ή η βεβήλωση συμβολικών αντικειμένων και τόπων, που αποτελούν ουσιώδη στοιχεία του λαϊκού πολιτισμού, αποτελεί παραβίαση της συλλογικής τους αξιοπρέπειας, καθώς και παραβίαση της ατομικής αξιοπρέπειας.³⁸

Εν συνεχεία, το άρθρο 18 της Οικουμενικής Διακήρυξης εγγυάται το δικαίωμα στην ελευθερία της συνείδησης και της θρησκείας, που αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της κουλτούρας του ατόμου, ενώ το άρθρο 22 αναφέρει ότι *«Κάθε άτομο, ως μέλος του κοινωνικού συνόλου, έχει δικαίωμα κοινωνικής προστασίας. Η κοινωνία, με την εθνική πρωτοβουλία και τη διεθνή συνεργασία, ανάλογα πάντα με την οργάνωση και τις οικονομικές δυνατότητες κάθε κράτους, έχει χρέος να του εξασφαλίσει την ικανοποίηση των (...) πολιτιστικών δικαιωμάτων που είναι απαραίτητα για την αξιοπρέπεια και την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητάς του»*. Εξάλλου, στο άρθρο 27 παράγραφος 1 προβλέπεται ότι *«[κ]αθένας έχει το δικαίωμα να συμμετέχει ελεύθερα στην πνευματική ζωή της κοινότητας, να χαίρεται τις καλές τέχνες και να μετέχει στην επιστημονική*

---

³⁷ Όπως ενδεικτικά, ήδη από το προοίμιο σημειώνεται ως ακολούθως «Whereas recognition of the inherent dignity and of the equal and inalienable rights of all members of the human family is the foundation of freedom, justice and peace in the world,»

³⁸ Francioni, F. (2004). Beyond state sovereignty: The protection of cultural heritage as shared interest of humanity. Michigan Journal of International Law, 25(4), 1209-1228, σ. 1212.

πρόοδο και στα αγαθά της». Αυτά τα δικαιώματα επιβεβαιώνονται από το άρθρο 15 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα ». Επίσης, η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων κατά την ερμηνεία του άρθρου 27 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα³⁹ έκρινε ότι κατά την εφαρμογή του είναι απαραίτητο να εξασφαλίζεται ειδικό δικαίωμα σε μειονότητες και αυτόχθονες λαούς προκειμένου να έχουν πρόσβαση σε φυσικούς πόρους.⁴⁰ Όπως επισημαίνει ο Francioni, είναι αυτονόητο ότι οι διατάξεις αυτές δε δημιουργούν μόνο αρνητική υποχρέωση για τα κράτη προκειμένου να μην παρεμποδίζουν τις πολιτιστικές ελευθερίες, αλλά θεσπίζουν παράλληλα θετική υποχρέωση να λάβουν μέτρα για την προστασία των πολιτιστικών ομάδων και κοινοτήτων κατά την άσκηση αυτών των ελευθεριών, καθώς και των χώρων αυτών προκειμένου να διασφαλιστεί η άσκηση αυτών των ελευθεριών.⁴¹

Η κατακόρυφη ανάπτυξη του διεθνούς δικαίου σχετικά με την πολιτιστική κληρονομιά τα τελευταία πενήντα χρόνια αποτελεί μαρτυρία για την εμφάνιση μιας νέας νοοτροπίας. Σύμφωνα με αυτήν, τα αγαθά της πολιτιστικής κληρονομιάς που έχουν διεθνή σημασία πρέπει να προστατεύονται ως κοινή κληρονομιά της ανθρωπότητας. Η αρχή αυτή ισχύει τόσο σε περίπτωση ένοπλης σύγκρουσης όσο και σε καιρούς ειρήνης. Στο πλαίσιο αυτό, προκειμένου να επιτευχθεί η προστασία των διάφορων μορφών και εκφράσεων της πολιτιστικής κληρονομιάς, η διεθνής κοινότητα έχει προβεί στην κατάρτιση μιας σειράς από συμβάσεις.

Αλλά και πέρα από τη χάραξη πολιτικής σε διεθνές επίπεδο και την επιδίωξη συνεργασιών, μέσω συμβάσεων και συμφωνιών, τα πολιτιστικά δικαιώματα των ατόμων, των ομάδων και της ανθρωπότητας στο σύνολό της είναι εγγυημένα. Τούτο ισχύει όχι μόνο στις διακρατικές σχέσεις, όπως στην περίπτωση διεθνών συγκρούσεων, αλλά επίσης και σε σχέση με ζητήματα που λαμβάνουν χώρα σε εθνικό επίπεδο, οπότε και το ζήτημα της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς γεννάται στο έδαφος ενός

---

³⁹ Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα - Άρθρο 27.- Στα Κράτη όπου υπάρχουν εθνοτικές, θρησκευτικές ή γλωσσικές μειονότητες, τα πρόσωπα που ανήκουν σε αυτές δεν μπορούν να στερηθούν του δικαιώματος να έχουν, από κοινού με τα άλλα μέρη της ομάδας τους, τη δική τους πολιτιστική ζωή, να εκδηλώνουν και να ασκούν τη δική τους θρησκεία ή να χρησιμοποιούν τη δική τους γλώσσα.

⁴⁰ Lubicon Lake Band v. Canada, Communication No. 167/1984 (Mar. 26 1990), <http://hrlibrary.umn.edu/undocs/session45/167-1984.htm>.

⁴¹ Francioni, F. (2004). Beyond state sovereignty: The protection of cultural heritage as shared interest of humanity. Michigan Journal of International Law, 25(4), 1209-1228, σ. 1213.

και μόνο κράτους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι αντιδράσεις που ακολούθησαν την καταστροφή του 2001 των Αγαλμάτων του Βούδα της κοιλάδα Bamyian, από την κυβέρνηση των Ταλιμπάν. Το γεγονός αυτό προκάλεσε διαμαρτυρίες και καταδίκες από τα κράτη, συμπεριλαμβανομένων των ισλαμικών, καθώς και από οργανισμούς όπως ΟΗΕ, η UNESCO, και η Ευρωπαϊκή Ένωση. Προκειμένου να αποτραπούν αντίστοιχες ενέργειες στο μέλλον, ο Γενικός Γραμματέας της UNESCO, τον Οκτώβριο του 2003, προέβη στη Διακήρυξη για την σκόπιμη καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς.⁴²

---

⁴² Francioni, F. (2004). Beyond state sovereignty: The protection of cultural heritage as shared interest of humanity. *Michigan Journal of International Law*, 25(4), 1209-1228, σ. 1214.

2. Η διαμόρφωση της έννοιας πολιτιστικής κληρονομιάς μέσα από τη δράση της UNESCO

Έχει υποστηριχθεί ότι η παγκόσμια πολιτιστική κληρονομιά αποτελεί κατηγορία του πολιτισμού και οι κατάλογοι που καταρτίζονται είναι το μέσο για την προστασία της⁴³, ενώ οι επιμέρους κατηγορίες διευκολύνουν στην οργάνωση της πληροφόρησης, στη γνώση και στην κατανόησή της⁴⁴. Αυτό δε, συμβαίνει διότι ένας κατάλογος προσδίδει «μεγαλύτερη ορατότητα» στην πολιτιστική κληρονομιά, καθιστώντας τα αγαθά που την απαρτίζουν οριοθετημένα και καθορισμένα την ίδια στιγμή⁴⁵. Η έννοια της «παγκόσμιας κληρονομιάς» δεν καθίσταται κατανοητή με τον ίδιο τρόπο σε όλα τα σημεία της Υφηλίου. Εντούτοις, είναι κρίσιμο να νοείται με τέτοιο τρόπο στα διεθνή κείμενα που σκοπεύουν στην προστασία της προκειμένου τούτη να επιτυγχάνεται, και να αντικατοπτρίζει τις διαφορετικές αντιλήψεις του κόσμου για τον πολιτισμό και την κληρονομιά. Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς συγκαταλέγεται στους πρωταρχικούς στόχους της UNESCO. Οι καταρτισθείσες συμβάσεις αποσκοπούν στην προστασία αυτή, επιδιώκοντας τη συνεργασία των εμπλεκόμενων φορέων σε τοπικό, περιφερειακό, εθνικό και διεθνές επίπεδο.

---

⁴³ Hafstein, V. T. (2009). Intangible heritage as a list: From masterpieces to representation, in L. Smith & N. Akagawa (ed.) *Intangible heritage*: 93-111, σ. 108.

⁴⁴ Lévi-Strauss, C. (1966). *The savage mind*. Chicago: University of Chicago Press.

⁴⁵ Goody, J., (1977). *The domestication of the savage mind*. Cambridge: Cambridge University Press, σ. 81.

2.1. UNESCO: Σκοπός – Δράση – Εφαρμογή

Οι τομείς στους οποίους, κατά κύριο λόγο, δραστηριοποιείται η UNESCO είναι η εκπαίδευση, οι φυσικές, κοινωνικές και ανθρωπιστικές επιστήμες, ο πολιτισμός και οι επικοινωνίες. Μέσα από τη δράση της σε αυτούς τους τομείς, η UNESCO επιδιώκει να συμβάλει ενεργά, με τρόπο δυναμικό και καθοριστικό, στην εδραίωση ειρήνης και ασφάλειας, στην προώθηση της συνεργασίας των εθνών και στην επίτευξη ισορροπίας μεταξύ του ιδιωτικού, του φυσικού και του κοινωνικοοικονομικού περιβάλλοντος.⁴⁶ Αποσκοπεί, ακόμη, στην εγκαθίδρυση μιας νέας οικονομικής και κοινωνικής πραγματικότητας, η οποία θα αντανakλά έναν τρόπο ζωής ο οποίος θα βασίζεται στη δικαιοσύνη, τα ανθρώπινα δικαιώματα και τις θεμελιώδεις ελευθερίες και κατά τον οποίο θα ικανοποιούνται πλήρως οι ανθρώπινες ανάγκες. Η UNESCO έχει εμπλακεί με τρόπο δραστικό στην προώθηση και στην προστασία των ανθρώπινων δικαιωμάτων, δεδομένου ότι εμπίπτουν στον τομέα δράσης της. Χαρακτηριστικά παραδείγματα δικαιωμάτων που προωθεί ο οργανισμός αποτελούν το δικαίωμα στην εκπαίδευση, το δικαίωμα στη συμμετοχή στην πολιτιστική ζωή του τόπου, στην ελευθερία έκφρασης και το δικαίωμα στην απόλαυση των ευεργετημάτων της επιστημονικής ανάπτυξης και των εφαρμογών της. Περαιτέρω, μεταξύ των στόχων της UNESCO συγκαταλέγονται η πάλη κατά της αποικιοκρατίας και της νεο-αποικιοκρατίας, κατά του ρατσισμού και του apartheid, καθώς και κατά κάθε μορφής διάκρισης. Δρώντας προς αυτήν την κατεύθυνση, η UNESCO έχει συνδράμει ουσιαστικά στην εξέλιξη του δικαίου των ανθρώπινων δικαιωμάτων.

Προς επίτευξη των σκοπών της και στο πλαίσιο της δράσης της, σημαντικός αριθμός συμβάσεων και συστάσεων έχουν υιοθετηθεί. Αποτελεί γεγονός άξιο αναφοράς ότι η UNESCO, ως οργανισμός, διαθέτει μια σειρά από μηχανισμούς ελέγχου, οι οποίοι είναι επιφορτισμένοι με το έργο επίβλεψης της εφαρμογής των συμβάσεων προκειμένου αυτές να μην μένουν κενό γράμμα, αλλά να υλοποιούνται. Οι μηχανισμοί αυτοί κατηγοριοποιούνται ανάλογα με το αν προβλέπονται και θεσμοθετούνται μέσω κάποιας σύμβασης ή όχι. Στην πρώτη περίπτωση, ο μηχανισμός

---

⁴⁶ Όπως ορίζεται στο Άρθρο 1 της ιδρυτικής πράξης: Purposes and functions :1. The purpose of the Organization is to contribute to peace and security by promoting collaboration among the nations through education, science and culture in order to further universal respect for justice, for the rule of law and for the human rights and fundamental freedoms which are affirmed for the peoples of the world, without distinction of race, sex, language or religion, by the Charter of the United Nations.

συνίσταται στην υποχρέωση των κρατών να καταρτίζουν περιοδικά αναφορά στην οποία καταγράφεται κάθε πληροφορία σχετικά με τον τρόπο εφαρμογής της εκάστοτε σύμβασης που έχουν επικυρώσει και των συστάσεων που έχουν υιοθετηθεί από τη Γενική Συνέλευση. Επιπλέον, υφίσταται διαδικασία εξέτασης αιτημάτων ιδιωτών, στην περίπτωση παραβίασης ορισμένων δικαιωμάτων, όπως αυτά προβλέπονται στην Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (1948)⁴⁷. Το 1978, το Εκτελεστικό Συμβούλιο, με την υπ' αριθμόν 104 EX/3.3 απόφασή του θέσπισε μια διαδικασία για τη διαχείριση αιτημάτων από ιδιώτες, ομάδες ιδιωτών και μη κυβερνητικές οργανώσεις, σχετιζόμενα με παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τα οποία η UNESCO δεσμεύεται να διασφαλίζει, να προστατεύει και να προωθεί. Πρόκειται για δικαιώματα άμεσα συνυφασμένα με την εκπαίδευση, την επιστήμη, τον πολιτισμό και την πληροφορία. Σύμφωνα με την υπ' αριθμόν 104 EX/3.3⁴⁸ απόφαση του Εκτελεστικού Συμβουλίου, τίθενται δέκα (10) προϋποθέσεις οι οποίες πρέπει να πληρούνται προκειμένου να είναι δυνατή η άσκηση της προσφυγής. Στις προϋποθέσεις αυτές συγκαταλέγεται και μια διαφορετική εκδοχή της εξάντλησης των μέσων θεραπείας, που προβλέπονται από το νομικό σύστημα του κράτους εντός του οποίου εκδηλώνεται η παραβίαση. Συγκεκριμένα, δεν είναι απαραίτητη η εξάντληση των μέσων *per se*, αλλά η τιθέμενη προϋπόθεση πληρούται, αν ο αιτών αποδείξει ότι

---

⁴⁷ Πρόκειται για τα άρθρα 18 έως 20 και 26 έως 27 που περιλαμβάνουν τα ακόλουθα δικαιώματα: Άρθρο 18: Κάθε άτομο έχει το δικαίωμα της ελευθερίας της σκέψης, της συνείδησης και της θρησκείας. Στο δικαίωμα αυτό περιλαμβάνεται η ελευθερία για την αλλαγή της θρησκείας ή πεποιθήσεων, όπως και η ελευθερία να εκδηλώνει κανείς τη θρησκεία του ή τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις, μόνος ή μαζί με άλλους, δημόσια ή ιδιωτικά, με τη διδασκαλία, την άσκηση, τη λατρεία και με την τέλεση θρησκευτικών τελετών. Άρθρο 19: Καθένας έχει το δικαίωμα της ελευθερίας της γνώμης και της έκφρασης, που σημαίνει το δικαίωμα να μην υφίσταται δυσμενείς συνέπειες για τις γνώμες του, και το δικαίωμα να αναζητεί, να παίρνει και να διαδίδει πληροφορίες και ιδέες, με οποιοδήποτε μέσο έκφρασης, και από όλο τον κόσμο. Άρθρο 20: 1. Καθένας έχει το δικαίωμα να συνέρχεται και να συνεταιρίζεται ελεύθερα και για ειρηνικούς σκοπούς. 2. Κανείς δεν μπορεί να υποχρεωθεί να συμμετέχει σε ορισμένο σωματείο. (...) Άρθρο 26: 1. Καθένας έχει δικαίωμα στην εκπαίδευση. Η εκπαίδευση πρέπει να παρέχεται δωρεάν, τουλάχιστον στη στοιχειώδη και βασική βαθμίδα της. Η στοιχειώδης εκπαίδευση είναι υποχρεωτική. Η τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση πρέπει να εξασφαλίζεται για όλους. Η πρόσβαση στην ανώτατη παιδεία πρέπει να είναι ανοικτή σε όλους, υπό ίσους όρους, ανάλογα με τις ικανότητές τους. 2. Η εκπαίδευση πρέπει να αποβλέπει στην πλήρη ανάπτυξη της ανθρώπινης προσωπικότητας και στην ενίσχυση του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιακών ελευθεριών. Πρέπει να προάγει την κατανόηση, την ανεκτικότητα και τη φιλία ανάμεσα σε όλα τα έθνη και σε όλες τις φυλές και τις θρησκευτικές ομάδες, και να ευνοεί την ανάπτυξη των δραστηριοτήτων των Ηνωμένων Εθνών για τη διατήρηση της ειρήνης. 3. Οι γονείς έχουν, κατά προτεραιότητα, το δικαίωμα να επιλέγουν το είδος της παιδείας που θα δοθεί στα παιδιά τους. Άρθρο 27: 1. Καθένας έχει το δικαίωμα να συμμετέχει ελεύθερα στην πνευματική ζωή της κοινότητας, να χαίρεται τις καλές τέχνες και να μετέχει στην επιστημονική πρόοδο και στα αγαθά της. 2. Καθένας έχει το δικαίωμα να προστατεύονται τα ηθικά και υλικά συμφέροντά του που απορρέουν από κάθε είδους επιστημονική, λογοτεχνική ή καλλιτεχνική παραγωγή του.

⁴⁸ Text of 104 EX/Decision 3.3.

επεδίωξε την εξάντληση των μέσων. Οι υποθέσεις εξετάζονται, τύποις και ουσία, υπό αυστηρή μυστικότητα και εμπιστευτικότητα, από Επιτροπή η οποία επιδιώκει τον φιλικό διακανονισμό.

2.2. Εννοιολογική προσέγγιση σύμφωνα με την UNESCO

Διαφορετικές εκφράσεις απαντώνται στη διεθνή βιβλιογραφία: πολιτιστική περιουσία (*patrimonio cultural*), πολιτιστική κληρονομιά (*cultural heritage*), πολιτιστική ιδιοκτησία (*cultural property*)⁴⁹, οι οποίες, μάλιστα, συχνά χρησιμοποιούνται χωρίς διάκριση. Οι συμβάσεις της UNESCO αποτελούν τα κοινώς αποδεκτά διεθνή κείμενα που ρυθμίζουν θέματα και ζητήματα περί της προστασίας και της διατήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς. Στο πλαίσιο δραστηριοποίησης του διεθνούς αυτού οργανισμού αποτυπώνεται η προσπάθεια δημιουργίας ενός όρου αποδεκτού από τα συμβαλλόμενα κράτη.

Στη σύμβαση της UNESCO σχετικά με τα ληπτέα μέτρα για την απαγόρευση και παρεμπόδιση της παράνομης εισαγωγής, εξαγωγής και μεταβίβασης της κυριότητας πολιτιστικών αγαθών, δίνεται η διακριτική ευχέρεια στα κράτη μέλη να προσδιορίσουν την πολιτιστική ιδιοκτησία (*cultural property*) τους, ως εκείνη που είναι *σημαντική για την αρχαιολογία, την προϊστορία, την ιστορία, τη λογοτεχνία, την τέχνη ή την επιστήμη*⁵⁰. Παρά την προσπάθεια για την επέκταση ενός όρου ευρύ, η συγκεκριμένη διατύπωση παραπέμπει στον δυτικό πολιτισμό, και μάλλον είναι ακατάλληλη για να περιγράψει τα ζητήματα πολιτιστικής ιδιοκτησίας των ιθαγενών.⁵¹

⁴⁹ Μουσταῖρα, Ε., (2012). *Ibid*, σ. 34.

⁵⁰ Άρθρο 1, Σύμβασης (1970): For the purposes of this Convention, the term 'cultural property' means property which, on religious or secular grounds, is specifically designated by each State as being of importance for archaeology, prehistory¹ history, literature, art or science and which belongs to the following categories:

(a) Rare collections and specimens of fauna, flora, minerals and anatomy, and objects of palaeontological interest; (b) property relating to history, including the history of science and technology and military and social history, to the life of national leaders, thinkers, scientists and artists and to events of national importance; (c) products of archaeological excavations (including regular and clandestine) or of archaeological discoveries; (d) elements of artistic or historical monuments or archaeological sites which have been dismembered; (e) antiquities more than one hundred years old, such as inscriptions, coins and engraved seals; (f) objects of ethnological interest; (g) property of artistic interest, such as: (i) pictures, paintings and drawings produced entirely by hand on any support and in any material (excluding industrial designs and manufactured articles decorated by hand); (ii) original works of statuary art and sculpture in any material; (iii) original engravings, prints and lithographs; (iv) original artistic assemblages and montages in any material; (h) rare manuscripts and incunabula, old books, documents and publications of special interest (historical, artistic, scientific, literary, etc.) singly or in collections; (i) postage, revenue and similar stamps, singly or in collections; (j) archives, including sound, photographic and cinematographic archives; (k) articles of furniture more than one hundred years old and old musical instruments.

⁵¹ Μουσταῖρα, Ε., (2012). Συγκριτικό Δίκαιο και Πολιτιστικά Αγαθά, Νομική Βιβλιοθήκη, 34.

Το 1972, υιοθετήθηκε η Σύμβαση για την προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς, η οποία αφορά στην προστασία των μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς. Στο άρθρο 1 προσδιορίζεται η έννοια της πολιτιστικής κληρονομιάς⁵², ενώ από κατευθυντήριες που εκδόθηκαν προσδιορίστηκαν τα κριτήρια για να κριθεί ένα μνημείο ότι έχει «εξέχουσα οικουμενική αξία». Συγκεκριμένα, σύμφωνα με το άρθρο 11 προβλέπεται η σύσταση επιτροπής η οποία είναι επιφορτισμένη με την εφαρμογή της Σύμβασης και η οποία είναι η αρμόδια για τον προσδιορισμό των κριτηρίων.⁵³ Η θέσπιση των κριτηρίων αυτών διαδραματίζει ρόλο κομβικής σημασίας στην εφαρμογή της σύμβασης, καθώς μέσω της ανάπτυξης και της εφαρμογής αυτών των κριτηρίων, διαπλάθεται η έννοια της πολιτιστικής κληρονομιάς, η οποία επιδιώκει να περικλείει τη γνώση και την επιστημονική σκέψη, λαμβάνοντας υπ' όψιν την πολιτιστική ποικιλομορφία, προκειμένου να καταλαμβάνει τις διάφορες πολιτιστικές εκφράσεις.⁵⁴ Από τον ίδιο τον ορισμό και τη μετέπειτα ερμηνεία της Σύμβασης, καθίσταται σαφές ότι κατά κύριο λόγο καταλαμβάνει ακίνητα -και όχι κινητά- πράγματα, υλικής -και όχι άυλης- φύσης της πολιτιστικής κληρονομιάς και δη, μόνο εκείνα εξέχουσας οικουμενικής αξίας (outstanding universal value). Πρόκειται για ένα ορισμό ιδιαίτερα περιορισμένο, καθώς περιλαμβάνει αποκλειστικά και μόνο ένα σημαντικό μεν, αλλά πολύ μικρό μέρος από την πολιτιστική κληρονομιά. Για αυτόν ακριβώς τον λόγο, κρίθηκε απαραίτητη η περαιτέρω διεύρυνση του όρου μέσω της υιοθέτησης κειμένων, προκειμένου να διαφυλαχθεί κάθε είδος πολιτιστικής κληρονομιάς και να αποτελέσει παρακαταθήκη για τις επόμενες γενιές.

---

⁵² Άρθρο 1, Σύμβασης (1972): For the purpose of this Convention, the following shall be considered as "cultural heritage": monuments: architectural works, works of monumental sculpture and painting, elements or structures of an archaeological nature, inscriptions, cave dwellings and combinations of features, which are of outstanding universal value from the point of view of history, art or science; groups of buildings: groups of separate or connected buildings which, because of their architecture, their homogeneity or their place in the landscape, are of outstanding universal value from the point of view of history, art or science; sites: works of man or the combined works of nature and man, and areas including archaeological sites which are of outstanding universal value from the historical, aesthetic, ethnological or anthropological point of view.

⁵³ Άρθρο 11, Σύμβασης (1975): The Committee shall define the criteria on the basis of which a property belonging to the cultural or natural heritage may be included in either of the lists mentioned in paragraphs 2 and 4 of this article.

⁵⁴ Yusuf, A. (2008). Article I, Definition of cultural heritage σε Francioni, F., Lenzerini, F., (ed.) The 1972 World Heritage Convention: a commentary, Oxford University Press, σ. 30.

2.3. Η διεύρυνση του όρου

Κατά τα πρώτα δέκα χρόνια εφαρμογής της Σύμβασης για την προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς, ασκήθηκε δριμύτατη κριτική, καθώς ο κατάλογος που συντάχθηκε από την Επιτροπή και τα θεσπιζόμενα κριτήρια, είχαν ως αποτέλεσμα η καταγραφή να βρίθει κενών, ανισορροπίας και έλλειψης εκπροσώπησης κατηγοριών κληρονομιάς και διαφορετικών πολιτισμών. Έρεισμα αυτής της κριτικής αποτέλεσε το γεγονός ότι η προσέγγιση ήταν μάλλον «μνημειακή» και ευνοούσε τους πολιτισμούς που αναπτύχθηκαν στο έδαφος της Γηραιάς Ηπείρου, παραγκωνίζοντας τις άυλες μορφές πολιτιστικής έκφρασης.⁵⁵ Η διαπίστωση αυτή ώθησε την Ομάδα Εμπειρογνομόνων να επισημάνουν ως εμφανείς τις ακόλουθες ελλείψεις, κενά και ανισορροπίες στον Κατάλογο της Παγκόσμιας Κληρονομιάς⁵⁶:

- Κατ' αρχάς, η Ευρώπη υπερεκπροσωπήθηκε σε σχέση με τα υπόλοιπα σημεία της Υφηλίου,
- Υπερεκπροσωπούνταν ιστορικές πόλεις και θρησκευτικά κτίρια σε σχέση με άλλους τύπους στοιχείων,
- Ο Χριστιανισμός υπερεκπροσωπήθηκε σε σχέση με άλλες θρησκείες και θρησκευτικές πεποιθήσεις,
- Ως προς τον χρόνο, οι ιστορικές περίοδοι υπερεκπροσωπούνταν σε σχέση με την προϊστορία και τον 20ό αιώνα,
- Η "ελιτίστικη" αρχιτεκτονική υπερεκπροσωπήθηκε σε σχέση με τη λαϊκή αρχιτεκτονική,
- Γενικότερα, επισημάνθηκε ότι το σύνολο των ζωντανών πολιτισμών - και ιδίως οι πιο «παραδοσιακοί»⁵⁷ - με το βάθος τους, τον πλούτο τους, την πολυπλοκότητά τους και τις ποικίλες σχέσεις τους με το περιβάλλον εκπροσωπούνταν ελάχιστα στη λίστα. Ακόμη και στις περιπτώσεις που στον κατάλογο συμπεριλαμβάνονταν εγγραφές από τέτοιους πολιτισμούς, συνήθως σχετιζόνταν με την «αρχιτεκτονική» αξία, χωρίς, όμως, να λαμβάνονται υπ'

⁵⁵ World Commission on Culture and Development (1996). Our creative diversity: report of the World Commission on Culture and Development; summary version, σ. 178.

⁵⁶ Report of the Expert Meeting on the "Global Strategy" and thematic studies for a representative World Heritage List, (UNESCO Headquarters, 20-22 June 1994), WHC-94/CONF.003/INF.6.

⁵⁷ Στο κείμενο χρησιμοποιείται ο όρος «traditional». Ενδεχομένως, ορθότερη και σύμφωνη με τις σύγχρονες τάσεις θα ήταν η χρήση του όρου «indigenous».

όψιν άλλοι παράγοντες, όπως επί παραδείγματι, οι οικονομικές, κοινωνικές, συμβολικές και φιλοσοφικές διαστάσεις ή οι αδιάληπτες αλληλεπιδράσεις των πολιτισμών αυτών με το φυσικό περιβάλλον.

Οι σημαντικές αυτές ελλείψεις κατέστησαν μάλλον φτωχό τον καταρτισθέντα κατάλογο, γεγονός που οφειλόταν, επιπλέον, στον απλουστευμένο διαχωρισμό μεταξύ φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος. Οι κοινωνίες αναπτύσσονται εντός ενός συγκεκριμένου χώρου και ο πολιτισμός που καλλιεργείται σε αυτές, δεν μπορεί να μένει ανεπηρέαστος από το φυσικό περιβάλλον. Αποτέλεσμα αυτής της αδιάκοπης επικοινωνίας είναι, συχνά, να μην καθίσταται εύκολος και ασφαλής ο διαχωρισμός μεταξύ πολιτιστικού και φυσικού μνημείου, συνιστώντας αδύνατη την υπαγωγή στον κατάλογο πολιτιστικής κληρονομιάς.⁵⁸

Προκειμένου να διασφαλιστεί η κατάρτιση ενός καταλόγου Παγκόσμιας Κληρονομιάς, η οποία θα ήταν ταυτόχρονα αντιπροσωπευτική, ισορροπημένη και αξιόπιστη, η ομάδα εμπειρογνομόνων θεώρησε ότι είναι απαραίτητο όχι μόνο να αυξηθεί ο αριθμός των ειδών, των περιφερειών και των περιόδων πολιτιστικής κληρονομιάς που εκπροσωπούνται, αλλά και να ληφθούν υπ' όψιν οι πλέον σύγχρονες τάσεις γύρω από την έννοια της πολιτιστικής κληρονομιάς. Προς επίτευξη αυτού κρίθηκε ως απαραίτητη η ύπαρξη μιας διαδικασίας συνεχούς συνεργασίας - μελέτης της γνώσης, της επιστημονικής σκέψης και των σχέσεων μεταξύ των διάφορων πολιτισμών που αναπτύσσονται στον κόσμο. Έτσι, οι εμπειρογνώμονες, υπογραμμίζοντας την ανάγκη για ριζική μεταβολή στον τρόπο προσέγγισης της πολιτιστικής κληρονομιάς και κατάρτισης του αντίστοιχου καταλόγου υιοθέτησαν τον όρο «Παγκόσμια Στρατηγική»⁵⁹ για να δείξουν τη βαρύτητα στη μελέτη και τον σαφή προσανατολισμό της συντονισμένης προσπάθειας, καθώς πρόκειται για μια διαδικασία που είναι απαραίτητο να είναι συνεχής και πραγματιστική, βασισμένη σε συστηματική αναφορά στη διεθνή επιστημονική κοινότητα.⁶⁰

Προκειμένου δε να αποκατασταθούν οι ανισορροπίες στην λίστα και να πληρωθούν τα κενά, η ομάδα εμπειρογνομόνων όρισε ορισμένους ευρείς τομείς, με

---

⁵⁸ Report of the Expert Meeting on the "Global Strategy" and thematic studies for a representative World Heritage List, (UNESCO Headquarters, 20-22 June 1994), WHC-94/CONF.003/INF.6.

⁵⁹ Χρησιμοποιείται ο όρος Global Strategy.

⁶⁰ Report of the Expert Meeting on the "Global Strategy" and thematic studies for a representative World Heritage List, (UNESCO Headquarters, 20-22 June 1994), WHC-94/CONF.003/INF.6.

ανθρωπολογική προσέγγιση.⁶¹ Συγκεκριμένα, ακολουθούν οι δύο τομείς με τις υπο - κατηγορίες:

(α) Ανθρώπινη συνύπαρξη με τη Γη:

- Μετακίνηση λαών (νομάδες και μετανάστευση),
- Εγκατάσταση,
- Τρόποι διαβίωσης,
- Τεχνολογική εξέλιξη

(β) Άνθρωποι στην κοινωνία:

- Ανθρώπινη αλληλεπίδραση,
- Πολιτική συνύπαρξη,
- Πνευματικότητα και δημιουργική έκφραση.

Στη συνέχεια, προέβησαν στην αναθεώρηση των κριτηρίων, προκειμένου να παύσει η ελιτίστικη προσέγγιση, σύμφωνα με τα οποία συμπεριλήφθηκαν μόνο τα «άριστα των αρίστων» μνημεία. Η νέα αυτή οπτική οδήγησε στη δυναμική επέκταση της έννοιας της πολιτιστικής κληρονομιάς, ενώ λειτούργησε δραστικά προς την ίδια κατεύθυνση η κατάρτιση άλλων συμβάσεων.

---

⁶¹ Yusuf, A. (2008). Article I, Definition of cultural heritage σε Francioni, F., Lenzerini, F., (ed.) The 1972 World Heritage Convention: a commentary, Oxford University Press, σ. 36.

2.4. Ο αντίκτυπος των συμβάσεων στην έννοια της διαμόρφωσης της Πολιτιστικής Κληρονομιάς

2.4.1. Σύμβαση για τη διαφύλαξη της ενάλιας πολιτιστικής κληρονομιάς

Για πολλές χιλιετίες, οι ωκεανοί κι οι θάλασσες, χωρίζουν αλλά και συνδέουν πολιτισμούς. Ο άνθρωπος έχει προσπαθήσει να δαμάσει τη θάλασσα, να την κυριεύσει, να τη διασχίσει προκειμένου να βρεθεί στην απέναντι όχθη για ειρηνικούς ή εχθρικούς σκοπούς. Μερικά από τα ίχνη των θαλασσοπόρων, των πολεμιστών και των εμπόρων βρίσκονται έως σήμερα στον πυθμένα των ωκεανών, των ποταμών και των λιμνών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της αξίας των θησαυρών που φιλοξενεί η υδάτινη αγκαλιά, αποτελεί ο Μηχανισμός των Αντικυθήρων, ένα εύρημα που συνιστά παλαιότερο δείγμα επιστημονικής τεχνολογίας που διασώζεται έως σήμερα, το οποίο ανασύρθηκε από αρχαίο ρωμαϊκό ναυάγιο σε βάθος 42 μέτρων.⁶²

Το ζήτημα διαφύλαξης των πολιτιστικών αγαθών που βρίσκονται στο βυθό της θάλασσας παρουσιάζει σημαντικές προκλήσεις για τα παράκτια κράτη. Αφενός μεν η διαδικασία που απαιτείται, δηλαδή η έρευνα, η καταγραφή και η διάσωση, είναι ιδιαίτερα κοστοβόρα, αφετέρου τόσο τα ελληνικά όσο και τα διεθνή ύδατα αποτελούν ιδιαίτερα δημοφιλή χώρο για αρχαιοκάπηλους, οι οποίοι λεηλατούν το βυθό και διοχετεύουν τη λεία τους στην αγορά. Σε παγκόσμιο επίπεδο, και μέχρι πριν μερικές δεκαετίες, η μελέτη των ναυαγίων ήταν εφικτή σε βάθος περίπου 60 μέτρων. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα η συντριπτική πλειοψηφία του θαλάσσιου βυθού, όπου και κείνται πολυάριθμα ναυάγια, να μην εξερευνηθεί ποτέ. Απαραίτητος, εξάλλου είναι ο πλέον σύγχρονος και μεγάλης αξίας εξοπλισμός. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η επιχείρηση που έλαβε χώρα το 1998, με σκοπό τη μελέτη ναυαγίων της Μεσογείου σε βάθος 800 μέτρων, όπου και χρησιμοποιήθηκε το πυρηνικό υποβρύχιο NR-1 του Αμερικανικού Ναυτικού. Το συγκεκριμένο υποβρύχιο διέθετε ισχυρό σύστημα ηχοεντοπισμού (σόναρ) μεγάλης εμβέλειας, καθιστώντας το ιδιαίτερα πολύτιμο μέσο στην ανεύρεση ακόμα και πολύ μικρών αντικειμένων στον βυθό.⁶³

---

⁶² Περισσότερες πληροφορίες στο Σειραδάκης, Γ., (2005). Νέα μελέτη του Μηχανισμού των Αντικυθήρων, *Discovery & Science*, 23 και https://www.arcmeletitiki.gr/images/uploads/pdf/arc_arx4.pdf

⁶³ Ballard, R., (1999). Υψηλή τεχνολογία στην αναζήτηση ρωμαϊκών ναυαγίων, *ΓΑΙΟΠΑΜΑ – EXPERIMENT*, 29, 96-105.

Σύμφωνα με τα στοιχεία της UNESCO, υπολογίζεται ότι υφίστανται περί τα 3 εκατομμύρια ναυάγια διασκορπισμένα στο βυθό του ωκεανού. Μερικά από αυτά τα ναυάγια μετρούν ηλικία χιλιάδων ετών και μπορούν να παρέχουν πολύτιμες ιστορικές πληροφορίες, καθώς ένα ναυάγιο από τη φύση του αποτελεί μαρτυρία του πολιτιστικού διαλόγου μεταξύ των λαών. Υπό το πρίσμα αυτό το ναυάγιο λειτουργεί ως άλλη χρονοκάψουλα, ικανή να παράσχει μια πλήρη εικόνα⁶⁴ της ζωής επί του σκάφους τη στιγμή του ναυαγίου.

Δεδομένων αυτών καθίσταται σαφές ότι ο βυθός της θάλασσας και τα αντικείμενα που βρίσκονται εκεί προσελκύουν το ενδιαφέρον της διεθνούς κοινότητας, η οποία έχει κινητοποιηθεί προκειμένου να θεσπισθεί το πλέον κατάλληλο πλαίσιο προστασίας της ενάλιας πολιτιστικής κληρονομιάς. Στο πλαίσιο αυτό, η UNESCO αναγνώρισε αυτήν την επιτακτική ανάγκη για προστασία της ενάλιας πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς και την ύπαρξη του νομικού κενού, δεδομένου ότι οι υφιστάμενες συμβάσεις δεν ήταν επαρκείς. Έτσι, προέκυψε η Σύμβαση για την Προστασία της Ενάλιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς, στις 6 Νοεμβρίου 2001 στο Παρίσι. Οι κύριοι στόχοι της σύμβασης είναι:

(α) Η υποχρέωση διατήρησης της ενάλιας πολιτιστικής κληρονομιάς.⁶⁵ Τα συμβαλλόμενα κράτη οφείλουν να διατηρούν την ενάλια πολιτιστική κληρονομιά και να αναλάβουν ανάλογη δράση προς επίτευξη αυτού. Στο πλαίσιο αυτό, τα κράτη δεν υποχρεούνται να προβούν απαραίτητα σε αρχαιολογικές επιχειρήσεις, αλλά να λάβουν μέτρα ανάλογα με τις δυνατότητές τους.⁶⁶ Η σύμβαση, επιπλέον, ενθαρρύνει την επιστημονική έρευνα και την πρόσβαση του κοινού στα ευρήματα.

---

⁶⁴ <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/underwater-cultural-heritage/underwater-cultural-heritage/wrecks/>

⁶⁵ Άρθρο 2 παρ. 1. This Convention aims to ensure and strengthen the protection of underwater cultural heritage. Παρ. 2. States Parties shall cooperate in the protection of underwater cultural heritage. Παρ. 3. States Parties shall preserve underwater cultural heritage for the benefit of humanity in conformity with the provisions of this Convention. Παρ. 4. States Parties shall, individually or jointly as appropriate, take all appropriate measures in conformity with this Convention and with international law that are necessary to protect underwater cultural heritage, using for this purpose the best practicable means at their disposal and in accordance with their capabilities.

⁶⁶ Οι δημιουργοί της Σύμβασης φαίνεται να έλαβαν υπ' όψιν ότι πρόκειται για ένα έργο δυσχερές και πολυδάπανο, το οποίο συχνά είναι δύσκολο να ενταχθεί στον κρατικό προϋπολογισμό.

(β) Η διατήρηση *in situ* ως πρώτη επιλογή.⁶⁷ Η επί τόπου διατήρηση της ενάλιας πολιτιστικής κληρονομιάς, ήτοι στη θέση ανεύρεσης στο θαλασσινό νερό, δέον να θεωρείται ως η πρώτη επιλογή πριν από την άδεια ή την ανάληψη περαιτέρω δραστηριοτήτων. Εντούτοις, η ανάκτηση αντικειμένων μπορεί να επιτρέπεται με σκοπό τη σημαντική συμβολή στην προστασία ή γνώση της ενάλιας πολιτιστικής κληρονομιάς.

(γ) Καμία εμπορική εκμετάλλευση.⁶⁸ Η Σύμβαση του 2001 ορίζει ότι η ενάλια πολιτιστική κληρονομιά δεν θα πρέπει να χρησιμοποιείται για εμπορικές συναλλαγές ή κερδοσκοπία και ότι δεν πρέπει να διασπάται ανεπανόρθωτα. Ο κανονισμός αυτός είναι σύμφωνος με τις ηθικές αρχές που ισχύουν ήδη για την πολιτιστική κληρονομιά στην ξηρά. Σε καμία περίπτωση, η πρόβλεψη αυτή δεν πρέπει να θεωρηθεί ότι εμποδίζει την αρχαιολογική έρευνα ή την τουριστική πρόσβαση.

(δ) Η εκπαίδευση και η ανταλλαγή πληροφοριών. Τα συμβαλλόμενα κράτη συνεργάζονται και ανταλλάσσουν πληροφορίες. Επιπλέον, προωθούν την κατάρτιση στην ενάλια αρχαιολογία και προάγουν την ευαισθητοποίηση του κοινού σχετικά με την αξία και τη σημασία της υποβρύχιας πολιτιστικής κληρονομιάς.

Κρίσιμο ζήτημα για την επιτυχή προστασία αποτελεί, αναμφίβολα, ο καθορισμός του προστατευόμενου αντικειμένου. Ο όρος της πολιτιστικής κληρονομιάς, όπως είχε διαμορφωθεί από τις έως τότε συμβάσεις και από την εν γένει πρακτική των κρατών, δεν μπορούσε σε καμία περίπτωση να χαρακτηριστεί ως επαρκής και ικανός να χρησιμοποιηθεί. Έτσι, σύμφωνα με το άρθρο 1 παρ. 1⁶⁹, ορίζεται ότι για τους σκοπούς της σύμβασης ως «ενάλια πολιτιστική κληρονομιά» νοούνται όλα τα ίχνη ανθρώπινης ύπαρξης που έχουν πολιτιστικό, ιστορικό ή αρχαιολογικό

---

⁶⁷ Άρθρο 2 παρ. 5 Σύμβασης: The preservation *in situ* of underwater cultural heritage shall be considered as the first option before allowing or engaging in any activities directed at this heritage.

⁶⁸ Άρθρο 2 παρ. 7 Σύμβασης: Underwater cultural heritage shall not be commercially exploited.

⁶⁹ Άρθρο 1 παρ. 1 Σύμβασης: For the purposes of this Convention: 1. (a) "Underwater cultural heritage" means all traces of human existence having a cultural, historical or archaeological character which have been partially or totally under water, periodically or continuously, for at least 100 years such as: (i) sites, structures, buildings, artefacts and human remains, together with their archaeological and natural context; (ii) vessels, aircraft, other vehicles or any part thereof, their cargo or other contents, together with their archaeological and natural context; and (iii) objects of prehistoric character.

χαρακτήρα και εντοπίζονται εν μέρει ή εξ ολοκλήρου υπό του ύδατος, περιοδικά ή συνεχώς, για τουλάχιστον 100 έτη. Συγκεκριμένα αφορά σε

- (i) τοποθεσίες, δομές, κτίρια, αντικείμενα και ανθρώπινα κατάλοιπα, μαζί με το αρχαιολογικό και φυσικό περιβάλλον τους,
- (ii) πλοία, αεροσκάφη, άλλα οχήματα ή οποιοδήποτε τμήμα τους, φορτίο ή άλλο περιεχόμενό τους, καθώς και το αρχαιολογικό και φυσικό τους πλαίσιο, και
- (iii) αντικείμενα προϊστορικού χαρακτήρα.

Ο ορισμός αυτός απέχει σημαντικά από τον ορισμό που εμπεριέχεται στη Σύμβαση του 1972 για την Παγκόσμια Πολιτιστική Κληρονομιά, καθώς ο τελευταίος δεν θα μπορούσε να εφαρμοστεί στην προστασία της ενάλιας πολιτιστικής κληρονομιάς για τους εξής λόγους: αφενός διότι τα πολιτιστικά αγαθά, η προστασία των οποίων επιδιώκεται, είναι ιδιαίτερα σημαντικά αλλά όχι «εξαιρετικής παγκόσμιας αξίας» και αφετέρου διότι η Σύμβαση του 1972 δεν εφαρμόζεται σε κινητά πολιτιστικά αγαθά, παρά μόνο σε ακίνητα, ενώ οι επιχειρήσεις για την ενάλια πολιτιστική κληρονομιά αφορά κατά κύριο λόγο κινητά πολιτιστικά αγαθά.⁷⁰

2.4.2. Σύμβαση για την προστασία και την προώθηση της ποικιλομορφίας των πολιτιστικών εκφράσεων

Τον Νοέμβριο του 1994, σαράντα πέντε αντιπρόσωποι από είκοσι οκτώ χώρες προέβησαν σε διάσκεψη που πραγματοποιήθηκε στη Nara της Ιαπωνίας, η οποία οδήγησε στην κατάρτιση του Εγγράφου της Nara για την Αυθεντικότητα⁷¹. Το έγγραφο αποτυπώνει την ανάγκη για ευρύτερη κατανόηση της πολιτιστικής πολυμορφίας και της πολιτιστικής κληρονομιάς σε σχέση με τη διατήρηση αυτής, προκειμένου να εκτιμηθεί πιο αντικειμενικά η αξία και η αυθεντικότητα των ποικίλων ειδών πολιτιστικών αγαθών. Τα τελευταία χρόνια, η αυθεντικότητα αποτελεί θεμελιώδη επιμέρους σκοπό προκειμένου να επιτευχθεί ο ευρύτερος σκοπός, αυτός της διατήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς.

---

⁷⁰ Yusuf, A. (2008). Article I, Definition of cultural heritage σε Francioni, F., Lenzerini, F., (ed.) *The 1972 World Heritage Convention: a commentary*, Oxford University Press, σ. 43-44.

⁷¹ The Nara Document on Authenticity (1994).

Το Έγγραφο της Nara βασίζεται στη Χάρτα της Βενετίας⁷² και αποτυπώνει την πρόθεση επέκτασης των θεμάτων που αφορούν στην πολιτιστική κληρονομιά. Στο έγγραφο υπογραμμίζεται η σημασία της συνεκτίμησης των πολιτιστικών και κοινωνικών αξιών όλων των κοινωνιών. Επίσης, επισημαίνεται η ανάγκη για ύπαρξη σεβασμού προς τους άλλους πολιτισμούς και εκφράζονται τα απτά και τα άυλα αγαθά που αποτελούν και συνθέτουν την πολιτιστική κληρονομιά κάθε κουλτούρας. Είναι ιδιαίτερα σημαντικό ότι υπογραμμίζεται πως δεν υπάρχουν καθορισμένα κριτήρια για την αξιολόγηση της αξίας και της αυθεντικότητας των πολιτιστικών αγαθών, αλλά, αντίθετα, αυτή πρέπει να αποτιμάται μέσα στο πολιτιστικό πλαίσιο στο οποίο ανήκει και εντάσσεται. Αν και η ευθύνη για τη φροντίδα και τη διαχείριση της κληρονομιάς έγκειται κατά κύριο λόγο στην κουλτούρα εντός της οποίας γεννιέται και αναπαράγεται, το έγγραφο απαιτεί την τήρηση των αρχών και των ευθυνών που επιβάλλουν οι διεθνείς χάρτες.⁷³

Στο έγγραφο της Nara αποτυπώνεται η συνάφεια μεταξύ πολιτιστικής ποικιλομορφίας και πολιτιστικής κληρονομιάς. Συγκεκριμένα, η αλληλεξάρτηση αυτή εντοπίζεται στα ακόλουθα σημεία:

- Η ποικιλομορφία των πολιτισμών και της κληρονομιάς στον κόσμο μας αποτελεί αναντικατάστατη πηγή πνευματικού πλούτου για όλη την ανθρωπότητα. Η προστασία και η ενίσχυση της πολιτιστικής ποικιλομορφίας και η ποικιλομορφία της πολιτιστικής κληρονομιάς στον κόσμο μας πρέπει να προωθηθούν ενεργά ως ουσιαστική πτυχή της ανθρώπινης ανάπτυξης.
- Η πολυμορφία της πολιτιστικής κληρονομιάς υπάρχει σε χρόνο και χώρο και απαιτεί σεβασμό προς τους άλλους πολιτισμούς και όλες τις πτυχές των πεποιθήσεών τους. Στις περιπτώσεις όπου φαίνεται να υπάρχουν πολιτιστικές διαφορές οι οποίες συγκρούονται, ο σεβασμός της πολιτιστικής ποικιλομορφίας απαιτεί την αναγνώριση της νομιμότητας των πολιτιστικών αξιών όλων των μερών.

---

⁷² Ο Χάρτης της Βενετίας για την Αποκατάσταση και Συντήρηση Μνημείων και Μνημειακών Συνόλων καταρτίστηκε κατά τη διάρκεια του Δεύτερου Διεθνούς Συνεδρίου Αρχιτεκτόνων και Τεχνικών των Ιστορικών Μνημείων. Το συνέδριο πραγματοποιήθηκε στη Βενετία στις 25-31 Μαΐου 1964 και διοργανώθηκε από το Διεθνές Συμβούλιο Μνημείων και Τοποθεσιών (ICOMOS).

⁷³http://www.getty.edu/conservation/publications_resources/research_resources/charters/charter5.html

- Όλοι οι πολιτισμοί και οι κοινωνίες έχουν τις ρίζες τους σε συγκεκριμένες μορφές και μέσα των απτών και άυλων εκφράσεων που αποτελούν την κληρονομιά τους και πρέπει να γίνουν σεβαστές.⁷⁴

Η στενή αυτή σχέση μεταξύ πολιτιστικής ποικιλομορφίας και πολιτιστικής κληρονομιάς η οποία εκδηλώνεται στο έγγραφο της Nara, αποτέλεσε τον προάγγελο της Διεθνούς Διακήρυξης για την Πολιτιστική Ποικιλομορφία, η οποία καταρτίστηκε το 2003, και της Σύμβασης για την Προστασία και την Προώθηση της ποικιλομορφίας των πολιτιστικών εκφράσεων, η οποία καταρτίστηκε το έτος 2005. Εξάλλου η αναγκαιότητα του να ληφθεί υπ' όψιν η ποικιλομορφία στις πολιτιστικές εκφράσεις επισημάνθηκε και από την Επιτροπή Παγκόσμιας Κληρονομιάς κατά τη διαδικασία διατύπωσης των κριτηρίων για τον προσδιορισμό της «εξέχουσας παγκόσμιας αξίας». Σταδιακά, διαμορφώθηκε η συμπερίληψη της έννοιας της πολιτιστικής κληρονομιάς στα πολιτιστικά τοπία και τη διασύνδεση των απτών πολιτιστικών αγαθών με άυλα πολιτιστικά στοιχεία.⁷⁵

Αναντίρρητα, η Διεθνής Διακήρυξη για την Πολιτιστική Ποικιλομορφία και η Σύμβαση για την Προστασία και την Προώθηση της ποικιλομορφίας των πολιτιστικών εκφράσεων ενίσχυσε την αναγνώριση της σημασίας της ποικιλομορφίας της πολιτιστικής κληρονομιάς σε παγκόσμιο επίπεδο. Συγκεκριμένα, από το περιεχόμενο της Διεθνούς Διακήρυξης αναγνωρίζεται ότι ο πολιτισμός παίρνει διάφορες μορφές στον χώρο και στον χρόνο. Αυτή η διαφορετικότητα ενσωματώνεται στη μοναδικότητα και την πολυμορφία των ταυτοτήτων των ομάδων και των κοινωνιών που συνθέτουν την ανθρωπότητα. Ως πηγή ανταλλαγής, καινοτομίας και δημιουργικότητας, η πολιτιστική ποικιλομορφία είναι απαραίτητη για την ανθρωπότητα. Υπό την έννοια αυτή, η πολιτιστική κληρονομιά αποτελεί την κοινή κληρονομιά της ανθρωπότητας και

---

⁷⁴ THE NARA DOCUMENT ON AUTHENTICITY (1994): 5. The diversity of cultures and heritage in our world is an irreplaceable source of spiritual and intellectual richness for all humankind. The protection and enhancement of cultural and heritage diversity in our world should be actively promoted as an essential aspect of human development.

6. Cultural heritage diversity exists in time and space, and demands respect for other cultures and all aspects of their belief systems. In cases where cultural values appear to be in conflict, respect for cultural diversity demands acknowledgment of the legitimacy of the cultural values of all parties.

7. All cultures and societies are rooted in the particular forms and means of tangible and intangible expression which constitute their heritage, and these should be respected.

⁷⁵ Yusuf, A. (2008). Article I, Definition of cultural heritage σε Francioni, F., Lenzerini, F., (ed.) *The 1972 World Heritage Convention: a commentary*, Oxford University Press, σ. 45.

πρέπει να αναγνωριστεί και να επιβεβαιωθεί προς όφελος των σημερινών και των μελλοντικών γενεών.⁷⁶

Ακολούθως, η σημασία της πολιτιστικής ποικιλομορφίας στην άνθηση της έκφρασης και στην περαιτέρω ανάπτυξη του πολιτισμού διατυπώνεται στο άρθρο 7 της Παγκόσμιας Διακήρυξης το οποίο φέρει τον τίτλο «Η πολιτιστική κληρονομιά ως πηγή δημιουργικότητας». Σε αυτό επισημαίνεται ότι η δημιουργία βασίζεται στις ρίζες της πολιτιστικής παράδοσης, αλλά ευδοκimeί, όταν έρχεται σε επαφή με άλλους πολιτισμούς. Για το λόγο αυτό, υποστηρίζεται ότι η κληρονομιά σε όλες τις μορφές της πρέπει να διατηρηθεί, να ενισχυθεί και να παραδοθεί στις μελλοντικές γενιές ως καταγραφή της ανθρώπινης εμπειρίας και των φιλοδοξιών, ώστε να προωθηθεί η δημιουργικότητα σε όλη της την ποικιλομορφία και να εδραιωθεί ο γνήσιος διάλογος μεταξύ των πολιτισμών.⁷⁷

Η Σύμβαση για την προστασία και την προώθηση της ποικιλομορφίας των πολιτιστικών αγαθών έδρασε με τρόπο ουσιαστικό στη διαμόρφωση του όρου της πολιτιστικής κληρονομιάς. Συγκεκριμένα, όπως ορίζεται στο άρθρο 4, η πολιτιστική ποικιλομορφία εκδηλώνεται όχι μόνο από τους ποικίλους τρόπους με τους οποίους η πολιτιστική κληρονομιά της ανθρωπότητας παρουσιάζεται, ενισχύεται και μεταδίδεται μέσω της ποικιλίας των πολιτιστικών εκφράσεων, αλλά και μέσω διαφορετικών τρόπων καλλιτεχνικής δημιουργίας, παραγωγής, διάδοσης, διανομής και απόλαυσης, ανεξαρτήτως των μέσων και των χρησιμοποιούμενων τεχνολογιών.⁷⁸

Εκ των ανωτέρω, συνάγεται ότι η κατάρτιση των διάφορων συμβάσεων περί της πολιτιστικής κληρονομιάς αντικατοπτρίζει την αντίληψη της παγκόσμιας κοινότητας για την συγκεκριμένη έννοια. Η διαμόρφωσή της συνιστά αποτέλεσμα μακράς διαδικασίας η οποία ταυτίζεται με τη διαμόρφωση της νοοτροπίας επί του ζητήματος. Τα κείμενα δε αυτά αποτελούν τον καρπό του διαλόγου μεταξύ των μερών, καθώς προκύπτουν σε συνέχεια της ομοφωνίας των κρατών που κάθονται στο ίδιο

---

⁷⁶ UNESCO Universal Declaration on Cultural Diversity.

⁷⁷ Άρθρο 7 της Διεθνούς Διακήρυξης: Cultural heritage as the wellspring of creativity - Creation draws on the roots of cultural tradition, but flourishes in contact with other cultures. For this reason, heritage in all its forms must be preserved, enhanced and handed on to future generations as a record of human experience and aspirations, so as to foster creativity in all its diversity and to inspire genuine dialogue among cultures.

⁷⁸ Άρθρο 4 Σύμβασης: Cultural Diversity: (...) Cultural diversity is made manifest not only through the varied ways in which the cultural heritage of humanity is expressed, augmented and transmitted through the variety of cultural expressions, but also through diverse modes of artistic creation, production, dissemination, distribution and enjoyment, whatever the means and technologies used.

τραπέζι προκειμένου να διαπραγματευτούν. Με την πάροδο των ετών ο όρος της πολιτιστικής κληρονομιάς διευρύνθηκε προκειμένου να συμπεριλάβει όσο το δυνατόν περισσότερα πολιτιστικά αγαθά και πολιτιστικές εκφράσεις σε όλα τα μήκη και πλάτη της Υφηλίου. Στη διαμόρφωση αυτή συνέβαλε, περαιτέρω, με τρόπο δραστικό η Σύμβαση για τη Διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς.

3. Η Σύμβαση για τη Διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς

Το 1972, υιοθετήθηκε η Σύμβαση για την προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς. Προκειμένου να εντοπιστούν, να προστατευθούν και να διατηρηθούν τα μνημεία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς, εισάγει και προωθεί την έννοια της «κληρονομιάς της ανθρωπότητας». Η Σύμβαση για την Παγκόσμια Κληρονομιά, όπως ήδη αναλύθηκε ανωτέρω, εφαρμόζεται στην πολιτιστική κληρονομιά του άρθρου 1, όπως αυτό εξειδικεύεται περαιτέρω, και καλύπτει την υλική, άλλως την απτή κληρονομιά. Η Σύμβαση και ιδίως ο τρόπος εφαρμογής της έχει επικριθεί έντονα ως μια προσπάθεια «επιβολής» της δυτικής αντίληψης περί της πολιτιστικής κληρονομιάς όσον αφορά την πολιτική που επιχειρήθηκε, καθώς ο κατάλογος της Παγκόσμιας Κληρονομιάς χαρακτηρίστηκε για την «ευρωκεντρική σύνθεσή» του, καθώς οι εγγραφές στην πλειοψηφία τους αποτέλεσαν μνημεία.⁷⁹

Εντούτοις, αξίζει να σημειωθεί ότι μεταξύ των κριτηρίων που αναφέρονται στις κατευθυντήριες γραμμές για την εφαρμογή της σύμβασης, η επιτροπή ενσωμάτωσε μια προσέγγιση με βαρύτητα στον άυλο χαρακτήρα που συνδέεται με την υλική - απτή κληρονομιά. Συγκεκριμένα, ορισμένο πολιτιστικό αγαθό μπορεί να συμπεριληφθεί στη λίστα Παγκόσμιας Κληρονομιάς στην περίπτωση που τούτο συνδέεται άμεσα ή απλά με γεγονότα ή ζωντανές παραδόσεις, με ιδέες ή με πεποιθήσεις.⁸⁰ Παρ' ότι πρόκειται για μία ιδιαίτερα περιορισμένη προσέγγιση -ιδίως αν αναλογιστεί κανείς ότι το συγκεκριμένο κριτήριο προτείνεται να συνδυάζεται με άλλα-, πρόκειται για μια πρώτη βούληση προς την αναγνώριση της σημασίας της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς. Εξάλλου, ένας -δευτερεύων, μα εξίσου σημαντικός- ρόλος των συμβάσεων είναι ότι συμβάλλουν στη διαμόρφωση των συνειδήσεων με βήματα αργά, αλλά σταθερά. Έτσι, αυτή η μεμονωμένη πρόβλεψη, αποτέλεσε τον προάγγελο για την κατάρτιση μιας σύμβασης εξ ολοκλήρου αφιερωμένης στην άυλη πολιτιστική κληρονομιά, η οποία από

---

⁷⁹ Smith, L., Natsuko, A., (2009). Intangible Heritage, σ. 1.

⁸⁰ Πρόκειται για το 6^ο κριτήριο το οποίο αποτυπώνεται ως ακολούθως: [T]o be directly or tangibly associated with events or living traditions, with ideas, or with beliefs, with artistic and literary works of outstanding universal significance. (The Committee considers that this criterion should preferably be used in conjunction with other criteria).

κοινού με τις άλλες, επιδιώκουν την προστασία και τη διαφύλαξη της κληρονομιάς της ανθρωπότητας, με σαφή προσανατολισμό στα επιμέρους πολιτιστικά αγαθά.

3.1. Η υιοθέτηση της Σύμβασης για τη Διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς: από την υλική στην άυλη κληρονομιά

Η κατάρτιση της Σύμβασης για την Παγκόσμια Κληρονομιά συνέβαλε τα μέγιστα στη συζήτηση σχετικά με τη φύση της πολιτιστικής κληρονομιάς και την εκ νέου διάπλαση της νοοτροπίας όσον αφορά στην εννοιολογική αποτύπωση της ιδέας της «κληρονομιάς», με μετατόπιση αυτής, ώστε να συμπεριληφθούν άυλες πολιτιστικές εκφράσεις και δραστηριότητες. Επιπλέον, κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '90, σε διεθνές επίπεδο άρχισε ο διάλογος σχετικά με τις συνέπειες της παγκοσμιοποίησης, η εξάπλωση και η γενίκευση της οποίας, συνοδεύτηκε μεταξύ άλλων και με επιπτώσεις. Πολλοί ακαδημαϊκοί ισχυρίστηκαν ότι αρκετές τοπικές, περιφερειακές και εθνικές παραδόσεις υποτιμήθηκαν ή απειλούνταν να παραγκωνιστούν.⁸¹ Προκειμένου να διορθώσει την προβληματική αυτή κατάσταση η UNESCO προχώρησε στη λήψη μιας σειράς από μέτρα. Τα σημαντικότερα βήματα που πραγματοποίησε η UNESCO προς την κατεύθυνση της προστασίας της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς ήταν η Σύσταση για τη Διαφύλαξη του Παραδοσιακού Πολιτισμού και της Λαογραφίας το 1989 (Recommendation on the Safeguarding of Traditional Culture and Folklore), η διάδοση του Συστήματος Ζωντανών Θησαυρών το 1993 (Living Human Treasure system) και η Ανακήρυξη Αριστουργημάτων της Προφορικής και της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας που ιδρύθηκε το 1998 (Proclamation of Masterpieces of the Oral and Intangible Heritage of Humanity). Καθένα από αυτά συνέβαλαν σημαντικά στη διαμόρφωση των νοοτροπιών και της σκέψης. Καθώς η Γενική Διάσκεψη κατέληξε στο συμπέρασμα ότι πρέπει να δημιουργηθεί ένα νέο πλαίσιο, αρκετές χώρες ζήτησαν από την UNESCO να εκκινήσει μια διαδικασία ανάπτυξης ενός νέου διεθνούς μέσου που να σχετίζεται άμεσα με την προστασία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς.⁸²

Μετά την εξουσιοδότηση της Γενικής Συνέλευσης για την προετοιμασία της νέας πράξης, η UNESCO διοργάνωσε το 2001 διεθνή στρογγυλή τράπεζα με το οριζόμενο θέμα να τιτλοφορείται ως «Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά - ορισμοί εργασίας», προκειμένου να διαμορφωθούν η ορολογία, οι ορισμοί και το πεδίο

---

⁸¹ Kurin, R. (2004). Safeguarding Intangible Cultural Heritage in the 2003 UNESCO Convention: a critical appraisal.

⁸² Aikawa, N. (2004). An Historical Overview of the Preparation of the UNESCO International Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. Museum International, 56, 137-149.

εφαρμογής των οργάνων.⁸³ Η Σύμβαση για τη Διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς (ICH) υιοθετήθηκε τελικά από τη Γενική Διάσκεψη κατά την 32η σύνοδό της το 2003. Αξίζει να σημειωθεί ότι δεν υπήρξε κράτος που να την καταψήφισε, παρά μόνο ορισμένα που απείχαν από την ψηφοφορία: επρόκειτο για την Αυστραλία, τον Καναδά, το Ηνωμένο Βασίλειο, την Ελβετία και τις Ηνωμένες Πολιτείες. Η Σύμβαση τέθηκε σε ισχύ στις 20 Απριλίου 2006 για τα τριάντα κράτη που την είχαν επικυρώσει στις 20 Ιανουαρίου 2006 ή σε κάθε περίπτωση η Σύμβαση τίθεται σε ισχύ τρεις μήνες μετά την κατάθεση του εγγράφου επικύρωσης, αποδοχής, έγκρισης ή προσχώρησης.⁸⁴ Το πιο πρόσφατο κράτος που επικύρωσε τη Συνθήκη, ήταν οι Νήσοι του Σολομώντα, στις 11 Μαΐου του 2018, οπότε και συμπληρώθηκαν 178 κράτη συνολικά που έχουν προβεί σε επικύρωση της Σύμβασης.⁸⁵ Αυτός ο μεγάλος αριθμός επικυρώσεων σε σύντομο χρονικό διάστημα καταδεικνύει την ανησυχία των κρατών να ανταποκριθούν στις απειλές για την άυλη κληρονομιά.

---

⁸³ Aikawa – Faure, N. (2008). From the Proclamation of Masterpieces to the Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage σε Smith, L., Akagawa, N., (ed.) Intangible Heritage, Routledge, Abingdon, σ. 13.

⁸⁴ The States Parties to the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage (2003) σε <http://www.unesco.org/culture/ich/en/states-parties-00024>.

⁸⁵ Αναλυτικά και με χρονολογική σειρά τα κράτη που έχουν επικυρώσει τη Σύμβαση, έως σήμερα 1/9/2019 <http://www.unesco.org/eri/la/convention.asp?KO=17116&language=E>.

3.2. Σκοπός και ορισμοί της Σύμβασης για τη Διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς

Ο σκοπός της Σύμβασης για τη Διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς καθορίζεται στη διάταξη του άρθρου 1 αυτής. Συγκεκριμένα, οι επιμέρους στόχοι αυτής τίθενται ως ακολούθως:

- (α) η προστασία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς,
- β) η εξασφάλιση του σεβασμού της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς των κοινοτήτων, των ομάδων και των ατόμων,
- γ) η ευαισθητοποίηση σε τοπικό, εθνικό και διεθνές επίπεδο για τη σημασία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς και η εξασφάλιση της αμοιβαίας εκτίμησής της,
- δ) η παροχή διεθνούς συνεργασίας και βοήθειας.⁸⁶

Ως ιδιαιτέρως ενδιαφέρουσα αξίζει να σημειωθεί η αναφορά ότι η Σύμβαση λειτουργεί αλληλένδετα σε τοπικό, εθνικό και διεθνές επίπεδο. Η ενσωμάτωση της Σύμβασης σε κάθε κράτος μέσω του εθνικού δικαίου αποτελεί ζήτημα ιδιαίτερα μεγάλης σημασίας, ιδίως όσον αφορά στην εφαρμογή των διατάξεων και, κατά συνέπεια, στην επίτευξη της προστασίας της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Η πολιτιστική πολιτική αντανακλά τις προτεραιότητες που θέτει η εθνική νομοθεσία για την προστασία των πολιτιστικών μορφών που θεωρούνται σημαντικές για την εθνική ή περιφερειακή ταυτότητα. Σε διεθνές επίπεδο, η Σύμβαση ενθαρρύνει τη συνεργασία μεταξύ των εθνών και την πολιτιστική πολυμορφία.⁸⁷ Προς υλοποίηση των στόχων, θεσπίζονται μια σειρά από μέτρα, όπως η κατάρτιση διεθνών βάσεων δεδομένων, ενώ παρέχονται στα κράτη κατευθυντήριες γραμμές για να ακολουθήσουν. Αυτό δίνει τη δυνατότητα στις κυβερνήσεις να προστατεύσουν την άυλη κληρονομιά. Επιπλέον, η

---

⁸⁶ Άρθρο 1 της Σύμβασης (2003): Purposes of the Convention: The purposes of this Convention are: (a) to safeguard the intangible cultural heritage; (b) to ensure respect for the intangible cultural heritage of the communities, groups and individuals concerned; (c) to raise awareness at the local, national and international levels of the importance of the intangible cultural heritage, and of ensuring mutual appreciation thereof; (d) to provide for international cooperation and assistance.

⁸⁷ Όπως υποστηρίζει ο Koïchiro Matsuura Director-General της UNESCO, https://culturalrights.net/descargas/drets_culturals385.pdf.

Σύμβαση αναγνωρίζει τη σημασία που ασκεί η δραστηριοποίηση των κοινοτήτων στη διατήρηση της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς.⁸⁸

Ο ορισμός της «Πολιτιστικής Κληρονομιάς», όπως προσδιορίζεται στη Σύμβαση για την Παγκόσμια Κληρονομιά του 1972, περιλαμβάνει μνημεία, ομάδες κτιρίων και τοποθεσίες ιστορικής, αρχαιολογικής, επιστημονικής, εθνολογικής ή ανθρωπολογικής αξίας. Είναι σημαντικό να επεκταθεί η έννοια και να περιληφθεί η άυλη κληρονομιά. Για τους σκοπούς της Σύμβασης, ως «άυλη πολιτιστική κληρονομιά» νοούνται οι πρακτικές, οι αναπαραστάσεις, οι εκφράσεις, οι γνώσεις και οι τεχνικές, καθώς και τα εργαλεία, αντικείμενα, χειροτεχνήματα και οι πολιτιστικοί χώροι που συνδέονται με αυτά και που οι κοινότητες, οι ομάδες και, υπό ορισμένες περιπτώσεις, τα άτομα αναγνωρίζουν ότι αποτελούν μέρος της πολιτιστικής κληρονομιάς τους. Η άυλη πολιτιστική κληρονομιά, κατ' αυτόν τον τρόπο νοούμενη, η οποία μεταβιβάζεται από γενιά σε γενιά, αναδημιουργείται συνεχώς από τις κοινότητες και τις ομάδες σε συνάρτηση με το περιβάλλον τους, την αλληλεπίδρασή τους με τη φύση και την ιστορία τους και τους παρέχει μία αίσθηση ταυτότητας και συνέχειας, συμβάλλοντας έτσι στην προώθηση του σεβασμού της πολιτιστικής πολυμορφίας και της ανθρώπινης δημιουργικότητας. Στο πλαίσιο του ορισμού που δίνεται διευκρινίζεται ότι για τους σκοπούς, που επιδιώκονται μέσω της συγκεκριμένης Σύμβασης, θα λαμβάνεται υπ' όψιν μόνο η άυλη πολιτιστική κληρονομιά που ανταποκρίνεται στα ήδη υφιστάμενα διεθνή κείμενα για τα ανθρώπινα δικαιώματα ως και στην απαίτηση για αμοιβαίο σεβασμό μεταξύ κοινοτήτων, ομάδων και ατόμων και για βιώσιμη ανάπτυξη.⁸⁹ Λαμβάνοντας τούτα υπ' όψιν, είναι δυνατό να υποστηριχθεί ότι η UNESCO επικεντρώνεται στο μέσο δια του οποίου μεταδίδεται από γενιά σε γενιά το πολιτιστικό (άυλο) αγαθό, ενώ συνάγεται ότι αφορά πολιτιστικές εκφράσεις οι

---

⁸⁸ Brown, M., (2005). Heritage Trouble: Recent Work on the Protection of Intangible Cultural Property. *International Journal of Cultural Property*, 12(1), 40-61.

⁸⁹ Άρθρο 2 παρ. 1 της Σύμβασης (2003): For the purposes of this Convention, the “intangible cultural heritage” means the practices, representations, expressions, knowledge, skills – as well as the instruments, objects, artefacts and cultural spaces associated therewith – that communities, groups and, in some cases, individuals recognize as part of their cultural heritage. This intangible cultural heritage, transmitted from generation to generation, is constantly recreated by communities and groups in response to their environment, their interaction with nature and their history, and provides them with a sense of identity and continuity, thus promoting respect for cultural diversity and human creativity. For the purposes of this Convention, consideration will be given solely to such intangible cultural heritage as is compatible with existing international human rights instruments, as well as with the requirements of mutual respect among communities, groups and individuals, and of sustainable development.

οποίες υπήρξαν για μεγάλο χρονικό διάστημα και λογίζονται μοναδικές μεταξύ των κοινοτήτων. Επιπλέον, διευκρινίζεται ότι η άυλη πολιτιστική κληρονομιά εκδηλώνεται μεταξύ άλλων με συγκεκριμένους τρόπους, όπως α) προφορικές παραδόσεις και εκφράσεις, συμπεριλαμβανομένης της γλώσσας ως μέσου της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, β) τέχνες του θεάματος, γ) κοινωνικές πρακτικές, τελετουργίες και εορταστικά γεγονότα, δ) γνώσεις και πρακτικές που αφορούν τη φύση και το σύμπαν, ε) παραδοσιακή χειροτεχνία.⁹⁰ Η απαρίθμηση αυτή είναι ενδεικτική και όχι περιοριστική, όπως προκύπτει από τη διατύπωση «μεταξύ άλλων» (*inter alia*), καθώς κρίθηκε απαραίτητο να υπάρχει ένας ορισμός αρκετά ευρύς για να καλύπτει τις διαφορετικές μορφές άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς ένας περιοριστικός ή πιο συγκεκριμένος όρος θα ελλόχευε τον κίνδυνο αποκλεισμού τύπων ή εκφράσεων.

Ο όρος «διασφάλιση» (*safeguarding*), όπως χρησιμοποιείται στο άρθρο 2 παράγραφο 3 της Σύμβασης, ταυτίζεται με την εφαρμογή μέτρων τα οποία αποσκοπούν στη διασφάλιση της βιωσιμότητας της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, συμπεριλαμβανομένης της αναγνώρισης, της τεκμηρίωσης, της έρευνας, της διατήρησης, της προστασίας, της προώθησης, της ενίσχυσης, της μετάδοσης, καθώς και της αναβίωσης των διαφόρων πτυχών αυτής της κληρονομιάς. Η Blake παρουσιάζει μια ενδιαφέρουσα συζήτηση σχετικά με τη σημασία της έννοιας «διασφάλιση» που περιλαμβάνεται στους σκοπούς της Σύμβασης, υπογραμμίζοντας ότι η επίτευξη της επιδιώκεται μέσα από εθνικά μέτρα και διεθνείς δραστηριότητες.⁹¹ Έτσι, με την εφαρμογή των διατάξεων, τα κράτη μέλη προστατεύουν την άυλη πολιτιστική κληρονομιά εξασφαλίζοντας την αδιάκοπη ύπαρξή της και τη συνέχιση από γενιά σε γενιά σε κοινοτικές και συλλογικές ομάδες.

---

⁹⁰ Άρθρο 2 παρ. 2 Σύμβασης (2003): The “intangible cultural heritage”, as defined in paragraph 1 above, is manifested *inter alia* in the following domains: (a) oral traditions and expressions, including language as a vehicle of the intangible cultural heritage; (b) performing arts; (c) social practices, rituals and festive events; (d) knowledge and practices concerning nature and the universe; (e) traditional craftsmanship.

⁹¹ Blake, J. (2008). UNESCO’s 2003 Convention on Intangible Cultural Heritage: the implications of community involvement in “safeguarding”, *Intangible Heritage*, σ.49

3.3. Η Διακυβερνητική Επιτροπή Διαφύλαξης της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς

Σύμφωνα με τα οριζόμενα στο άρθρο 5⁹² της Σύμβασης, συστήνεται, στο πλαίσιο της UNESCO, η Διακυβερνητική Επιτροπή για τη Διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Τα κράτη μέλη στην επιτροπή εκλέγονται για περίοδο διάρκειας τεσσάρων ετών και κάθε δύο έτη. Τα μέλη της Διακυβερνητικής Επιτροπής εκλέγονται από τα συμβαλλόμενα κράτη που συνέρχονται στη Γενική Συνέλευση σύμφωνα με τις αρχές της δίκαιης γεωγραφικής εκπροσώπησης και της εναλλαγής μεταξύ αυτών. Τα Κράτη - Μέλη της Επιτροπής επιλέγουν ως αντιπροσώπους τους πρόσωπα τα οποία είναι εξειδικευμένα στους τομείς της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς. Η επιτροπή έχει επωμιστεί την αποστολή της υποστήριξης και της παρακολούθησης της εφαρμογής της Σύμβασης, καθώς και της προώθησης των στόχων που έχουν τεθεί στις διατάξεις του κειμένου. Μεταξύ των βασικών αρμοδιοτήτων της Επιτροπής είναι η προετοιμασία και η υποβολή κατευθυντήριων οδηγιών, οι οποίες πρέπει να εγκριθούν από τη Γενική Συνέλευση, για την εφαρμογή της Σύμβασης. Αυτές οι οδηγίες αναθεωρούνται τακτικά από την Επιτροπή και τη Γενική Συνέλευση, καθώς η κατάρτισή τους βασίζεται στις εμπειρίες κατά την εφαρμογή της Σύμβασης. Οι οδηγίες αυτές περιέχουν, μεταξύ άλλων, τα κριτήρια επιλογής για την εγγραφή πολιτιστικών εκφράσεων στους καταλόγους, τους κανονισμούς για τη διαδικασία υποβολής υποψηφιοτήτων, τους κανονισμούς σχετικά με τις περιοδικές εκθέσεις που υποβάλλουν τα συμβαλλόμενα κράτη και τη χρηματοδότηση του Ταμείου για την άυλη πολιτιστική κληρονομιά. Περιέχουν, επίσης, τις βασικές αρχές που καθοδηγούν τα συμβαλλόμενα κράτη στα προγράμματα εκπαίδευσης, ευαισθητοποίησης και ενημέρωσης. Οι οδηγίες καθορίζουν επίσης τους κανονισμούς για τη συμμετοχή

---

⁹² Άρθρο 5 της Σύμβασης (2003): – Intergovernmental Committee for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage: 1. An Intergovernmental Committee for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, hereinafter referred to as “the Committee”, is hereby established within UNESCO. It shall be composed of representatives of 18 States Parties, elected by the States Parties meeting in General Assembly, once this Convention enters into force in accordance with Article 34. 2. The number of States Members of the Committee shall be increased to 24 once the number of the States Parties to the Convention reaches 50.

κοινοτήτων, ομάδων και άλλων μη κυβερνητικών φορέων στην εφαρμογή της Σύμβασης.⁹³

Περαιτέρω, η Επιτροπή εξετάζει τις αιτήσεις οι οποίες υποβάλλονται από τα κράτη μέλη για την εγγραφή ορισμένης έκφρασης της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς στους καταλόγους. Η Επιτροπή συνεδριάζει ετησίως για να αξιολογήσει τις υποψηφιότητες που προτείνουν τα συμβαλλόμενα κράτη στη Σύμβαση του 2003 και αποφασίζει αν θα εγγράψει αυτές τις πολιτιστικές πρακτικές και εκφράσεις της άυλης κληρονομιάς στους καταλόγους της Συνέλευσης. Επιπλέον, η επιτροπή επιλέγει και περιοδικά προωθεί εθνικά, υποπεριφερειακά και περιφερειακά προγράμματα, έργα και δραστηριότητες για τη διασφάλιση της κληρονομιάς λαμβάνοντας υπ' όψιν τις ειδικές ανάγκες των αναπτυσσόμενων χωρών. Τέλος, η Επιτροπή εξετάζει και εγκρίνει τις υποβληθείσες αιτήσεις για διεθνή βοήθεια από τα Κράτη Μέλη και συνδράμει στην υλοποίηση τέτοιων έργων με τη διάδοση βέλτιστων πρακτικών, χρησιμοποιώντας μέσα που η ίδια καθορίζει.

---

⁹³Albert, M.T, (2011). Feasibility Study - Implementation of the UNESCO - Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage (2003) in Germany.

3.4. Οι τρεις κατάλογοι

Η Επιτροπή συνεδριάζει σε ετήσια βάση προκειμένου να αξιολογήσει τις υποψηφιότητες που προτείνονται από τα συμβαλλόμενα κράτη για την προστασία υπό το πλαίσιο που τίθεται στη Σύμβαση για τη Διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Αποφασίζει αν θα εγγράψει ή όχι τις πολιτιστικές πρακτικές και εκφράσεις της άυλης κληρονομιάς στους καταλόγους της Σύμβασης.

Υφίστανται τρεις κατάλογοι σε έναν από τους οποίους είναι δυνατή η εγγραφή των προτεινόμενων άυλων πολιτιστικών αγαθών⁹⁴:

(α) Ο Κατάλογος της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς που χρήζει επείγουσας διασφάλισης:⁹⁵

Ο κατάλογος της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς που χρήζει επείγουσας προστασίας αποτελείται από στοιχεία άυλης κληρονομιάς που αφορούν κοινότητες και συμβαλλόμενα κράτη που εκτιμούν ότι απαιτούνται επείγοντα μέτρα για να διατηρήσουν ζωντανές τις εκάστοτε εκφράσεις άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς. Οι επιγραφές σε αυτόν τον κατάλογο συμβάλλουν στην κινητοποίηση της διεθνούς συνεργασίας και της παροχής βοήθειας στους ενδιαφερόμενους ώστε να λάβουν τα κατάλληλα μέτρα διασφάλισης.

Τα κράτη μέλη υποβάλλουν φάκελο προκειμένου να συμπεριληφθεί το εκάστοτε άυλο πολιτιστικό αγαθό στον κατάλογο. Προκειμένου δε να ενταχθεί το πολιτιστικό αγαθό, δέον να πληρούνται σωρευτικά τα ακόλουθα κριτήρια:

- Το στοιχείο που υποβάλλεται είναι απαραίτητο να αποτελεί άυλη πολιτιστική κληρονομιά όπως ορίζεται στο άρθρο 2 της Σύμβασης.⁹⁶

⁹⁴ <https://ich.unesco.org/en/purpose-of-the-lists-00807>.

⁹⁵ <https://ich.unesco.org/en/procedure-of-inscription-00809>.

⁹⁶ Άρθρο 2 Σύμβασης (2003)– Definitions: For the purposes of this Convention, 1. The “intangible cultural heritage” means the practices, representations, expressions, knowledge, skills – as well as the instruments, objects, artefacts and cultural spaces associated therewith – that communities, groups and, in some cases, individuals recognize as part of their cultural heritage. This intangible cultural heritage, transmitted from generation to generation, is constantly recreated by communities and

- Να υφίσταται επείγουσα ανάγκη διαφύλαξης, επειδή η βιωσιμότητά του πολιτιστικού στοιχείου κινδυνεύει, παρά τις προσπάθειες της κοινότητας, της ομάδας ή, κατά περίπτωση, των ατόμων και του ενδιαφερόμενου Κράτους Μέλους, ή
- Να υφίσταται επείγουσα ανάγκη διαφύλαξης, επειδή σημειώνονται σοβαρές απειλές για το πολιτιστικό αγαθό, ως αποτέλεσμα των οποίων δεν μπορεί να αναμένεται να επιβιώσει χωρίς άμεση προστασία.
- Τα μέτρα διασφάλισης που λαμβάνονται είναι δυνατό να επιτρέψουν στην κοινότητα, την ομάδα ή, κατά περίπτωση, τα ενδιαφερόμενα άτομα να συνεχίσουν την πρακτική άσκηση του στοιχείου ώστε να παραδοθεί στις επόμενες γενιές.
- Το πολιτιστικό στοιχείο να έχει προσδιορισθεί με την ευρύτερη δυνατή συμμετοχή της κοινότητας, της ομάδας ή, κατά περίπτωση, των ατόμων που ενδιαφέρονται και με την προηγούμενη, ελεύθερη και πληροφορημένη συγκατάθεσή τους.
- Το στοιχείο να περιλαμβάνεται σε κατάλογο της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς που υπάρχει στην επικράτεια του συμβαλλόμενου κράτους, όπως ορίζεται στα άρθρα 11⁹⁷ και 12⁹⁸ της σύμβασης.

---

groups in response to their environment, their interaction with nature and their history, and provides them with a sense of identity and continuity, thus promoting respect for cultural diversity and human creativity. For the purposes of this Convention, consideration will be given solely to such intangible cultural heritage as is compatible with existing international human rights instruments, as well as with the requirements of mutual respect among communities, groups and individuals, and of sustainable development.

⁹⁷ Άρθρο 11 Σύμβασης (2003) – Role of States Parties - Each State Party shall:

(a) take the necessary measures to ensure the safeguarding of the intangible cultural heritage present in its territory;

(b) among the safeguarding measures referred to in Article 2, paragraph 3, identify and define the various elements of the intangible cultural heritage present in its territory, with the participation of communities, groups and relevant non-governmental organizations.

⁹⁸ Άρθρο 12 Σύμβασης (2003) – Inventories:

1. To ensure identification with a view to safeguarding, each State Party shall draw up, in a manner geared to its own situation, one or more inventories of the intangible cultural heritage present in its territory. These inventories shall be regularly updated.

2. When each State Party periodically submits its report to the Committee, in accordance with Article 29, it shall provide relevant information on such inventories.

- Σε εξαιρετικά επείγουσες περιπτώσεις, το ενδιαφερόμενο συμβαλλόμενο κράτος να έχει ερωτηθεί δεόντως για την εγγραφή του στοιχείου σύμφωνα με το άρθρο 17.3⁹⁹ της σύμβασης.

(β) Αντιπροσωπευτικός κατάλογος της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς της ανθρωπότητας:¹⁰⁰

Ο αντιπροσωπευτικός κατάλογος της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας αποτελείται από αυτά τα άυλα στοιχεία της κληρονομιάς που βοηθούν στην απόδειξη της ποικιλομορφίας αυτής της κληρονομιάς και επιδιώκει την ευαισθητοποίηση σχετικά με τη σημασία της.

Στους φακέλους υποψηφιότητας που υποβάλλονται ζητείται από το ή τα συμβαλλόμενα κράτη που υποβάλλουν την αίτηση να αποδείξουν ότι ένα στοιχείο που προτείνεται για εγγραφή στον κατάλογο των αντιπροσώπων της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς της ανθρωπότητας πληροί το σύνολο από τα ακόλουθα κριτήρια:

- Το υποβληθέν στοιχείο απαραίτητα αποτελεί άυλη πολιτιστική κληρονομιά όπως ορίζεται στο άρθρο 2¹⁰¹ της Σύμβασης.
- Η εγγραφή θα συμβάλει στην εξασφάλιση ορατότητας και συνειδητοποίησης της σημασίας της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς και στην ενθάρρυνση του διαλόγου, αντικατοπτρίζοντας έτσι την πολιτιστική πολυμορφία παγκοσμίως και μαρτυρώντας την ανθρώπινη δημιουργικότητα.
- Εφαρμόζονται μέτρα διασφάλισης που μπορούν να προστατεύσουν και να προωθήσουν το στοιχείο.
- Το στοιχείο έχει προσδιοριστεί με την ευρύτερη δυνατή συμμετοχή της κοινότητας, της ομάδας ή, κατά περίπτωση, των ατόμων που ενδιαφέρονται και με την ελεύθερη, προηγούμενη και ενημερωμένη συγκατάθεσή τους.

⁹⁹ Άρθρο 17 Σύμβασης (2003): List of Intangible Cultural Heritage in Need of Urgent Safeguarding (....) 3. In cases of extreme urgency – the objective criteria of which shall be approved by the General Assembly upon the proposal of the Committee – the Committee may inscribe an item of the heritage concerned on the List mentioned in paragraph 1, in consultation with the State Party concerned.

¹⁰⁰ <https://ich.unesco.org/en/procedure-of-inscription-00809>.

¹⁰¹ Ό.π. σημ. 71.

- Το στοιχείο περιλαμβάνεται σε κατάλογο της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς που υπάρχει στο έδαφος του κράτους ή των συμβαλλόμενων κρατών που υπέβαλαν την αίτηση, όπως ορίζεται στα άρθρα 11¹⁰² και 12¹⁰³ της σύμβασης.

(γ) Μητρώο Καλών Πρακτικών Διασφάλισης¹⁰⁴

Το Μητρώο Καλών Πρακτικών Διαφύλαξης περιλαμβάνει προγράμματα, έργα και δραστηριότητες που αντικατοπτρίζουν καλύτερα τις αρχές και τους στόχους της Σύμβασης.

Μεταξύ των προγραμμάτων, έργων ή δραστηριοτήτων που προτείνονται στην Επιτροπή από τα συμβαλλόμενα κράτη, επιλέγονται μόνο εκείνα που ανταποκρίνονται καλύτερα στα ακόλουθα κριτήρια:

Κριτήριο 1: Το πρόγραμμα, το έργο ή η δραστηριότητα περιλαμβάνει τη διασφάλιση, όπως ορίζεται στο άρθρο 2.3 της Σύμβασης

Κριτήριο 2: Το πρόγραμμα, το έργο ή η δραστηριότητα προωθεί τον συντονισμό των προσπαθειών για τη διαφύλαξη της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς σε περιφερειακό, υπο - περιφερειακό και / ή διεθνές επίπεδο.

Κριτήριο 3: Το πρόγραμμα, το έργο ή η δραστηριότητα αντανakλά τις αρχές και τους στόχους της Σύμβασης.

Κριτήριο 4: Εάν έχει ήδη ολοκληρωθεί, το πρόγραμμα, το έργο ή αν η δραστηριότητα έχει αποδείξει αποτελεσματικότητα συμβάλλοντας στη βιωσιμότητα της σχετικής άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς. Αν εξακολουθεί να βρίσκεται σε εξέλιξη ή προγραμματίζεται, μπορεί εύλογα να αναμένεται ότι θα συμβάλει ουσιαστικά στη βιωσιμότητα της σχετικής άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς.

Κριτήριο 5: Το πρόγραμμα, το έργο ή η δραστηριότητα έχει υλοποιηθεί ή πρόκειται να υλοποιηθεί με τη συμμετοχή της κοινότητας, της ομάδας ή, κατά

¹⁰² Ό.π. σημ. 72.

¹⁰³ Ό.π. σημ. 73.

¹⁰⁴ <https://ich.unesco.org/en/procedure-of-inscription-00809>.

περίπτωση, των ενδιαφερομένων ατόμων και με την ελεύθερη, προηγούμενη και ενημερωμένη συγκατάθεσή τους.

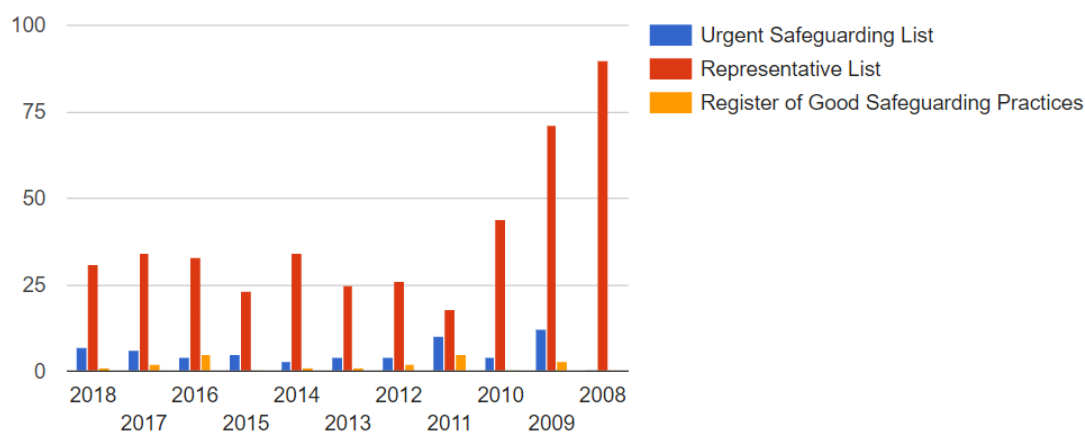
Κριτήριο 6: Το πρόγραμμα, το έργο ή η δραστηριότητα μπορεί να λειτουργήσει ως υποπεριφερειακό, περιφερειακό ή διεθνές μοντέλο, ανάλογα με την περίπτωση, για τη διασφάλιση δραστηριοτήτων.

Κριτήριο 7: Το συμβαλλόμενο κράτος ή τα συμβαλλόμενα κράτη, ο εκτελεστικός οργανισμός και οι κοινοτικοί, ομαδικοί ή, ενδεχομένως, ενδιαφερόμενοι φορείς είναι διατεθειμένοι να συνεργαστούν για τη διάδοση των βέλτιστων πρακτικών, εάν επιλεγεί.

Κριτήριο 8: Το πρόγραμμα, το έργο ή η δραστηριότητα χαρακτηρίζει εμπειρίες που είναι ευαίσθητες σε μια αξιολόγηση των αποτελεσμάτων τους.

Κριτήριο 9: Το πρόγραμμα, το έργο ή η δραστηριότητα εφαρμόζεται πρωτίστως στις ιδιαίτερες ανάγκες των αναπτυσσόμενων χωρών.

Στο ακόλουθο γράφημα απεικονίζεται η κατανομή των εγγραφών στο σύνολό τους ανά είδος καταλόγου από το έτος 2008 έως και το έτος 2018, ήτοι για διάστημα μιας δεκαετίας. Πρόκειται για τις συνολικά 508 εγγραφές στοιχείων των 122 κρατών.

Εικόνα 1 Κατανομή στοιχείων σε καταλόγους ανά έτος¹⁰⁵

¹⁰⁵ <https://ich.unesco.org/en/lists?multinational=3&display1=inscriptionID&display=stats#tabs>.

Παρατηρεί κανείς ότι τα κράτη έσπευσαν να προβούν στην εγγραφή στοιχείων κι, έτσι, το 2008 υπήρξαν περί τις 90 καταγραφές στον αντιπροσωπευτικό κατάλογο της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς της ανθρωπότητας. Ο αριθμός αυτός μειώθηκε τις επόμενες χρονιές. Τα τελευταία όμως οκτώ περίπου έτη οι νέες εγγραφές για τον συγκεκριμένο κατάλογο κυμαίνονται μεταξύ είκοσι και εικοσιπέντε. Σημαντικά λιγότερες είναι οι εγγραφές στους δύο άλλους καταλόγους και, ιδίως, οι εγγραφές στο μητρώο καλών πρακτικών διασφάλισης.

3.5. Ο ρόλος των κρατών μελών στην εφαρμογή της Σύμβασης – Χάραξη της πολιτικής για τη διαφύλαξη

Τα συμβαλλόμενα στη σύμβαση κράτη οφείλουν να λάβουν τα απαραίτητα μέτρα που διασφαλίζουν την προστασία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς σε εθνικό επίπεδο. Όσον αφορά στον στόχο αυτό, τα συμβαλλόμενα κράτη ενθαρρύνονται να συνεργάζονται προβαίνοντας στην κατάρτιση διμερών συμφωνιών, αλλά και σε περιφερειακό και σε διεθνές επίπεδο. Ένας ιδιαίτερα σημαντικός στόχος -ο οποίος τίθεται από την ίδια τη σύμβαση- είναι η ενίσχυση της ευαισθητοποίησης του κοινού σχετικά με τα ζητήματα και τη σημασία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς. Η Σύμβαση αναγνωρίζει την άυλη πολιτιστική κληρονομιά ως βασική πτυχή της ταυτότητας των κοινοτήτων, των ομάδων και των ατόμων. Αναγνωρίζει, ακόμη, ότι η άυλη φύση των συγκεκριμένων εκφράσεων, που επιδιώκεται να προστατευτεί δεν έχει τη σταθερότητα ενός μνημείου, αλλά, αντίθετα, είναι ιδιαίτερα ευάλωτη απέναντι στη λήθη. Όλα τα εφαρμοστέα μέτρα αποσκοπούν στη «διασφάλιση» και στην εξασφάλιση της «βιωσιμότητας» της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, αναγνωρίζοντας τον δυναμικό και μεταβλητό χαρακτήρα της. Επιπλέον, σημειώνεται ότι η συμμετοχή των φορέων της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς έχει εξαιρετική σημασία για την εφαρμογή της Σύμβασης, για τον προσδιορισμό της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς και για την εκτέλεση όλων των μέτρων διασφάλισης και προώθησης αυτής.

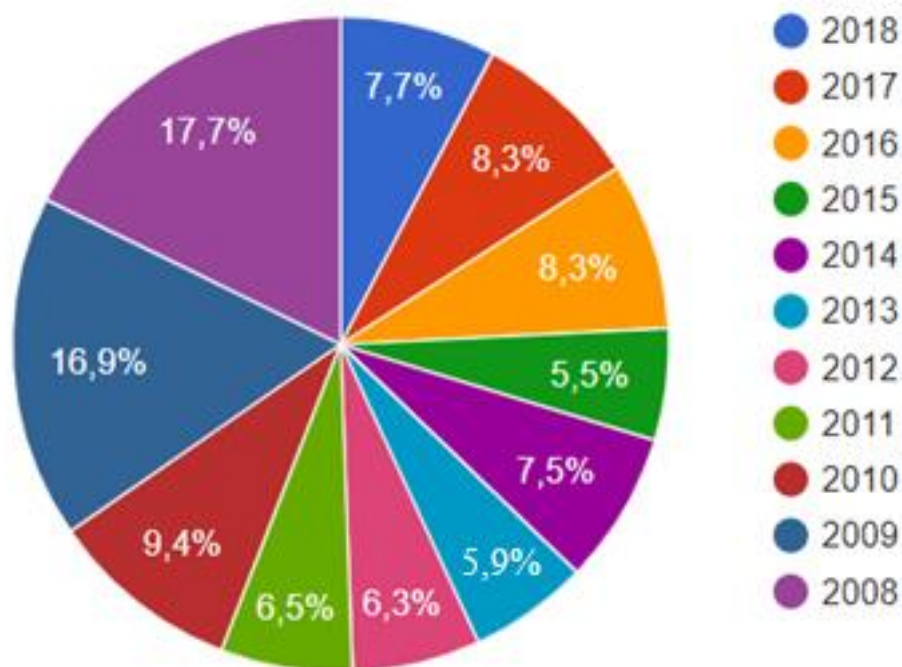
Σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στα άρθρα 11 περίπτωση α'¹⁰⁶ και 13¹⁰⁷ της Σύμβασης, ορίζεται ότι τα συμβαλλόμενα κράτη υποχρεούνται να διασφαλίζουν, να αναπτύσσουν και να υποστηρίζουν την άυλη πολιτιστική κληρονομιά που υπάρχει στο

---

¹⁰⁶ Άρθρο 11 Σύμβασης (2003): Role of States Parties: Each State Party shall: (a) take the necessary measures to ensure the safeguarding of the intangible cultural heritage present in its territory.

¹⁰⁷ Άρθρο 13 Σύμβασης (2003): To ensure the safeguarding, development and promotion of the intangible cultural heritage present in its territory, each State Party shall endeavour to: (a) adopt a general policy aimed at promoting the function of the intangible cultural heritage in society, and at integrating the safeguarding of such heritage into planning programmes; (b) designate or establish one or more competent bodies for the safeguarding of the intangible cultural heritage present in its territory; (c) foster scientific, technical and artistic studies, as well as research methodologies, with a view to effective safeguarding of the intangible cultural heritage, in particular the intangible cultural heritage in danger; (d) adopt appropriate legal, technical, administrative and financial measures aimed at: (i) fostering the creation or strengthening of institutions for training in the management of the intangible cultural heritage and the transmission of such heritage through forums and spaces intended for the performance or expression thereof; (ii) ensuring access to the intangible cultural heritage while respecting customary practices governing access to specific aspects of such heritage; (iii) establishing documentation institutions for the intangible cultural heritage and facilitating access to them.

έδαφός τους μέσω κατάλληλων θεσμών και μέτρων, με την όσο το δυνατόν πιο ενεργή συμμετοχή των φορέων της κληρονομιάς. Επίσης, τα κράτη υποχρεούνται, να αναλάβουν μια σειρά μέτρων για την εκπλήρωση του κεντρικού στόχου της διασφάλισης. Καθώς δεν ορίζεται ρητά από τη σύμβαση το είδος των μέτρων αυτών, συνάγεται ότι έγκειται στη διακριτική ευχέρεια των κρατών η ερμηνεία, σε κάθε περίπτωση, όμως, όλα τα συμβαλλόμενα κράτη θα πρέπει να εφαρμόσουν τα μέτρα προστασίας με τον καλύτερο δυνατό τρόπο. Περαιτέρω, ορίζεται ότι τα κράτη πρέπει να εντάξουν την άυλη πολιτιστική κληρονομιά στις πολιτιστικές τους πολιτικές (άρθρο 13 α), να καθορίσουν έναν ή περισσότερους φορείς ως αρμόδιους για τη διαφύλαξη της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς (άρθρο 13 β), να προωθήσουν την υποστήριξη της επιστημονικής έρευνας με σκοπό την αποτελεσματική προστασία της άυλης (άρθρο 13 γ). Επίσης, να δημιουργήσουν ευκαιρίες κατάρτισης, να δημιουργήσουν κέντρα τεκμηρίωσης και να παρέχουν εγγυημένη πρόσβαση σε αυτά (άρθρο 13 δ). Στον τομέα της εκπαίδευσης, τα κράτη πρέπει να καλλιεργήσουν τη γνώση και την εκτίμηση της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς στην κοινωνία και πρέπει να καταβληθούν προσπάθειες για να ενημερωθεί το κοινό για τους κινδύνους που την απειλούν.¹⁰⁸

Εικόνα 2 Εγγραφές στους καταλόγους ανά έτος

¹⁰⁸ Albert, M.T, (2011). Feasibility Study - Implementation of the UNESCO - Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage (2003) in Germany.

Ζωτικής σημασίας ζήτημα, για την επιτυχή εφαρμογή σε εθνικό επίπεδο, αποτελεί η υλοποίηση απογραφής της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς η οποία εκφράζεται εντός των συνόρων και στο έδαφος ενός συγκεκριμένου συμβαλλόμενου κράτους, καθώς η ολοκληρωμένη εικόνα που προσφέρει παρέχει τη βάση για μέτρα διασφάλισης και προώθησης της βιωσιμότητάς της. Η Σύμβαση υποχρεώνει όλα τα συμβαλλόμενα κράτη να προσδιορίσουν και να καθορίσουν τα διάφορα στοιχεία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς στην επικράτειά τους και να δημιουργήσουν έναν ή περισσότερους καταλόγους¹⁰⁹ οι οποίοι πρέπει να ενημερώνονται τακτικά. Σύμφωνα με τα οριζόμενα, προτείνεται η υλοποίηση της απογραφής και της ταυτοποίησης με συμμετοχική προσέγγιση, με τη συμμετοχή των φορέων της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς και των σχετικών μη κυβερνητικών οργανώσεων, εμπειρογνομόνων και ερευνητικών ιδρυμάτων.¹¹⁰ Η καταγραφή αυτή δέον να θεωρείται πολύ σημαντική, αφού, αν δεν προσδιορίζεται με ορθότητα και ακρίβεια, η άυλη πολιτιστική κληρονομιά, είναι αδύνατη η στοχευμένη διαφύλαξη και προώθηση των μεμονωμένων στοιχείων αυτής. Επιπλέον, οι απογραφές σε εθνικό επίπεδο παρέχουν τη βάση για την επιλογή στοιχείων για τον διεθνή «αντιπροσωπευτικό κατάλογο της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς της ανθρωπότητας», όπως απαιτεί η Σύμβαση.

Μολονότι η κατάρτιση καταλόγων αποτελεί νομικά δεσμευτική υποχρέωση των κρατών μελών της Σύμβασης, η εφαρμογή αυτής αναμένεται να εφαρμόζεται με κάποια ελευθερία. Αυτή η ευελιξία οφείλεται στις τεράστιες διαφορές στις κοινωνικές, πολιτικές και διοικητικές δομές και στην ποικιλομορφία των μορφών άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς.¹¹¹ Πρέπει να υπογραμμιστεί ότι η σύμβαση δεν περιέχει ακριβείς οδηγίες σχετικά με το περιεχόμενο και τον βαθμό λεπτομέρειας που απαιτείται στους καταρτιζόμενους καταλόγους. Τα κράτη μέλη επικεντρώνονται σε εκείνα τα στοιχεία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς ορισμένων κοινοτήτων ή περιφερειών που είναι ιδιαίτερος αντιπροσωπευτικός αυτών, καθώς και σε εκείνα η ύπαρξη των οποίων απειλείται. Τα στοιχεία που περιλαμβάνονται στους καταλόγους θα πρέπει να περιγράφονται και να τεκμηριώνονται σε τέτοιο βαθμό ώστε να συμβάλλουν σε ένα προστατευόμενο καθεστώς και μια προσωρινή βάση που να μπορεί να χρησιμοποιηθεί για περαιτέρω πρωτοβουλίες για την προώθηση της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς.

---

¹⁰⁹ Χρησιμοποιείται ο όρος «inventory».

¹¹⁰ Albert, M.T., (2011). Feasibility Study - Implementation of the UNESCO - Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage (2003) in Germany.

¹¹¹ *Ibid.*

3.6. Ο ρόλος των κοινοτήτων, των ομάδων και των ατόμων στην εφαρμογή της Σύμβασης – Η επίτευξη της διαφύλαξης

Μέσω της Σύμβασης, τα συμβαλλόμενα κράτη επιχειρούν να παρέχουν προστασία σε μη υλικά πολιτιστικά αγαθά. Η συμμετοχή και η ενεργή εμπλοκή των κοινοτήτων θεωρείται ζήτημα ζωτικής σημασίας όσον αφορά στην εφαρμογή των διατάξεων. Η δε συνεργασία, μεταξύ των κοινοτήτων και των κυβερνήσεων προκύπτει ως αδήριτη ανάγκη για τη χάραξη πολιτικής.

Είναι προφανές ότι ο ρόλος των κοινοτήτων είναι κεντρικός όσον αφορά στην εφαρμογή της Σύμβασης.¹¹² Στο άρθρο 2 παράγραφος 1 της Σύμβασης, τονίζεται ο σημαντικός ρόλος των κοινοτήτων στην εφαρμογή της Σύμβασης, καθώς η διαφύλαξη των πολιτιστικών μορφών βασίζεται στην αδιάλειπτη πρακτική των τελευταίων από την ομάδα.¹¹³ Δύο άρθρα της Σύμβασης, και συγκεκριμένα το άρθρο 11 και το άρθρο 15, απαιτούν ρητά τη συμμετοχή των κοινοτήτων στον προσδιορισμό και τον ορισμό της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Στο άρθρο 11 περίπτωση β' απαιτείται κάθε συμβαλλόμενο μέρος να προσδιορίζει και να καθορίζει τις διάφορες μορφές της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς στην επικράτειά του, με τη συμμετοχή των κοινοτήτων, των ομάδων και των σχετικών μη κυβερνητικών οργανώσεων.¹¹⁴ Επιπλέον, στο άρθρο 15 αναφέρεται ότι *κάθε συμβαλλόμενο κράτος προσπαθεί να εξασφαλίσει την όσο δυνατόν ενεργότερη συμμετοχή των κοινοτήτων, των ομάδων και, κατά περίπτωση, των ατόμων που δημιουργούν, διατηρούν και μεταδίδουν τέτοια κληρονομιά και να τα εμπλέκει ενεργά στη διαχείρισή της*. Για το λόγο αυτό, μεταξύ άλλων απαιτήσεων, είναι υποχρεωτική για τα συμβαλλόμενα κράτη η λήψη όλων εκείνων των απαραίτητων μέτρων για να διασφαλίσουν τη διαφύλαξη της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς στην επικράτειά τους και να συμπεριλάβουν κοινότητες και ομάδες που διατηρούν και

---

¹¹² Blake, J. (2008). UNESCO's 2003 Convention on Intangible Cultural Heritage: the implications of community involvement in "safeguarding", Intangible Heritage, σ.49

¹¹³ Άρθρο 2 παράγραφος 1 της Σύμβασης (2003): For the purposes of this Convention [t]he "intangible cultural heritage" means the practices, representations, expressions, knowledge, skills – as well as the instruments, objects, artefacts and cultural spaces associated therewith – that communities, groups and, in some cases, individuals recognize as part of their cultural heritage (...).

¹¹⁴ Άρθρο 11 της Σύμβασης (2003): Each State Party shall (b) among the safeguarding measures referred to in Article 2, paragraph 3, identify and define the various elements of the intangible cultural heritage present in its territory, with the participation of communities, groups and relevant non-governmental organizations.

μεταδίδουν από γενιά σε γενιά πολιτιστικές πρακτικές, στην ταυτοποίηση και στη διαχείριση της άυλης κληρονομιάς. Αυτή η άμεση αναφορά της Σύμβασης στη συμμετοχή κοινοτήτων και ομάδων είναι μάλλον ασυνήθιστη στις διεθνείς συνθήκες.¹¹⁵ Αναγνωρίζεται επομένως ρητά ότι χωρίς την ενεργό συμμετοχή των κοινοτήτων η εφαρμογή των διατάξεων δεν είναι εφικτή.

Ο ρόλος των κοινοτήτων και των ομάδων ενισχύθηκε περαιτέρω στις επιμέρους οδηγίες που εκδόθηκαν. Κατά τη διάρκεια της Συνάντησης Εμπειρογνομόνων για την Συμμετοχή της Κοινότητας στη Διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς, που πραγματοποιήθηκε στο Τόκιο το 2006¹¹⁶, διακρίθηκαν οι όροι «κοινότητα», «ομάδα» και "άτομα" και οι σχετικοί ορισμοί προοριζόμενοι με αυστηρή αναφορά στη Σύμβαση. Οι εμπειρογνώμονες συνέστησαν στα συμβαλλόμενα κράτη να προχωρήσουν στη δημιουργία κατάλληλων θεσμικών ρυθμίσεων για τη συμμετοχή των κοινοτήτων στη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Επιπλέον, συνιστάται η σύσταση συμβουλευτικών οργάνων που να απαρτίζονται από επαγγελματίες, ερευνητές, ΜΚΟ, εκπροσώπους των πολιτών, τοπικούς αντιπροσώπους και άλλους ενδιαφερόμενους, προκειμένου να λειτουργούν ως σύμβουλοι στη δημιουργία καταλόγων και στην ανάπτυξη συστημάτων διασφάλισης. Επιπλέον, η προηγούμενη συγκατάθεση της κοινότητας είναι υποχρεωτική προϋπόθεση πριν από την εγγραφή μιας πολιτιστικής πρακτικής στον κατάλογο της Σύμβασης.

Κατά τις εργασίες της Δεύτερης Έκτακτης Συνόδου¹¹⁷ της Διακυβερνητικής Επιτροπής, μεταξύ άλλων, υιοθετήθηκαν ορισμένες αποφάσεις σχετικά με το συμμετοχικό ρόλο των κοινοτήτων, αναγνωρίζοντας ότι *στον πυρήνα της διαφύλαξης της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς βρίσκονται οι κοινότητες, οι ομάδες και τα άτομα που την δημιουργούν, αποτελούν, επομένως, πρωταρχικό μέλημα της Σύμβασης*.¹¹⁸ Σύμφωνα με την απόφαση, η Επιτροπή μπορεί να καλέσει κοινότητες, ομάδες και, κατά περίπτωση, ιδιώτες, καθώς και εμπειρογνώμονες και ερευνητικά ιδρύματα, προκειμένου να συμμετάσχουν στις συνεδριάσεις της, ούτως ώστε να διατηρήσει ενεργό και ζωντανό τον διάλογο μαζί τους και να συμβουλευθεί την εμπειρία τους. Επιπλέον, σημειώθηκε ότι τα Συμβαλλόμενα Κράτη χρειάζεται να επιδιώκουν να

---

¹¹⁵ Blake, J. (2008). UNESCO's 2003 Convention on Intangible Cultural Heritage: the implications of community involvement in "safeguarding", Intangible Heritage, σ.66.

¹¹⁶ <http://www.unesco.org/culture/ich/doc/src/00034-EN.pdf>.

¹¹⁷ Σόφια, Βουλγαρία, 2008.

¹¹⁸ <http://www.unesco.org/culture/ich/en/2extcom>.

διευκολύνουν την πρόσβαση των κοινοτήτων, των ομάδων και των ατόμων στα αποτελέσματα των ερευνών που διεξάγονται μεταξύ τους, καθώς και να *προωθήσουν το σεβασμό των πρακτικών που διέπουν την πρόσβαση σε συγκεκριμένες πτυχές της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς*.¹¹⁹ Για την εφαρμογή των διατάξεων των συμβάσεων, τα συμβαλλόμενα κράτη ενθαρρύνονται να αναπτύξουν δίκτυα κοινοτήτων, εμπειρογνομόνων, κέντρων εμπειρογνωμοσύνης και ερευνητικών ιδρυμάτων, σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο, προκειμένου να καθιερώσουν κοινές προσεγγίσεις σχετικά με τα στοιχεία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς που έχουν ως κοινά και μοιράζονται.

Επισημαίνεται ότι συχνά υφίσταται δυσκολία στη συνεργασία μεταξύ της εκάστοτε κυβέρνησης και των κοινοτήτων, η οποία ανάγεται σε πρόκληση με κοινωνιολογικό χαρακτήρα. Και τούτο συμβαίνει διότι, υφίσταται σημαντικός αριθμός ομάδων -ιδίως των αυτόχthonων- οι οποίες μέσω της πολιτιστικής ενίσχυσης, βρίσκουν ευκαιρία να εκφράσουν τα αιτήματά τους και να αναζητήσουν τη δική τους πολιτική αυτονομία ή ακόμα και την ανεξαρτησία τους από το κράτος.¹²⁰ Έτσι, εκτός από τις τεχνικές δυσκολίες, δημιουργείται και μια πολιτική πρόκληση.

---

¹¹⁹ *Ibid.*

¹²⁰ Kurin, R. (2004). Safeguarding Intangible Cultural Heritage in the 2003 UNESCO Convention: a critical appraisal.

Η άυλη πολιτιστική κληρονομιά της Ελλάδας

Όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, την 17^η Οκτωβρίου 2003, υιοθετήθηκε από την UNESCO η Σύμβαση για τη Διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Η Σύμβαση απέδωσε ρόλο πρωταρχικής σημασίας στις κοινότητες και στους φορείς της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς. Η Ελλάδα προχώρησε στην κύρωση της Σύμβασης το 2006. Εξάλλου, ήδη από το έτος 2002, απαντάται σε επίσημα έγγραφα της ελληνικής πολιτείας ο όρος «άυλα πολιτιστικά αγαθά», προκειμένου να περιγραφεί και να προστατευτεί το αντίστοιχο τμήμα της πολιτιστικής κληρονομιάς, αντικαθιστώντας τον όρο «παραδοσιακός και σύγχρονος λαϊκός πολιτισμός»¹²¹, ακολουθώντας τις σύγχρονες τάσεις της διεθνούς κοινότητας. Συγκεκριμένα, στο άρθρο 2 παρ. ε' του Ν. 3028/2002 «Για την προστασία των Αρχαιοτήτων και εν γένει της πολιτιστικής κληρονομιάς» (ΦΕΚ 153 Α/ 28.6.2002) ορίζεται ότι: *«ως άυλα πολιτιστικά αγαθά νοούνται εκφράσεις, δραστηριότητες, γνώσεις και πληροφορίες, όπως μύθοι, έθιμα, προφορικές παραδόσεις, χοροί, δρώμενα, μουσική, τραγούδια, δεξιότητες ή τεχνικές που αποτελούν μαρτυρίες του παραδοσιακού, λαϊκού και λόγιου πολιτισμού»*.

Επισημαίνεται ότι σύμφωνα με το Προεδρικό Διάταγμα υπ' αριθμόν 104 «Οργανισμός Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού» (Φ.Ε.Κ. 171/Α'/28-6-2014), για την εφαρμογή της Διεθνούς Σύμβασης για τη Διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς στην Ελλάδα αρμόδιο είναι το Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού και συγκεκριμένα η Διεύθυνση Νεότερης Πολιτιστικής Κληρονομιάς (ΔΙΝΕΠΟΚ), που ανήκει στη Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς (ΓΔΑΠΚ). Σύμφωνα με το αυτό Προεδρικό Διάταγμα, η ίδια Διεύθυνση είναι, επίσης, αρμόδια, για τον σχεδιασμό και την εφαρμογή δράσεων διαφύλαξης των άυλων πολιτιστικών αγαθών που εγγράφονται στο Εθνικό Ευρετήριο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ελλάδας και στους Καταλόγους που προβλέπονται στη σχετική Σύμβαση της UNESCO.

---

¹²¹ <http://ayla.culture.gr/introduction/>.

4.1. Τα πολιτιστικά αγαθά που έχουν εγγραφεί στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς

4.1.1. Η Μεσογειακή Δίαιτα

Με κοινή αίτησή τους, η Κύπρος, η Κροατία, η Ισπανία, η Ελλάδα, η Ιταλία, το Μαρόκο και η Πορτογαλία ζήτησαν την εγγραφή της Μεσογειακής Διατροφής στον αντιπροσωπευτικό κατάλογο της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς της ανθρωπότητας.¹²² Όπως προσδιόρισαν τα προαναφερθέντα κράτη, η μεσογειακή διατροφή περιλαμβάνει ένα σύνολο δεξιοτήτων, γνώσεων, τελετουργιών, συμβόλων και παραδόσεων σχετικά με την καλλιέργεια, τη συγκομιδή, την αλιεία, την κτηνοτροφία, τη διατήρηση, τη μεταποίηση, το μαγείρεμα και, ιδίως, την κατανομή και την κατανάλωση τροφίμων. Το γεύμα μαζί με άλλους συνιστά το θεμέλιο της πολιτιστικής ταυτότητας και της συνέχειας των κοινοτήτων σε ολόκληρη τη λεκάνη της Μεσογείου, καθώς αποτελεί στιγμή κοινωνικής επαφής και επικοινωνίας, επιβεβαίωσης και ανανέωσης της οικογενειακής, ομαδικής ή κοινοτικής ταυτότητας. Περαιτέρω, η μεσογειακή διατροφή δίνει έμφαση στις αξίες της φιλοξενίας, της γειτνίασης, του διαπολιτισμικού διαλόγου και της δημιουργικότητας, καθώς και σε έναν τρόπο ζωής που καθοδηγείται από το σεβασμό στην ποικιλομορφία και στη διαφορετικότητα.

Εικόνα 3 - Πρακτικές στο πλαίσιο της Μεσογειακής Δίαιτας: Αγροτικές εργασίες (Skounti, A., 2008).

¹²² <https://ich.unesco.org/en/decisions/8.COM/8.10>.

Η μεσογειακή διατροφή αποτελεί κυρίαρχο στοιχείο σε πολιτιστικούς χώρους, φεστιβάλ και εορτασμούς, όπου συγκεντρώνονται άνθρωποι όλων των ηλικιών και των κοινωνικών τάξεων. Ακόμη, στην έννοιά της, περιλαμβάνονται η χειροτεχνία και η παραγωγή παραδοσιακών δοχείων και σκευών για τη μεταφορά, τη συντήρηση και την κατανάλωση τροφίμων, συμπεριλαμβανομένων των κεραμικών πιάτων και των ποτηριών. Επισημαίνεται ότι οι γυναίκες διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη μετάδοση των γνώσεων για τη μεσογειακή διατροφή, καθώς διαφυλάσσουν τις τεχνικές τους, σέβονται τους εποχιακούς ρυθμούς και τα εορταστικά γεγονότα και μεταδίδουν τις αξίες του στοιχείου στις νέες γενιές. Οι αγορές επιτελούν, επίσης, ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο ως χώροι καλλιέργειας και μετάδοσης της μεσογειακής διατροφής κατά την καθημερινή πρακτική της ανταλλαγής, της συμφωνίας και του αμοιβαίου σεβασμού.

Εικόνα 4- Γυναίκες κατά τη διαδικασία παραγωγής ζυμαρικών στο πλαίσιο της Μεσογειακής Δίαιτας - National Park of Cilento and Vallo di Diano (2010).

Δεδομένων τούτων, καθώς και του συνόλου των πληροφοριών που συμπεριλήφθηκαν στον φάκελο που υποβλήθηκε, η Επιτροπή αποφάσισε ότι η υποψηφιότητα πληροί ορισμένα κριτήρια δυνάμει των οποίων καθίσταται εφικτή η εγγραφή στον αντιπροσωπευτικό κατάλογο της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς της ανθρωπότητας. Συγκεκριμένα:

- Η Μεσογειακή διατροφή που μεταδίδεται από γενιά σε γενιά, ιδιαίτερα μέσω της οικογενειακής παράδοσης, δημιουργεί την αίσθηση στους ανθρώπους ότι ανήκουν σε μια ομάδα και μοιράζονται με αυτήν. Για όσους ζουν στη λεκάνη της Μεσογείου, η μεσογειακή διατροφή συνιστά δε δείκτη ταυτότητας και χώρο για συνάντηση και διάλογο,

- Η εγγραφή του στοιχείου στον αντιπροσωπευτικό κατάλογο της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς της ανθρωπότητας καθιστά δυνατό να συμβάλει στην ευαισθητοποίηση σχετικά με τη σημασία των βιώσιμων πρακτικών που σχετίζονται με τα τρόφιμα σε άλλα μέρη του κόσμου, ενθαρρύνοντας ταυτόχρονα τον διαπολιτισμικό διάλογο, καταδεικνύοντας τη δημιουργικότητα και προωθώντας τον σεβασμό της πολιτιστικής, βιολογικής και περιβαλλοντικής ποικιλομορφίας,
- Τα μέτρα διασφάλισης εστιάζουν στην ευαισθητοποίηση, τη διαβίβαση, την τεκμηρίωση, την αναζωογόνηση καθώς και τις νομοθετικές δράσεις. δίδεται έμφαση στην ενίσχυση των μηχανισμών συνεργασίας μεταξύ των κοινοτήτων και των ενδιαφερομένων κρατών,
- Λαμβάνοντας μέρος σε αρκετές συναντήσεις, οι ενδιαφερόμενες κοινότητες σε επτά διαφορετικές χώρες συμμετείχαν στην προετοιμασία της υποψηφιότητας και έδωσαν την ελεύθερη, προηγούμενη και ενημερωμένη συναίνεσή τους,
- Η μεσογειακή διατροφή και ο τρόπος που αυτή εκδηλώνεται σε τοπικό επίπεδο αποτέλεσαν το αντικείμενο έρευνας και τεκμηρίωσης σε κάθε ενδιαφερόμενο Κράτος Μέλος και περιλαμβάνονται σε έναν ή περισσότερους καταλόγους σε κάθε ένα από τα Κράτη.

Εικόνα 5 - Πρακτικές Μεσογειακής Διατροφής - Εργασίες αλιείας - Υπουργείο Πολιτισμού Κροατίας (2011).

Με την πλήρωση των προαναφερθέντων κριτηρίων, η Επιτροπή αποφάσισε την εγγραφή της Μεσογειακής Δίαιτας το 2013.

Ο όρος «Μεσογειακή Διατροφή» εμφανίζεται για πρώτη φορά, κατά κάποιον παράδοξο τρόπο, από μελετητές των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής στις αρχές της

δεκαετίας του '60.¹²³ Πενήντα περίπου χρόνια αργότερα η UNESCO αποδέχθηκε ότι αυτή η παραδοσιακή κουλούρα μαγειρικής, η οποία ανήκει στους λαούς που κατοικούν γύρω από τη λεκάνη της Μεσογείου, συνιστά στοιχείο της Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας. Αυτή η αναγνώριση από την UNESCO φαίνεται να ενθαρρύνει αυτές τις μακρόχρονες, παγκοσμίως διαδεδομένες και εγκεκριμένες γαστρονομικές πρακτικές ως μέρος μιας ευρύτερης λαϊκής κουλούρας, καθώς και να αναγνωρίζει την ποιότητα, την απλότητα και τα οφέλη για την υγεία της καλλιέργειας και της χρήσης των τοπικών τροφίμων. Κάθε δε στάδιο, από την παραγωγή έως την κατανάλωση συνοδεύονται από συγκεκριμένες παραδόσεις που συνδέονται με τη βιοποικιλότητα, με πλήρη σεβασμό στην εποχικότητα. Όλα αυτά τα χαρακτηριστικά διαδραματίζουν από κοινού καθοριστικό και χαρακτηριστικό ρόλο ως σημείο αναφοράς για την υψηλού ποιοτικού επιπέδου διατροφή.

Σε μια προσπάθεια να περιγράψουν την Μεσογειακή Διατροφή, αρκετοί συγγραφείς αναγνωρίζουν ότι αυτή η δίαιτα βασίζεται στα ακόλουθα διατροφικά χαρακτηριστικά¹²⁴:

Εικόνα 6 - Τυπικά προϊόντα στο πλαίσιο της Μεσογειακής Δίαιτας, Ioannis Drinis (2009) .

α) υψηλή πρόσληψη λαχανικών, όσπρια, (όπως είναι φασόλια, φακές κλπ.), φρούτων και δημητριακών,

β) μέση και υψηλή πρόσληψη ιχθύων,

γ) χαμηλή πρόσληψη κρέατος και κορεσμένων λιπαρών,

¹²³ Saulle, R., La Torre, G., (2010). The Mediterranean Diet, recognized by UNESCO as a cultural heritage of humanity, IJPH - Year 8, Volume 7, 414-415.

¹²⁴ Ricco A., Chiaradia, G., Piscitelli M., La Torre G. (2007). The effects of Mediterranean Diet on Cardiovascular diseases: a systematic review. Ital J Public Health; 4(2): 119-27.

- δ) υψηλή πρόσληψη ακόρεστου λίπους (ιδιαίτερα ελαιόλαδο),
- ε) μέση-χαμηλή πρόσληψη γαλακτοκομικών προϊόντων (κυρίως γιαούρτι και τυρί),
- στ) μέτρια πρόσληψη οίνου.

Πρόκειται για το διαιτολόγιο που παραδοσιακά και από κοινού ακολουθείται σε πολλές Μεσογειακές χώρες. Σήμερα, σε μια περίοδο κατά την οποία η κατανάλωση τροφίμων χαρακτηρίζεται από προϊόντα που παράγονται μαζικά και σε βιομηχανικό επίπεδο, ελλοχεύει ο κίνδυνος να παραγκωνιστούν οι πρακτικές αυτές και οι γαστρονομικές λαϊκές παραδόσεις, τα έθιμα και οι συνήθειες, με αποτέλεσμα να αλλοιωθεί η ταυτότητα των μελών των εκάστοτε κοινοτήτων. Με την προστασία υπό την σκέπη της UNESCO, υπάρχει η δυνατότητα διασφάλισης της γνησιότητας, της γεύσης των τροφίμων και κυρίως της προαγωγής της υγείας για να προωθήσει τις υγιεινές διατροφικές συνήθειες.

Εικόνα 7 - Πρακτικές στο πλαίσιο της Μεσογειακής Δίαιτας - Συγκομιδή Ελιάς - Ioannis Drinis, (2009).

Ρόλο κομβικής σημασίας στη συνειδητοποίηση της σημασίας της Μεσογειακής Διατροφής διαδραμάτισαν διάφορες έρευνες, από τα αποτελέσματα των οποίων διαπιστώθηκαν τα πολλαπλά οφέλη της για την ανθρώπινη υγεία. Έτσι, διεξήχθησαν

έρευνες οι οποίες εστίασαν στις ανθρώπινες συνήθειες, στην ποικιλομορφία και στη γεωγραφική κατανομή¹²⁵, ενώ ύστερα από την έρευνα του φυσιολόγου ερευνητή Ancel Keys και λοιπών, για πρώτη φορά, επισημάνθηκαν τα οφέλη της μεσογειακής διατροφής, γνωστοποιώντας στο ευρύτερο κοινό τα ευεργετικά αποτελέσματα.¹²⁶ Η προαναφερθείσα έρευνα των Keys και άλλων, αποτέλεσε μια μεγάλη επιδημιολογική μελέτη η οποία φέρει τον τίτλο «Μελέτη των επτά χωρών» και η οποία κατέληξε σε σημαντικές διαφορές στις διαφορετικές χώρες όσον αφορά στα ποσοστά εμφάνισης καρδιαγγειακών νοσημάτων. Αναλυτικότερα, οι κάτοικοι των περιφερειών γύρω από τη λεκάνη της Μεσογείου σε σύγκριση προς τους κατοίκους των κρατών της Βόρειας Ευρώπης και των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής παρουσίασαν λιγότερες καρδιαγγειακές παθήσεις.¹²⁷

Συγκεκριμένα, διαπιστώθηκε ότι οι πληθυσμοί που ακολουθούν το πρότυπο της μεσογειακής δίαιτας παρουσιάζουν 50% χαμηλότερο ποσοστό θνησιμότητας λόγω καρδιαγγειακής νόσου, ενώ παρουσιάζουν υψηλότερο προσδόκιμο ζωής.¹²⁸ Επισημαίνεται δε ότι οι καρδιαγγειακές παθήσεις αποτελούν μία από τις κύριες αιτίες θανάτου στις βιομηχανοποιημένες χώρες, ενώ η συγκεκριμένη νόσος συνδέεται άμεσα με την παχυσαρκία, η οποία αποδεδειγμένα αποτελεί παράγοντα που ενισχύει τον κίνδυνο για πληθώρα χρόνιων ασθενειών, όπως, επί παραδείγματι, διαβήτης, υπέρταση, καρκίνο, αναπνευστικές και καρδιαγγειακές παθήσεις, εγκεφαλικό επεισόδιο και έμφραγμα του μυοκαρδίου.¹²⁹ Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας η παχυσαρκία λογίζεται ως ένα από τα βασικά προβλήματα δημόσιας υγείας που προσλαμβάνει μορφή επιδημίας μεγάλης διάστασης και σε παγκόσμιο επίπεδο. Η αυξανόμενη τάση της παχυσαρκίας και του υπερβολικού βάρους στον κόσμο σχετίζεται με τα μη υγιή πρότυπα διατροφής.

Η μεσογειακή δίαιτα δεν είναι μόνο ένα πρόγραμμα ή ένα μοντέλο διατροφής· αντιθέτως, είναι ένας πολιτισμός, μια παράδοση και μια βιωματική τέχνη. Υπάρχουν

---

¹²⁵ Saulle, R., La Torre, G., (2010). The Mediterranean Diet, recognized by UNESCO as a cultural heritage of humanity, IJPH - Year 8, Volume 7, 414-415.

¹²⁶ Keys, A., Menotti, A., Karoven, MI (1986). The diet and the 15-year death rate in the Seven Countries Study. Am J Epidemiol; 124:903-15.

¹²⁷ Saulle, R., La Torre, G., (2010). The Mediterranean Diet, recognized by UNESCO as a cultural heritage of humanity, IJPH - Year 8, Volume 7, 414-415.

¹²⁸ Sofi, F., Cesari, F., Abbate, R., Gensini, GF., Casini, A. (2008). Adherence to Mediterranean diet and health status: meta-analysis. BMJ ;337:1344

¹²⁹ <https://www.who.int/topics/obesity/en/>.

αποδείξεις ότι η παραδοσιακή μεσογειακή διατροφή είναι ένα διατροφικό μοντέλο που ακολουθείται κυρίως στις αγροτικές ζώνες και κυρίως στις μεγαλύτερες ηλικιακές τάξεις, λόγω της μεγαλύτερης προσοχής που οι ομάδες αυτές δείχνουν στην κατάσταση της υγείας τους και στους δεσμούς τους με τα παραδοσιακά τρόφιμα. Έτσι, ο στόχος είναι να επιτευχθεί η υψηλότερη τήρηση αυτού του τύπου δίαιτας από νεότερες ηλικιακές ομάδες και αυτός ο στόχος καθίσταται δυνατό να επιτευχθεί χρησιμοποιώντας όλα τα εργαλεία που διαθέτουμε τώρα και στο μέλλον, σε ευρωπαϊκό επίπεδο.¹³⁰ Συγκεκριμένα, η διασφάλιση της Μεσογειακής Διατροφής προκειμένου να διαβιβαστεί στις επόμενες γενιές μπορεί να επιτευχθεί μέσω της έρευνας, της κατάρτισης πάνω στις πρακτικές της και στη διοργάνωση ειδικών εκστρατειών ενημέρωσης γύρω από τα ζητήματα διατροφής, προκειμένου να διατηρηθεί η Μεσογειακή Διατροφή ως στοιχείο της πολιτιστικής κληρονομιάς της ανθρωπότητας. Πέρα δε από τα οφέλη για την υγεία, οι πρακτικές και οι συνήθειες που συνδέονται με τη Μεσογειακή Διατροφή αποτελούν ένα είδος τελετουργικού άρρηκτα συνυφασμένες με τη μνήμη των λαών που τη χρησιμοποιούν. Με τον τρόπο αυτό, οι πρακτικές ανάγονται σε φορείς αξιών και ιδεωδών, όπως είναι η φιλοξενία, η ενότητα της οικογένειας, η αλληλεγγύη και η φιλία.

Εικόνα 8 - Σκεύη και αντικείμενα που χρησιμοποιούνται κατά την επεξεργασία προϊόντων Μεσογειακής Διατροφής, Κοινότητα Άργους.

¹³⁰ La Torre, G., Fadda, G., Fara, G., Gasparini, R., Panà, A., Ricciardi, W., (2008). The Decalogue on the future of Public Health in Europe. Ital J Public Health ;4:310-8.

Η αναγνώριση της Μεσογειακής Διατροφής ως στοιχείου πολιτιστικής κληρονομιάς σύμφωνα με τα οριζόμενα από την UNESCO, λειτουργεί δραστικά στην προστασία αυτής, ενώ δείχνει την πρόθεση να υλοποιήσει τη δέσμευση που προβλέφθηκε στη Διακήρυξη της Παγκόσμιας Ομοσπονδίας Συμπράξεων Δημόσιας Υγείας της Κωνσταντινούπολης¹³¹, ότι «[τ]α δικαιώματα και οι υγιείς παραδόσεις και πολιτισμοί των αυτόχθονων ανθρώπων και κοινοτήτων πρέπει να αναγνωρίζονται, να γίνονται σεβαστά, προωθούνται και προστατεύονται».¹³²

Η Ελλάδα αποτελεί μία από τις χώρες που μοιράζονται τη Μεσογειακή Δίαιτα ως στοιχείο της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς. Στις αγροτικές περιοχές ανθεί η καλλιέργεια προϊόντων άρρηκτα συνυφασμένων με το συγκεκριμένο μοντέλο διατροφής, όπως είναι τα δημητριακά, τα φρούτα, τα λαχανικά, οι ελιές με σκοπό την παραγωγή λαδιού, τα σταφύλια με σκοπό την παραγωγή οίνου. Περαιτέρω, τα προϊόντα υφίστανται επεξεργασία και ετοιμάζονται για κατανάλωση με συγκεκριμένες τεχνικές μαγειρέματος, ενώ η κατανάλωσή τους γίνεται σε οικογενειακό και φιλικό περιβάλλον. Πρόκειται για συνήθειες οι οποίες είναι ιδιαίτερα διαδεδομένες εντός του ελλαδικού χώρου. Παράλληλα, δημιουργεί μια αίσθηση ενότητας με τους λαούς που, επίσης, μοιράζονται τις πρακτικές και τις συνήθειες που εντάσσονται στη Μεσογειακή Διατροφή.

4.1.2. Η τεχνογνωσία της παραδοσιακής μαστιχοκαλλιέργειας στη Χίο

Η μαστίχα, άλλως το μαστίχι¹³³, καλλιεργείται στο νησί της Χίου από την αρωματική ρητίνη του μαστιχόδεντρου, καθώς εξάγεται από συγκεκριμένη ποικιλία με την ονομασία Πιστακία η λεντίσκος (*Pistacia lentiscus*). Η καλλιέργεια του μαστιχοφόρου θάμνου στην περιοχή της νότιας Χίου και η εξαγωγή της μαστίχας αποτελεί μία μοναδική -σε παγκόσμια εμβέλεια- παραδοσιακή καλλιέργεια, που μεταβιβάζεται προφορικά και εμπειρικά από γενιά σε γενιά.¹³⁴ Εδώ και αιώνες διαμορφώνει το πολιτισμικό- αρχιτεκτονικό, κοινωνικό και φυσικό- τοπίο των 24

¹³¹ Istanbul Declaration of the World federation of Public Health Associations.

¹³² Saulle, R., La Torre, G., (2010). The Mediterranean Diet, recognized by UNESCO as a cultural heritage of humanity, IJPH - Year 8, Volume 7, 414-415.

¹³³ Στην αγγλική απαντάται η λέξη mastiha και mastic.

¹³⁴ <https://www.kathimerini.gr/795045/article/epikairothta/ellada/anagnwristhke-apo-thn-unesco-h-paradosiakh-mastixokalliergeia-ths-xiouv>.

Μαστιχοχωρίων,¹³⁵ καθώς και την οικονομική, κοινωνική και πολιτισμική καθημερινότητα των κατοίκων αυτών. Επισημαίνεται η περιορισμένη τοπική έκταση στην οποία είναι εφικτό να ευδοκιμήσει η μαστίχα, καθώς η επικράτεια όπου παράγεται αυτή οριοθετείται στη βόρεια πλευρά από τα χωριά Λιθί, Άγιος Γεώργιος Συκούσης και Καλλιμασιά. Η γραμμή αυτή χαρακτηρίστηκε από τον γλωσσολόγο Pernot ως «φυσικό και μυστηριώδες όριο».¹³⁶ Είναι τουλάχιστον εντυπωσιακό το γεγονός ότι το μαστιχόδενδρο, παρότι φύεται και στο βόρειο τμήμα της νήσου Χίου, όπως και σε οποιονδήποτε άλλο τόπο της Ελλάδας, ηπειρωτικής ή νησιωτικής, ή στις γειτονικές ακτές της Μικράς Ασίας, δεν παράγει ρητίνη. Η τοπική αυτή «αποκλειστικότητα» της καλλιέργειας της μαστίχας πιθανόν οφείλεται σε κάποια εδαφολογικά και κλιματολογικά στοιχεία και χαρακτηριστικά, όπως είναι το ιδιαίτερα θερμό και ξηρό κλίμα, τα οποία ευνοούν και περιορίζουν την καλλιέργεια του μαστιχόδεντρου μόνο στο συγκεκριμένο τμήμα της Χίου.

Εικόνα 9 - Το δάκρυ του μαστιχόδεντρου, Manolis Kazamias (2002).

Η μαστίχα είναι γνωστή για τις πολυάριθμες ιδιότητές της και η καλλιέργειά της αποτελεί απασχόληση ολόκληρης της οικογένειας. Απαιτείται επίπονη φροντίδα καθ' όλη τη διάρκεια του έτους από άνδρες και γυναίκες όλων των ηλικιών που συμμετέχουν με ίσους όρους σε διάφορα στάδια. Τα μεγαλύτερα σε ηλικία μέλη της κοινότητας είναι επιφορτισμένα με την ευθύνη της μετάδοσης των τεχνικών τομής και

¹³⁵ Άγιος Γεώργιος Συκούσης, Αρμόλια, Βασιλεώνικο, Βερβεράτο, Βέσσα, Βουνό, Ελάτα, Έξω Διδύμα, Θολοποτάμι, Θυμιανά, Καλαμωτή, Καλλιμασιά, Καταρράκτης, Κοινή, Μέσα Διδύμα, Μεστά (το καλύτερα διατηρούμενο), Μυρμήγκι, Νένητα, Ολύμπιοι, Παγίδα, Πατρικά, Πυργί (το μεγαλύτερο), Σκλαβιά και Φλάτσια.

¹³⁶ <http://ayla.culture.gr/%CE%B7-%CE%BA%CE%B1%CE%BB%CE%BB%CE%B9%CE%AD%CF%81%CE%B3%CE%B5%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%BC%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%AF%CF%87%CE%B1%CF%82-%CF%83%CF%84%CE%B7-%CF%87%CE%AF%CE%BF/>.

συγκομιδής της μαστίχας στις νεότερες γενιές. Οι άντρες φροντίζουν τη φυσική λίπανση και το κλάδεμα των θάμνων κατά τη διάρκεια του χειμώνα, ενώ από τα μέσα Ιουνίου οι γυναίκες σαρώνουν, ισιώνουν και καθαρίζουν το έδαφος γύρω από τον κορμό, έτσι ώστε η μαστίχα να μπορεί να συλλεγεί εύκολα. Από τον Ιούλιο μέχρι το Σεπτέμβριο γίνεται ο κέντος του θάμνου: με το κεντητήρι, ένα αιχμηρό εργαλείο, χαράσσεται ο φλοιός του κορμού και των βασικών κλαδιών του θάμνου. Όπως επισημαίνουν οι μαστιχοπαραγωγοί πρόκειται για μια αγροτική εργασία που απαιτεί προσοχή και σεβασμό, επισημαίνοντας ότι δεν εμπιστεύονται εργάτες σε αυτό το στάδιο των εργασιών. Η εργασία του πρώτου κεντήματος λέγεται «ρήνιασμα», ενώ ακολουθεί και δεύτερος γύρος κεντήματος μέχρι τα μέσα Σεπτεμβρίου. Από τα χαραγμένα σημεία, τις κεντιές, εξάγεται και κυλά ο ρητινώδης χυμός της μαστίχας, που εμφανίζεται σαν δάκρυ και ρέει σε σταγόνες στο χώμα. Όταν η ροή της μαστίχας είναι συνεχής, το δάκρυ είναι μεγάλο και σχετικά μαλακό, ενώ η μη συνεχής ροή αποδίδει μικρό αλλά μεγαλύτερης σκληρότητας δάκρυ. Αφού ο ρητινώδης χυμός σκληρύνει, υλοποιείται το πρώτο μάζεμα της μαστίχας περί τα μέσα Αυγούστου, αρχίζοντας τη συλλογή από τα μεγαλύτερα κομμάτια.

Εικόνα 10 - Στάδιο επεξεργασίας μαστίχας, κατά το οποίο πλένεται με θαλασσινό νερό, Manolis Kazamias (2002).

Εν συνεχεία, η μαστίχα πλένεται, συχνά με θαλασσινό νερό, απλώνεται ώστε να στεγνώσει σε ευάερο και στεγασμένο χώρο και αποθηκεύεται σε ξύλινα κιβώτια σε δροσερό μέρος. Μικρές ομάδες, συχνά ηλικιωμένων γυναικών, καθαρίζουν με μαχαίρια τη μαστίχα προσεκτικά, δουλεύοντας συνήθως τρεις ή τέσσερις ώρες συνεχόμενα. Μετά από το στάδιο αυτό, η καθαρισμένη πλέον μαστίχα, παραδίδεται στην Ένωση Μαστιχοπαραγωγών Χίου, η οποία συγκεντρώνει το σύνολο της

παραγωγής, την επεξεργάζεται, την τυποποιεί στις επιμέρους μορφές και τα διάφορα προϊόντα¹³⁷, προκειμένου να γίνει προώθηση στην εγχώρια και τη διεθνή αγορά.

Όπως αναφέρθηκε, η μεταβίβαση των μυστικών της καλλιέργειας από τα μεγαλύτερα στα νεότερα άτομα είναι κομβικής σημασίας. Ειδικά, μάλιστα, όσον αφορά την εκμάθηση της τεχνικής του κεντήματος, επιστρατεύεται, κατ' αρχάς, η παρατήρηση, και, εν συνεχεία, η (κυριολεκτική) καθοδήγηση του χεριού των νεαρότερων από τους πιο έμπειρους. Ακόμη, ιδιαίτερα χρήσιμη και χαρακτηριστική είναι η πειραματική εφαρμογή σε κάποια από τα γερασμένα δέντρα, συνιστώντας μια διαδικασία κατά την οποία η προφορική παράδοση συναντά τη συμμετοχή και την παρατήρηση και προχωρά στην εμπειρική εφαρμογή. Την πρακτική αυτή συνοδεύει η λαϊκή αντίληψη ότι είναι επιβεβλημένη η ανοχή στο εσφαλμένο χαράκωμα κατά τη διαδικασία της διαδικασίας εκμάθησης. Όσον αφορά στη διαλογή, τα πιο έμπειρα και ηλικιωμένα μέλη, ως επί το πλείστον δε οι γυναίκες, μεταδίδουν προφορικά και εμπειρικά τη γνώση τους στους νεότερους. Εκτός από τη μεταβίβαση της ίδιας τεχνικής της διαλογής, αναπαράγουν και αναδιατάσσουν τη συλλογική μνήμη της κοινότητας μέσα από διηγήσεις θρύλων, προφορικών παραδόσεων, ανεκδότων, υπαρκτών περιστατικών που από στόμα σε στόμα έχουν προσλάβει διαστάσεις τοπικών μύθων.¹³⁸

Η μαστιχοκαλλιέργεια δεν αποτελεί μόνο μια παραδοσιακή τεχνογνωσία, καθώς γύρω από αυτήν υφαίνονται δίκτυα αλληλοβοήθειας και συμμαχιών. Ακόμη και σήμερα επιβιώνουν σχετικές με τη μαστιχοκαλλιέργεια γλωσσικές εκφράσεις, παραδόσεις και θρύλοι, όπως αυτός του μαρτυρίου του Αγίου Ισιδώρου που προκάλεσε το δάκρυ του θάμνου. Οι μαστιχοκαλλιεργητές αναγνωρίζουν σε αυτή ένα συνεκτικό στοιχείο ταυτότητας. Η κουλτούρα της μαστίχας αντιπροσωπεύει μια περιεκτική

---

¹³⁷ Προϊόντα ή εν γένει υλικά αντικείμενα (χειροτεχνήματα, εργαλεία, λατρευτικά ή μη σκεύη, προϊόντα, φαγητά κλπ) που προκύπτουν ως αποτέλεσμα της επιτέλεσης ή της άσκησης του στοιχείου Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς: Μαστίχα, σε διάφορες ποιότητες και μεγέθη (χονδρή, μεσαία, ψιλή, σε σκόνη διατροφική, ή για μαγειρική χρήση), Παράγωγα μαστίχας, Τσίκλα ΕΛΜΑ σε μορφή τετραγωνισμένου πεπλατυσμένου κουφέτου, η οποία εμφανίστηκε στη δεκαετία του 1950. Μαστιχέλαιο, με εξαιρετικές θεραπευτικές/ιαματικές ιδιότητες (αντισηπτικές, αντιβακτηριδιακές, καλλυντικές), Μαστιχόνερο.

¹³⁸ <http://ayla.culture.gr/%CE%B7-%CE%BA%CE%B1%CE%BB%CE%BB%CE%B9%CE%AD%CF%81%CE%B3%CE%B5%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%BC%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%AF%CF%87%CE%B1%CF%82-%CF%83%CF%84%CE%B7-%CF%87%CE%AF%CE%BF/>.

κοινωνική εκδήλωση. Οι κοινοτικές πρακτικές και εκδηλώσεις αποτελούν μια ευκαιρία για τη διαίωνιση της συλλογικής μνήμης μέσω της αφήγησης παλιών ιστοριών.¹³⁹

Εικόνα 11 - Γυναίκες καθαρίζουν τη μαστίχα, Stratis Voyatzis (2009).

Τα πρόσωπα που δραστηριοποιούνται στον τομέα της καλλιέργειας και εξαγωγής της μαστίχας επισημαίνουν την πλούσια πολιτιστική κληρονομιά που συνδέεται με την ενασχόλησή τους αυτή. Τα Μαστιχοχώρια αποτελούν διατηρητέους οικισμούς, ενώ υφίστανται μια σειρά από ζωντανά και κατοικημένα μνημεία. Ακόμη, είναι άξιο μνείας ότι ο πολιτισμός της μαστίχας είναι εκείνος που συγκρατεί και συντηρεί οικονομικά και επαγγελματικά τον πληθυσμό στα χωριά, ενώ όλο και περισσότεροι νέοι επιστρέφουν στα μαστιχοχώρια, επιδιώκοντας να συνδυάσουν την εργασία της μαστιχοπαραγωγής με την ήπια αγροτουριστική ανάπτυξη, αποσκοπώντας στην προβολή της ιστορίας και της παράδοσης της Χίου.

Στα διάφορα στάδια της διαδικασίας προβάλλονται και ενισχύονται αξίες, όπως είναι επί παραδείγματι η αλληλεγγύη, η αλληλοβοήθεια και η συνεργασία. Παράλληλα, η καλλιέργεια και η παραγωγή της μαστίχας λειτουργεί καθοριστικά για τον ντόπιο πληθυσμό, που καλείται να διατηρήσει την ιδιαίτερη ταυτότητά του, να επανεκτιμήσει και να ανακαλύψει εκ νέου τις παραδόσεις και τις αξίες του, μέσα από την καθημερινή ενασχόληση που γίνεται βίωμα και απτή πραγματικότητα.

Αναγνωρίζοντας τη σημασία της, ήδη από το έτος 2000, οι τοπικές αρχές αναδεικνύουν με δυναμικό τρόπο τη μαστίχα αλλά και άλλα τοπικά προϊόντα, μέσω της διοργάνωσης γιορτών, όπως η Γιορτή του Αγροτουρισμού ή η Γιορτή της

¹³⁹ <https://ich.unesco.org/en/RL/know-how-of-cultivating-mastic-on-the-island-of-chios-00993>.

Μαστίχας. Τοπικοί περιβαλλοντικοί και πολιτιστικοί σύλλογοι, ιδιωτικοί ή και δημόσιοι, διοργανώνουν δράσεις σχετικές με τη μαστιχοκαλλιέργεια, όπως ξεναγήσεις, εκπαιδευτικά σεμινάρια, καταγραφή των παραδοσιακών καλλιεργητικών μεθόδων.¹⁴⁰

Η Διακυβερνητική Επιτροπή της Σύμβασης UNESCO για τη Διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς, στην ετήσια συνεδρίασή της η οποία έλαβε χώρα στο Παρίσι, μεταξύ της 24^{ης} και της 28^{ης} Νοεμβρίου 2014, έκανε δεκτή τη σχετική υποψηφιότητα. Η εγγραφή της καλλιέργειας της Μαστίχας στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς αντικατοπτρίζει την αναγνώριση της αξίας αυτής ως στοιχείο της πολιτιστικής κληρονομιάς της χώρας, καθώς εντάσσεται σε ένα παγκόσμιο σύστημα για την ανάδειξη και τη διαφύλαξη των ζωντανών παραδόσεων.¹⁴¹ Η διαφύλαξη της μαστιχοκαλλιέργειας ως στοιχείο άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς επιδιώκεται μέσα από μια δέσμη μέτρων προστασίας του πολιτισμικού πλούτου της Χίου, διαχρονικά. Τα Υπουργεία Πολιτισμού και Προστασίας του Περιβάλλοντος ήδη από το 1946 έχουν κηρύξει πολλά από τα μαστιχοχώρια, αλλά και συναφή με τη μαστιχοκαλλιέργεια κτήρια ως ιστορικούς τόπους και διατηρητέα ιστορικά μνημεία. Προκειμένου δε να επιτευχθεί η διαφύλαξη, ήδη έχουν ληφθεί και εφαρμόζονται μέτρα διαφύλαξης, τα οποία αποσκοπούν, κυρίως, στην ανάδειξη της παραδοσιακής τεχνογνωσίας και της μεταβίβασής της σε νεότερες γενιές. Μέσω αυτών, ακόμη, επιδιώκεται η ευαισθητοποίηση του ευρύτερου κοινού ως προς τα ζητήματα της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς υπογραμμίζεται η πολιτισμική και όχι την εμπορική διάσταση της μαστιχοκαλλιέργειας.

Στο πλαίσιο αυτό, η Γενική Γραμματεία Πολιτισμού του ΥΠΑΙΘΠΑ, σε συνεργασία με ερευνητικά ιδρύματα και τοπικούς φορείς, σχεδιάζει μέτρα που αφορούν στην ευαισθητοποίηση της τοπικής κοινωνίας και των επισκεπτών, μέσα από την ενδυνάμωση των εκπαιδευτικών δράσεων, τη δημιουργία μουσείων και την ενίσχυση της έρευνας. Περαιτέρω, η Γενική Γραμματεία από κοινού με το Συμβούλιο Μουσείων, ενέκριναν τη δημιουργία Μουσείου της Μαστίχας, από το Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, σε συνεργασία με την Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου και την

---

¹⁴⁰ Ενδεικτικά, βλ. www.masticculture.gr.

¹⁴¹ <https://www.kathimerini.gr/795045/article/epikairothta/ellada/anagnwristhke-apo-thn-unesco-h-paradosiakh-mastixokalliergeia-ths-xiou>.

Ένωση Μαστιχοπαραγωγών Χίου, με εθνική και κοινοτική χρηματοδότηση. Το Μουσείο Μαστίχας Χίου άνοιξε για το κοινό το 2016.¹⁴²

4.1.3. Η Τηνιακή μαρμαροτεχνία

Ως τηνιακή μαρμαροτεχνία ορίζεται η τέχνη της εξόρυξης και της επεξεργασίας του μαρμάρου στην Τήνο. Η διαδικασία αυτή έχει βυζαντινές καταβολές, ενώ συστηματοποιήθηκε κατά τον 17^ο αιώνα κατά την όψιμη Βενετοκρατία.¹⁴³ Η συγκεκριμένη τεχνική μαρμαροτεχνίας αποτελεί έκφραση της πολιτιστικής ταυτότητας της Τήνου. Οι τεχνίτες έχουν εμπειρική γνώση της σύνθεσης και της δομής του βράχου, των ιδιοτήτων κάθε είδους μαρμάρου και του χειρισμού των «φλεβών» του. Τα εργαστήρια μαρμαρογλυπτικής παράγουν μια σειρά από παραδοσιακά μοτίβα και σύμβολα όπως επί παραδείγματι δέντρα, λουλούδια, πουλιά και πλοία, πηγή έμπνευσης των οποίων αποτελεί το κοινό συμβολικό σύστημα θρησκευτικών και προφορικών παραδόσεων.

Εικόνα 12 - Σμιλεύοντας μάρμαρο για τη δημιουργία υπέρθυρου.

Η μετάδοση της τέχνης ακολουθεί μακρόχρονες παραδόσεις, καθώς τούτη μεταβιβάζεται μέσω εμπειρικής μαθητείας και έχει ιδιαίτερα πολιτισμικά χαρακτηριστικά. Οι μαθητευόμενοι του εργαστηρίου ξεκινούν με μικρές εργασίες, όπως η οργάνωση των εργαλείων και ο καθαρισμός του εργαστηρίου, προτού προχωρήσουν στην εκμάθηση της τέχνης και του σχεδίου. Κάθε αρχιτεχνίτης εποπτεύει και καθοδηγεί έναν ή δύο μαθητευόμενους, συνήθως μέλη της οικογένειας. Σχεδόν το ένα τέταρτο των τεχνιτών είναι, πλέον, γυναίκες, η συμμετοχή των οποίων αντανακλά μια σημαντική μετατόπιση στην παράδοση της μαρμαροτεχνίας, η οποία

¹⁴² <http://www.piop.gr/el/diktuo-mouseiwn/Mouseio-Mastixas/Istoriko.aspx>.

¹⁴³ http://ayla.culture.gr/tiniaki_marmarotexnia/

μέχρι πρόσφατα ήταν δραστηριότητα μόνο για άνδρες.¹⁴⁴ Οι Τηνιακοί μαρμαρογλύπτες εργάζονται σε όλη την Ελλάδα και εκτός αυτής. Η παράδοση της Τηνιακής μαρμαροτεχνίας οδήγησε στην ανάδειξη κορυφαίων νεοελλήνων γλυπτών.

Η εγγραφή της Τηνιακής μαρμαροτεχνίας στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας της UNESCO υλοποιήθηκε το 2015, μετά από πρόταση της Ελλάδας, καθώς η Διακυβερνητική Επιτροπή διαπίστωσε ότι πληρούνται τα ακόλουθα κριτήρια¹⁴⁵:

- Η μεταβίβαση της τεχνικής της επεξεργασίας του μαρμάρου, όπως υλοποιείται στην Τήνο, είναι εξ ολοκλήρου βασισμένη στο πρότυπο δασκάλου - μαθητή και στην αντίστοιχη ιεραρχική οργάνωση των εργαστηρίων μαρμαροτεχνίας. Το νησί της Τήνου είναι γνωστό ως κέντρο παραδοσιακής εμπειρογνωμοσύνης στην Ελλάδα και πέρα από αυτήν, ενώ για τις τοπικές κοινότητες η χειροτεχνία αντιπροσωπεύει έναν ισχυρό δεσμό με την ιστορία, το φυσικό περιβάλλον και την πολιτιστική ταυτότητά της.
- Η εγγραφή του στοιχείου στον κατάλογο είναι δυνατό να συμβάλει στην προβολή της κληρονομιάς στον τομέα της βιοτεχνίας, ώστε να εμπλουτίσει τη γνώση σχετικά με την πολιτισμική ποικιλομορφία στην περιοχή της Νοτιοανατολικής Ευρώπης και να δείξει πώς εξελίσσεται η δημιουργικότητα μέσα στα παραδοσιακά πρότυπα. Περαιτέρω, επισημάνθηκε, η διαρκής αλληλεπίδραση μεταξύ δύο θρησκευτικών ομάδων και αποκαλύπτει μια σχέση μεταξύ των φυσικών πόρων της περιοχής και της άυλης και απτής κληρονομιάς της, συμβάλλοντας έτσι στην αύξηση της προβολής της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς εν γένει και της συνειδητοποίησης της σημασίας της.
- Συνεπικουρώντας μια σειρά υφισταμένων μέτρων διασφάλισης, τα νέα μέτρα αποσκοπούν στην προώθηση της διαβίβασης, της προστασίας, της τεκμηρίωσης και της έρευνας και αντιμετωπίζουν το ζήτημα της ενδεχόμενης μη σκόπιμης υπερεκμετάλλευσης. Οι δραστηριότητες συγκεντρώνονται σε πολλά δημοτικά μουσεία και μια σχολή μαρμάρων που διατηρούν στενούς δεσμούς με την κοινότητα και τους διάφορους φορείς επαγγελματιών.

¹⁴⁴ <https://ich.unesco.org/en/RL/tinian-marble-craftsmanship-01103>.

¹⁴⁵ <https://ich.unesco.org/en/decisions/10.COM/10.B.17>.

- Ο φάκελος υποψηφιότητας που υποβλήθηκε αποτέλεσε το αποτέλεσμα της συμβολής της τοπικής κοινότητας τεχνιτών, τοπικών αρχών, δημοτικών μουσείων, σχολών μαρμάρων και μεμονωμένων εμπειρογνομόνων. Εκτός από την περιγραφή του τρόπου με τον οποίο έχει αναπτυχθεί η διαδικασία υποβολής υποψηφιοτήτων, αποδεικνύεται η συμμετοχή τους στο επισυναπτόμενο βίντεο, καθώς και στην ελεύθερη, προηγούμενη και ενημερωμένη συγκατάθεσή τους για την εγγραφή του πολιτιστικού στοιχείου.
- Μετά από ευρεία διαβούλευση με την κοινότητα που ασκεί την εξάσκηση, το στοιχείο συμπεριλήφθηκε το 2013 στον Εθνικό Κατάλογο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς, το οποίο ενημερώνεται από το Υπουργείο Πολιτισμού τουλάχιστον μία φορά κάθε πέντε χρόνια.

Εικόνα 13 - Μαθητές στη Σχολή Καλών Τεχνών Πύργου-Πανόρμου Τήνου, Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού (2014).

Περαιτέρω, στην απόφαση της UNESCO, η επιτροπή χαιρετίζει την Ελλάδα για τη συμπερίληψη οπτικοακουστικού υλικού (βίντεο) το οποίο είναι δυνατό να χρησιμεύσει ως μοντέλο που επιτρέπει στους θεατές να γνωρίσουν διάφορους φορείς και να πληροφορηθούν για τις ιδέες τους. Με τον τρόπο αυτό καθίσταται δυνατή η γνωριμία του ευρύτερου κοινού με την τέχνη του μαρμάρου και τις πρακτικές που ακολουθούνται. Ακόμη, με την απόφαση, η Ελλάδα ενθαρρύνεται να εφαρμόζει τα μέτρα διασφάλισης, να συνεχίσει να εστιάζει στην τεχνογνωσία και τη μετάδοση στις μελλοντικές γενιές με τρόπους μη τυπικής και επίσημης εκπαίδευσης και να αποφεύγει μια προσέγγιση που προσανατολίζεται στο προϊόν.¹⁴⁶ Με τις επισημάνσεις αυτές, η Επιτροπή σημειώνει την ύπαρξη κινδύνου που ελλοχεύει σε μια εποχή άκρως βιομηχανοποιημένη και καταναλωτική, όπου η αυτοματοποιημένη παραγωγή απειλεί

¹⁴⁶ <https://ich.unesco.org/en/decisions/10.COM/10.B.17>.

την παραδοσιακή, χειροτεχνική επεξεργασία και η οποία μπορεί να θυσιαστεί στο βωμό του κέρδους.

Το μάρμαρο συνιστά υλικό άρρηκτα συνυφασμένο με την ελληνική ιστορία, ήδη από τον κυκλαδικό πολιτισμό της 3ης π.Χ. χιλιετίας. Στον ίδιο γεωγραφικό χώρο, η μαρμαρογλυπτική των νεότερων χρόνων σημείωσε αξιόλογη ανάπτυξη, με σημαντικότερο κέντρο την Τήνο. Στα Έξω Μέρη, περιοχή άγονη και με πολλά λατομεία, η μαρμαροτεχνία επιβιώνει έως τις μέρες μας, ενώ σταδιακά η παράδοση αυτή των Τηνιακών επεκτάθηκε στην Αθήνα μετά τη σύσταση του Ελληνικού Κράτους, το 1830. Έτσι, δημιουργήθηκε στη σημερινή πρωτεύουσα ένα ισχυρό δευτερογενές κέντρο, του οποίου οι τεχνίτες συνεργάζονται με Έλληνες και ξένους αρχιτέκτονες για τα νεοκλασικά μέγαρα της πρωτεύουσας, τις εκκλησίες της και την αναστήλωση των αρχαίων μνημείων. Από αυτούς θα αναδειχθούν οι πρώτοι φοιτητές του Πολυτεχνείου και μεγάλος αριθμός ταλαντούχων καλλιτεχνών¹⁴⁷, οι οποίοι προέρχονται από οικογένειες με παράδοση στο μάρμαρο, καθώς διδάχτηκαν την τέχνη σε οικογενειακά εργαστήρια. Εν συνεχεία, και από το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα εγκαινιάζονται εργαστήρια και σε άλλες πόλεις της ελληνική επικράτειας, ενώ οι τεχνίτες επεκτείνουν τη δραστηριότητά τους και εκτός συνόρων, στη Σμύρνη, την Πόλη, τη νότια Ρωσία, τη Ρουμανία, την Αίγυπτο.

Εικόνα 14 - Τηνιακοί Μαρμαροτεχνίτες κατά τη διαδικασία αποκατάστασης της Ακρόπολης Αθηνών, Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού (2014).

Σήμερα, λειτουργούν πολλά εργαστήρια τόσο στο νησί όσο και στην Αθήνα. Η τέχνη του μαρμάρου δέον να λογίζεται ως τέχνη «λαϊκή», δεδομένου ότι εκφράζει τη συλλογικότητα και την τοπική ταυτότητα των συγκεκριμένων κέντρων. Ιδίως στην

¹⁴⁷ Αξίζει να γίνει ενδεικτική αναφορά στους Δημ. Φιλιππότης, Γ. Βιτάλης, Γιαννούλης Χαλεπάς, Λάζ. Σώχος, Ν. Γύζης, Νικηφ. Λύτρας.

Τήνο αποτέλεσε ανέκαθεν τέχνη κληρονομική, καθώς συγκροτείται σε οικογενειακή βάση, όχι μόνο κατά την πατρική γραμμή αλλά και από τις εξ αγχιστείας συγγένειες. Τεχνίτες και πελάτες ανήκουν στο ίδιο περιβάλλον -τεχνικό και πολιτισμικό- και ακολουθούν παραδοσιακά πρότυπα κοινώς αποδεκτά. Παρατηρείται ότι στα προϊόντα του μαρμάρου που δημιουργούνται καθοριστικό ρόλο παίζει η πρακτική χρησιμότητά τους, παρά την ύπαρξη διακόσμησης, αποτέλεσμα της ενδιάθετης καλαισθησίας του λαϊκού τεχνίτη.

Τα θέματα και τα διακοσμητικά μοτίβα πηγάζουν από τη λαϊκή παράδοση, που εκφράζει τόσο τους τεχνίτες όσο και τους πελάτες. Στην πλειοψηφία τους δε, υπηρετούν ανάγκες μεταφυσικές και συμβολικές, καθώς ιδιαίτερα διαδεδομένα είναι τα σύμβολα αποτρεπτικά των δαιμονικών πνευμάτων, όπως ο σταυρός, η πεντάλφα, τερατόμορφα όντα και θηρία, που επιλέγονται για να κοσμήσουν υπέρθυρα και να εμποδίσουν την είσοδο των βλαπτικών δυνάμεων. Ακόμη, δημιουργούνται ανάγλυφες εικόνες αγίων στους εξωτερικούς τοίχους των περιβόλων ή των κυρίως κτηρίων των εκκλησιών, αντικαθιστώντας τις φθαρτές εικόνες, εξασφαλίζοντας την παρουσία τους.

Εικόνα 15 - Υπέρθυρο σε σπίτι στον Πύργο Τήνου, Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού (2014).

Κάθε τεχνίτης αποσκοπούσε στη δημιουργία καλής φήμης. Η ιδιότητα του καλού τεχνίτη αποτελεί το κοινωνικό και επαγγελματικό πρότυπο των νεαρότερων, που ήδη από μικρή ηλικία ασκούνται, ακόμη και με μια πέτρα και ένα καρφί, σκαλίζοντας τις μαρμαρόπλακες των δρόμων. Επισημαίνεται ότι στην Τήνο υφίσταται κοινωνική υπεροχή των τεχνιτών έναντι των καλλιεργητών της γης, σε αντίθεση με ό,τι ισχύει σε

πεδινούς και εύφορους τόπους, η οποία, μάλιστα, εκφράζεται με τρόπο παραστατικό και σε λαϊκά τραγούδια, όπως το ακόλουθο¹⁴⁸:

*«Εμένα το πουλάκι μου δε σπέρνει, δε θερίζει,
μόνο το μαντρακά βαστεί και μάρμαρα σκαλίζει.
Αμπέρι μου των αμπεριώ, στολίδι των παλικαριώ».*

4.1.4. Το εθιμικό δρώμενο των Μωμόγερων

Στον Αντιπροσωπευτικό κατάλογο της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς της UNESCO η εγγραφή φέρει το όνομα «Μωμόεροι, ένα έθιμο του Δωδεκαημέρου»¹⁴⁹. Πρόκειται για ψυχαγωγικό έθιμο του Δωδεκαημέρου, το οποίο λαμβάνει χώρα από τα Χριστούγεννα έως τα Θεοφάνια με χορευτική, θεατρική και μουσική ομάδα σε παράλληλη δράση, προερχόμενο από την ορεινή Τραπεζούντα, που επιβιώνει σε οκτώ χωριά¹⁵⁰ του Νομού Κοζάνης.¹⁵¹ Κατά τον εορτασμό του εθίμου των Μωμοερίων, οι Έλληνες του Πόντου διατήρησαν τον πυρήνα και το γιορταστικό τρόπο των λαϊκών αυτοσχεδιαστικών σατυρικών δραμάτων των προχριστιανικών ετών, διαφυλάσσοντας, ταυτόχρονα, την παραδοσιακή μορφή των δραμάτων αυτών εμποτίζοντας το περιεχόμενο με στοιχεία από τον Χριστιανισμό. Οι Μωμόγεροι είναι από τα αρχαιότερα και γνησιότερα έθιμα που έφεραν οι Πόντιοι από την περιοχή της Τραπεζούντας και που κατάφεραν να διατηρήσουν έως σήμερα. Πρόκειται για δραματική αυτοσχέδια υπόθεση η οποία παίζεται με κινήσεις και χειρονομίες στις αυλές των σπιτιών. Σύμφωνα με την κεντρική υπόθεση, το δρώμενο αφορά στην

---

¹⁴⁸ http://ayla.culture.gr/wp-content/uploads/2016/11/%CE%A4%CE%B7%CE%BD%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%AE_%CE%9C%CE%B1%CF%81%CE%BC%CE%B1%CF%81%CE%BF%CF%84%CE%B5%CF%87%CE%BD%CE%AF%CE%B1_%CE%94%CE%B5%CE%BB%CF%84%CE%AF%CE%BF_2017.pdf.

¹⁴⁹ Συχνά περιγράφεται με άλλες ονομασίες όπως «Μωμόγεροι», με ανάπτυξη του ευφωνικού «γ», «τα Μωμοέρια», σε ουδέτερο γένος, «Μωμογέρεα», σε ουδέτερο γένος και με το ευφωνικό «γ», «Οι Μωμοέρ», με αποκοπή του «οι», «οι Κοτσαμάν», τουρκικής προέλευσης, σημαίνει «μεγαλόσωμοι άντρες», «σεβάσμιοι», «Τα Κοτσαμάνια», όπως παραπάνω, σε ουδέτερο γένος, «τα Καρναβάλια», καθώς είναι ομάδα μεταμφιεσμένων.

¹⁵⁰ Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας, Νομός Κοζάνης, Δήμος Κοζάνης (Τετράλοφος, Άγιος Δημήτριος, Αλωνάκια, Σκήτη, Πρωτοχώρι) και Δήμος Εορδαίας (Κομνηνά, Ασβεστόπετρα, Καρυοχώρι).

¹⁵¹ <http://ayla.culture.gr/%CE%BC%CF%89%CE%BC%CE%BF%CE%AD%CF%81%CE%B9%CE%B1-%CE%AD%CE%BD%CE%B1-%CE%AD%CE%B8%CE%B9%CE%BC%CE%BF-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%B4%CF%89%CE%B4%CE%B5%CE%BA%CE%B1%CE%B7%CE%BC%CE%AD%CF%81%CE%BF%CF%85/>.

απαγωγή της νύφης από τον γέρο λίγο πριν πάει να την πάρει ο γαμπρός με τον κουμπάρο. Ακολουθούν και άλλες απαγωγές στην πορεία από τρίτα πρόσωπα.¹⁵²

Εικόνα 16 - Μωμόγεροι χορεύουν σε αυλή σπιτιού στον Τετράλοφο, γύρω από τη "Νύφη" την οποία προστατεύουν από τον "διάβολο" που την παραμονεύει, Kostas Alexandridis (2014).

Το έτος 2016 έγινε δεκτό το αίτημα της Ελλάδας για εγγραφή του εθίμου στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO.¹⁵³ Σύμφωνα με την απόφαση έγινε δεκτό ότι από τις 25 Δεκεμβρίου έως τις 5 Ιανουαρίου στην πόλη της Κοζάνης, στη βορειοδυτική Ελλάδα, χορευτές, ηθοποιοί και μουσικοί λαμβάνουν μέρος σε δρώμενα που εκτυλίσσονται σε χωριά, καθώς επισκέπτονται σπίτια για να γιορτάσουν τον ερχομό του νέου έτους. Οι Μωμόγεροι, μια ομάδα αποτελούμενη από τριάντα (30) άνδρες ερμηνευτές σε κάθε χωριό, αντιπροσωπεύουν τους ιερείς του Μώμου ή τους αρχηγούς του Μεγάλου Αλεξάνδρου, που φορούν κράνη, φουστανέλες, παραδοσιακά παπούτσια και κρατούν ράβδους και χορεύουν υπό την εντολή του ηγέτη τους για να πείσουν τις δυνάμεις της φύσης να μην θέσουν σε κίνδυνο τα μέσα διαβίωσης των χωριανών. Ανάμεσά τους και σε επικοινωνία με τους θεατές, βρίσκεται μια θεατρική ομάδα, αποτελούμενη αποκλειστικά και μόνο από άντρες οι οποίοι ενσαρκώνουν μια σειρά από ρόλους: δύο νύφες που προσπαθεί να τις κλέψει ο κόσμος πληρώνοντας ένα αντίτιμο με την επιστροφή τους, ο γέρος, η γραία (γριά), ο διάβολος, ο άρκον (αρκούδα), ο γιατρός που εξετάζει τη νύφη και διαπιστώνει συνήθως την κακοποίησή της, ο τσανταρμάς (χωροφύλακας επί τουρκοκρατίας)¹⁵⁴. Τα μουσικά όργανα που τους συνοδεύουν είναι η λύρα, το αγγείον (γκάιντα) και το νταούλι. Το σύνολο της χορευτικής, θεατρικής και μουσικής ομάδας θα μπορούσε να

¹⁵² Ινστιτούτο Επεξεργασίας του Λόγου – Παράρτημα Ξάνθης. «Μωμόγεροι (Μωμόεροι ή Μωμοέρια)». http://www.xanthi.ilsp.gr/cultureportalweb/upload_files/1172661950_386_momogeroi.pdf

¹⁵³ <https://ich.unesco.org/en/decisions/11.COM/10.B.16>.

¹⁵⁴ Οι ρόλοι ποικίλουν στα διάφορα χωριά.

χαρακτηριστεί ως ένα θέατρο δρόμου (streettheatre) που χορεύοντας και τραγουδώντας σατιρίζει πρόσωπα και καταστάσεις.¹⁵⁵ Η πρακτική αυτή αποτελεί εορταστικό έθιμο για την ευημερία της κοινότητας έκαστο νέο έτος, με ευχές για καλή βλάστηση και συγκομιδή, ενθαρρύνοντας, επίσης, την αειφόρο διαχείριση των φυσικών πόρων. Οι γιορτές κορυφώνονται στην πλατεία κάθε χωριού, καθώς συμμετέχοντες και κάτοικοι τραγουδούν και χορεύουν γύρω από μια φωτιά μέχρι το πρωί. Μεταδίδεται ανεπίσημα από τις παλαιότερες στις νεότερες γενιές, συμβολίζει μέρος της πολιτιστικής ταυτότητας της κοινότητας και συμβάλλει στη διευκόλυνση της κοινωνικής ένταξης.

Εικόνα 17 - Μωμόγεροι απολαμβάνουν τοπικά εδέσματα και τσίπουρο μετά την ολοκλήρωση του εθίμου στο Καρυχώρι, Kostas Alexandridis (2014).

Καθώς με αυτόν τον τρόπο εκτυλίσσεται το έθιμο, η Επιτροπή έκρινε ότι πληρούνται μια σειρά από κριτήρια προκειμένου να ενταχθεί στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς και συγκεκριμένα:

- Ο φάκελος αποδεικνύει ότι το έθιμο των Μωμόγερων είναι μια βαθιά ριζωμένη πρακτική που λειτουργεί ως στοιχείο της ταυτότητας των Ελλήνων ποντιακής καταγωγής και χρησιμεύει στην ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής μεταξύ των ομάδων των φορέων της και των ευρύτερων ενδιαφερόμενων κοινοτήτων. Η γνώση του στοιχείου και των πρακτικών του διαδίδεται προφορικά από γενιά σε γενιά, εμπλουτίζοντας κατ' αυτόν τον τρόπο τη συλλογική μνήμη και καλλιεργώντας στη νεολαία την ελληνική-ποντιακή κουλτούρα. Έχουν επίσης παρασχεθεί επαρκείς πληροφορίες για να διαπιστωθεί η συμβατότητα του στοιχείου με τα μέσα για τα

¹⁵⁵ <http://ayla.culture.gr/%CE%BC%CF%89%CE%BC%CE%BF%CE%AD%CF%81%CE%B9%CE%B1-%CE%AD%CE%BD%CE%B1-%CE%AD%CE%B8%CE%B9%CE%BC%CE%BF-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%B4%CF%89%CE%B4%CE%B5%CE%BA%CE%B1%CE%B7%CE%BC%CE%AD%CF%81%CE%BF%CF%85/>.

ανθρώπινα δικαιώματα, η βιώσιμη ανάπτυξη και οι μηχανισμοί που προωθούν τον αμοιβαίο σεβασμό μεταξύ κοινοτήτων, ομάδων και ατόμων.

- Η συμπερίληψη του εθίμου των Μωμόγερων στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο είναι πιθανό να αυξήσει την ευαισθητοποίηση σε παρόμοιες πρακτικές σε άλλα μέρη του κόσμου ως στοιχεία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς. Είναι επίσης πιθανό να καταστήσει σαφή τη σημασία της διασφάλισης, της ενθάρρυνσης του διαλόγου και της προαγωγής της πολιτιστικής ποικιλομορφίας και της ανθρώπινης δημιουργικότητας, τόσο σε τοπικό όσο και σε ευρύτερο επίπεδο. Η εγγραφή αυτή θα προωθήσει, επιπλέον, τον διάλογο μεταξύ κοινοτήτων που φέρουν παρόμοια στοιχεία, προωθώντας έτσι τον σεβασμό της πολιτιστικής πολυμορφίας.

Εικόνα 18 - Ο "γιατρός" δεν "εξετάζει" μόνο τη "νύφη", αλλά και τους θεατές και τους άλλους μετέχοντες, Kostas Alexandridis (2014).

- Οι Πόντιοι Έλληνες έχουν κρατήσει την παράδοση των Μωμόγερων ζωντανή, μερικές φορές κάτω από πολύ δύσκολες συνθήκες, με εθνική υποστήριξη από το 2014. Τα προτεινόμενα μέτρα διασφάλισης, μεταξύ των οποίων συμπεριλαμβάνονται η έρευνα, η τεκμηρίωση, η παραγωγή μουσικών οργάνων και η εισαγωγή διδασκαλίας του στοιχείου στις σχολικές δραστηριότητες, έχουν σχεδιαστεί κυρίως για να υλοποιηθούν από τις ομάδες της κοινότητας με κρατική στήριξη. Έχουν ληφθεί δε υπ' όψιν ανησυχίες σχετικά με ενδεχόμενες αρνητικές επιπτώσεις του μαζικού τουρισμού.
- Κατά την κατάρτιση του φακέλου, η τοπική κοινότητα είχε ενεργό δράση. Διάφοροι άμεσα εμπλεκόμενοι φορείς, συμπεριλαμβανομένων των ενώσεων των οκτώ χωριών, παρείχαν δωρεάν, προηγούμενες και ενημερωμένες επιστολές

συγκατάθεσης, εκφράζοντας τα δικά τους συναισθήματα και απόψεις για το στοιχείο, τη μετάδοσή του και τη βιωσιμότητά του.

- Ο φάκελος παρουσιάζει την ένδειξη του στοιχείου στην Ελληνική Απογραφή άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς ήδη από το 2015. Η απογραφή πραγματοποιήθηκε σε στενή συνεργασία με τις κοινότητες και άλλους ενδιαφερόμενους και εθνικούς φορείς. Ο φορέας που είναι υπεύθυνος για την απογραφή είναι η Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς του Υπουργείου Πολιτισμού.

4.1.5. Το Ρεμπέτικο τραγούδι

*Όλοι οι ρεμπέτες του ντουνιά εμένα μ' αγαπούνε,
μόλις θα μ' αντικρύσουνε θυσία θα γενούνε.*¹⁵⁶

Το ρεμπέτικο αποτελεί μια μουσική και πολιτιστική έκφραση, οι απαρχές της οποίας εντοπίζονται στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, ιδίως στα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα της εργατικής και της αστικής τάξης. Τα ρεμπέτικα τραγούδια συνιστούν, σήμερα, απαραίτητο ρεπερτόριο σχεδόν σε κάθε κοινωνική εκδήλωση που περιλαμβάνει μουσική και χορό στην Ελλάδα. Κατά τη ζωντανή εκτέλεση μουσικής παράστασης ενώπιον κοινού, οι ερμηνευτές ενθαρρύνουν τη συμμετοχή του κόσμου. Η πρακτική του πολιτιστικού στοιχείου είναι ανοιχτή σε όλους και ως έχων συμφέρον ενδιαφερόμενος θα μπορούσε να θεωρηθεί κάθε Έλληνας ή Ελληνόφωνος, που απολαμβάνει αυτή τη μορφή μουσικής και χορού. Τα ρεμπέτικα τραγούδια περιέχουν ανεκτίμητες αναφορές στα έθιμα, τις συνήθειες και τις παραδόσεις ενός συγκεκριμένου τρόπου ζωής.

Εικόνα 19 - Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού (2016).

---

¹⁵⁶ Στίχοι του Μάρκου Βαμβακάρη.

Το ρεμπέτικο δέον να λογίζεται ως μια ζωντανή μουσική παράδοση με έντονο συμβολικό, ιδεολογικό και καλλιτεχνικό χαρακτήρα. Αρχικά, η μετάδοση πραγματοποιήθηκε αποκλειστικά προφορικά, μέσω της ζωντανής ερμηνείας των τραγουδιών και της διδασκαλίας νεότερων ερμηνευτών από μεγαλύτερους καλλιτέχνες και τραγουδιστές. Αυτή η μη τυπική μέθοδος μάθησης εξακολουθεί να είναι σημαντική, αλλά η πρόσφατη εξάπλωση των ηχογραφήσεων, των μέσων μαζικής ενημέρωσης και άλλων μεθόδων μετάδοσης, δημιούργησαν τη δυνατότητα εκμάθησης επιστρατεύοντας σύγχρονα, μηχανικά μέσα. Την περασμένη δεκαετία, το ρεμπέτικο άρχισε να διδάσκεται σε μουσικά σχολεία, σε ωδεία και πανεπιστήμια, ενώ οι μουσικοί και οι άνθρωποι που απολαμβάνουν το Ρεμπέτικο συνεχίζουν να διαδραματίζουν βασικό ρόλο στη διατήρηση της παράδοσης αυτής.¹⁵⁷

Εικόνα 20 - Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού (2016).

Το Ρεμπέτικο, αποτελεί ένα ιδιαίτερο και μοναδικό κεφάλαιο του ελληνικού αστικού λαϊκού πολιτισμού, το οποίο άνθισε το πρώτο μισό του 20ού αιώνα. Παρουσιάζει επιρροές από το δημοτικό και το μικρασιατικό τραγούδι και είναι άρρηκτα συνυφασμένο με το ιστορικό και κοινωνικό περιβάλλον της εποχής, εντός της οποίας αναπτύχθηκε. Σταδιακά, διαδόθηκε σε άλλες κοινωνικές τάξεις και ιδίως στους πρόσφυγες, στην εργατική και τη μεσοαστική τάξη, ενώ σήμερα αποτελεί ζωντανή και δημοφιλή πολιτιστική κληρονομιά που αναγνωρίζεται σε ολόκληρη την ανθρωπότητα.¹⁵⁸ Η Ελλάδα υπέβαλε φάκελο προκειμένου να συμπεριληφθεί το Ρεμπέτικο στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς,

¹⁵⁷ <https://ich.unesco.org/en/RL/rebetiko-01291>.

¹⁵⁸ <https://www.kathimerini.gr/938364/article/epikairothta/ellada/to-rempetiko-ston-katalogo-politistikhs-klhronomias-ths-unesco>.

το οποίο και επιτεύχθηκε το έτος 2017. Η απόφαση της Διακυβερνητικής Επιτροπής βασίστηκε στα ακόλουθα κριτήρια¹⁵⁹:

- Το ρεμπέτικο γεννήθηκε σε χώρους πλουραλιστικούς και σταδιακά εξελίχθηκε για να γίνει γνωστό σήμερα ως χαρακτηριστική πολιτιστική έκφραση για την ταυτότητα του ελληνικού λαού. Το ρεμπέτικο καλλιεργήθηκε στους κόλπους των χαμηλότερων κοινωνικών στρωμάτων της εργατικής και αστικής τάξης και επεκτάθηκε, εν συνεχεία, στις μεσαίες τάξεις της ελληνικής κοινωνίας. Το ρεμπέτικο είναι μια μορφή μουσικής και χορού που είναι ευρέως διαδεδομένη σε ένα ευρύ κοινό στην Ελλάδα και σε άλλα μέρη του κόσμου, ιδιαίτερα μεταξύ ελληνόφωνων ανθρώπων. Στον υποβαλλόμενο φάκελο, η Ελλάδα κατάφερε να περιγράψει με σαφήνεια τη δυναμική και περιεκτική φύση του στοιχείου, συμπεριλαμβανομένης της εξελισσόμενης συμμετοχής των γυναικών. Οι δεξιότητες που σχετίζονται με αυτή την έκφραση μεταδίδονται μέσω άτυπων μέσων ή σε μουσικές σχολές. Το Ρεμπέτικο έχει συμβολικές και αισθητικές λειτουργίες και διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη διάπλαση της κοινωνικής ταυτότητας. Το συγκεκριμένο πολιτιστικό στοιχείο αποτελεί, επίσης, ένα ισχυρό σημείο αναφοράς για συλλογική μνήμη.
- Η εγγραφή του στοιχείου στον αντιπροσωπευτικό κατάλογο θεωρήθηκε ότι θα συνέβαλε στην αύξηση της ορατότητας της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς σε περιφερειακό και διεθνές επίπεδο μέσω της ενσωμάτωσης ενός στοιχείου που μαρτυρά την επιτυχή προσαρμογή και τον δημιουργικό μετασχηματισμό παλαιών μουσικών, ποιητικών και χορευτικών μορφών που λαμβάνουν χώρα εντός του ταχέως μεταβαλλόμενου κοινωνικού και οικονομικού περιβάλλοντος. Το ρεμπέτικο αποτελεί έμπνευση, ακριβώς επειδή κατάφερε να επιβιώσει και να προσαρμοστεί για μεγάλο χρονικό διάστημα παρά τις μεταβολές των τελευταίων ογδόντα ετών, αποτελώντας αναπόσπαστο μέρος μιας ποικιλίας αστικών μουσικών παραδόσεων που συμβάλλουν στην ένταξη περιθωριοποιημένων κοινωνικών ομάδων και προσφύγων, ενισχύοντας έτσι τις διαπολιτισμικές συνδέσεις.
- Η βιωσιμότητα του στοιχείου διασφαλίζεται από τις ενδιαφερόμενες κοινότητες, τις ομάδες και τα άτομα μέσω θεσπιζόμενων μέτρων, που περιλαμβάνουν δραστηριότητες έρευνας, τεκμηρίωσης, μετάδοσης και ευαισθητοποίησης. Οι

---

¹⁵⁹ <https://ich.unesco.org/en/decisions/12.COM/11.B.11>.

αρχές και οι φορείς της Ελλάδας έχουν, επίσης, διαδραματίσει ρόλο κομβικής σημασίας, ενθαρρύνοντας την ακαδημαϊκή έρευνα, την τεκμηρίωση και τις εκπαιδευτικές δραστηριότητες στο σχολείο, προκειμένου να επιτευχθεί η ενημέρωση των παιδιών για το Ρεμπέτικο. Ενδεικτικά, το Μουσείο Βασίλης Τσιτσάνης, στην πόλη των Τρικάλων, αφιερώνεται στο Ρεμπέτικο και στη διασφάλιση της συνέχειάς του.

- Από τον φάκελο προκύπτει ότι διεξήχθησαν συζητήσεις μεταξύ των ενδιαφερομένων κοινοτήτων και εκπροσώπων των θεσμικών οργάνων της Ελλάδας. Παρουσιάζονται πολλές εξατομικευμένες επιστολές συγκατάθεσης, που περιγράφουν τις προσωπικές ιστορίες συνδεδεμένες με το Ρεμπέτικο.
- Το στοιχείο συμπεριλήφθηκε στο Ελληνικό Εθνικό Ευρετήριο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς το 2016 και στον ειδικό ιστότοπο του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού.

4.1.6. Η τέχνη της ξερολιθιάς

Η τέχνη της ξερολιθιάς αφορά στην τεχνογνωσία που σχετίζεται με την κατασκευή πέτρινων κατασκευών με την τοποθέτηση των λίθων τον έναν άνωθεν του άλλου, χωρίς να χρησιμοποιούνται άλλα συνδετικά υλικά, πέραν του ξηρού χώματος σε ορισμένες περιπτώσεις. Η σταθερότητα των κατασκευών εξασφαλίζεται μέσω της προσεκτικής επιλογής και τοποθέτησης των λίθων. Οι κατασκευές ξερολιθιάς είναι διασκορπισμένες σε πληθώρα αγροτικών περιοχών - κυρίως σε απόκρημνα εδάφη - τόσο εντός όσο και εκτός κατοικημένων χώρων, αν και δεν είναι άγνωστες στις αστικές περιοχές. Οι κατασκευές ξερολιθιάς έχουν διαμορφώσει πολυάριθμα τοπία, δημιουργώντας διάφορους τρόπους κατοικίας, καλλιέργειας και κτηνοτροφίας. Οι κατασκευές σύμφωνα με την τεχνική της ξερολιθιάς συνδέονται άμεσα με την παραδοσιακή οργάνωση του παραγωγικού χώρου των αγροτικών κοινοτήτων και με τον ιδιαίτερο χαρακτήρα κάθε τόπου.¹⁶⁰ Ειδικότερα, λειτουργούν ως μαρτυρία και τεκμήριο των μεθόδων και των πρακτικών που χρησιμοποιούν οι άνθρωποι από την προϊστορία μέχρι σήμερα για να οργανώσουν το χώρο διαβίωσης και εργασίας τους βελτιστοποιώντας τους τοπικούς φυσικούς και ανθρώπινους πόρους. Διαδραματίζουν

¹⁶⁰ <https://www.tovima.gr/2018/12/05/culture/i-texni-tis-kserolithias-ston-katalogo-tis-aylis-politistikis-klironomias-tis-unesco/>.

δε ρόλο καθοριστικής σημασίας στην πρόληψη των κατολισθήσεων, των πλημμυρών και των χιονοστιβάδων και στην καταπολέμηση της διάβρωσης του εδάφους, ενισχύοντας την βιοποικιλότητα και τη δημιουργία επαρκών μικροκλιματικών συνθηκών για τη γεωργία.

Εικόνα 21 – Αγροτική περιοχή με τοίχους κατασκευασμένους σύμφωνα με την τεχνική της ξερολιθιάς, Cristina Cantero Fernandez.

Τα πρόσωπα που την ασκούν είναι μέλη των αγροτικών κοινοτήτων, όπου το συγκεκριμένο πολιτιστικό στοιχείο είναι βαθιά ριζωμένο. Παράλληλα, η τέχνη της ξερολιθιάς είναι γνωστή σε επαγγελματίες που δραστηριοποιούνται στον τομέα των κατασκευών. Οι κατασκευές ξερολιθιάς υλοποιούνται πάντοτε σε άριστη αρμονία με το περιβάλλον και η τεχνική αποτελεί παράδειγμα αρμονικής συνύπαρξης μεταξύ ανθρώπων και φύσης. Η τεχνογνωσία της ξερολιθιάς μεταφέρεται κυρίως μέσω πρακτικής εφαρμογής που προσαρμόζεται στις ιδιαίτερες συνθήκες του κάθε τόπου¹⁶¹, αποτελώντας τους πανταχού παρόντες μάρτυρες του ανθρώπινου μόχθου. Η τέχνη της ξερολιθιάς επιστρατεύεται σε μια σειρά από κατασκευές που περιλαμβάνει ενδεικτικά μονοπάτια, γεφύρια, αναβαθμίδες, εντυπωσιακά σύνολα καλλιέργειών σε πεζούλες, ταπεινά κτίσματα γεωργοκτηνοτροφικής χρήσης, ποικίλες κατασκευές που υποστηρίζουν συστήματα διαχείρισης του νερού, τοίχοι αντιστήριξης, περιφράξεις, διαμόρφωση χωραφιών και κήπων, οδικά δίκτυα.¹⁶²

Την εγγραφή της Τέχνης της Ξερολιθιάς στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας ενέκρινε μετ' επαίνων η Διακυβερνητική Επιτροπή της Σύμβασης για τη Διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς κατά τις εργασίες της 13ης ετήσιας συνεδρίασής της, σε συνέχεια υποβολής κοινού φακέλου υποψηφιότητας που υπέβαλε η Ελλάδα μαζί με άλλες επτά

¹⁶¹ <https://ich.unesco.org/en/RL/art-of-dry-stone-walling-knowledge-and-techniques-01393>.

¹⁶² <https://www.tovima.gr/2018/12/05/culture/i-texni-tis-kserolithias-ston-katalogo-tis-aylis-politistikis-klironomias-tis-unesco/>.

χώρες, τη Γαλλία, την Ελβετία, την Ισπανία, την Ιταλία, την Κροατία, την Κύπρο και τη Σλοβενία.¹⁶³

Εικόνα 22 - Κατασκευή τοίχου με την τεχνική ξερολιθιάς, Antonia Theodosiou (2016).

Η Επιτροπή προχώρησε στην εγγραφή του πολιτιστικού στοιχείου στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς, δεδομένου ότι από τα στοιχεία του υποβληθέντος προέκυψε ότι πληρούνται μια σειρά από κριτήρια. Συγκεκριμένα¹⁶⁴:

- Οι κατασκευές ξερολιθιάς αποτελούν ζωντανή παράδοση ευρέως διαδεδομένη λόγω της βιώσιμης διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς, της γεωργικής γης, των ανθρώπινων κατοικιών και του περιβάλλοντος τους. Η τεχνογνωσία διαδίδεται μέσω του κοινού έργου ειδικευμένων δασκάλων και μαθητευομένων, εργαστηρίων, επαγγελματικής κατάρτισης, μαθημάτων και πολλών άλλων μέσων. Η πρακτική περιλαμβάνει τη στενή συνεργασία των μελών της κοινότητας, την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής και τη συνεργασία σε οικογένειες και γείτονες. Ως ένα διαδεδομένο, χαρακτηριστικό γνώρισμα του πολιτιστικού τοπίου, το στοιχείο παρέχει σε όλους τους εμπλεκόμενους μια ισχυρή αίσθηση ταυτότητας.
- Η τέχνη της ξερολιθιάς συνδυάζει μια διαδεδομένη τεχνική με σεβασμό στις τοπικές συνθήκες και την αποκλειστική χρήση υλικών που εξάγονται από το περιβάλλον με ελάχιστη επέμβαση επ' αυτού. Προωθώντας την παραδοσιακή τεχνογνωσία, η πρακτική απορρέει από την ανάγκη εκκαθάρισης της γης για

¹⁶³ *Ibid.*

¹⁶⁴ <https://ich.unesco.org/en/decisions/13.COM/10.B.10>.

καλλιεργητικούς σκοπούς και τη χρήση λίθων για την οικοδόμηση άκρως λειτουργικών κατασκευών. Κρίθηκε ότι η ευρεία διάδοση της πρακτικής και το υψηλό επίπεδο προστασίας των κατασκευών ξερολιθιάς είναι δυνατό να συμβάλλουν σημαντικά στην προώθηση της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς γενικότερα, καθώς ενθαρρύνονται οι υφιστάμενες συνεργασίες μεταξύ κοινοτήτων και συνεταιρισμών, με έμφαση στις κοινές αξίες των επαγγελματιών.

- Οι κυβερνήσεις των κρατών που υπέβαλαν τον φάκελο επικεντρώθηκαν, κυρίως, στην προστασία των υφιστάμενων κατασκευών, ενώ οι κοινότητες των επαγγελματιών που δραστηριοποιούνται στον χώρο έχουν στρέψει την προσοχή τους στην αποτελεσματική μετάδοση και προώθηση του πολιτιστικού στοιχείου. Η προστασία σε εθνικό και διεθνές επίπεδο ενισχύει την αναγνώριση της πρακτικής αυτής και προάγει τον σεβασμό και την ευαισθητοποίηση της αξίας της τεχνικής της ξερολιθιάς. Το προτεινόμενο σχέδιο διασφάλισης προετοιμάστηκε χάρη στις κοινές προσπάθειες όλων των ενδιαφερομένων, με τις κοινότητες και τις ενώσεις τους να ξεκινούν και να καθοδηγούν τη διαδικασία. Ένας από τους κύριους στόχους διασφάλισης είναι η καθιέρωση μόνιμων, τυποποιημένων συστημάτων κατάρτισης με επαρκή πιστοποίηση. Το σχέδιο επικεντρώνεται στη διεθνή συνεργασία, στη διεπιστημονική έρευνα και στην ανταλλαγή καλών πρακτικών διασφάλισης.

Εικόνα 23 - Κατασκευή Ξερολιθιάς, Branko Orbanic (2011).

- Η επιτροπή επεσήμανε ότι το προτεινόμενο από τα κράτη σχέδιο διασφάλισης και ολόκληρος ο φάκελος υποψηφιότητας συνιστά το αποτέλεσμα εντατικών συζητήσεων μεταξύ των κοινοτήτων και των σχετικών οργανισμών. Μάλιστα, κατά τις εργασίες του 15^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου της Διεθνούς Επιστημονικής Εταιρείας Διεπιστημονικών Μελετών για την Ξερολιθιά, που έλαβε χώρα στην Ελλάδα το 2016, ελήφθη η απόφαση να προετοιμαστεί μια διακρατική υποψηφιότητα και

διαμορφώθηκε η κύρια πλατφόρμα ανταλλαγής απόψεων σχετικά με την παρουσίαση του στοιχείου. Στη διαμόρφωση της υποψηφιότητας λήφθηκαν υπ' όψιν επιστολές, γνώμες και απόψεις εκπροσώπων των κοινοτήτων και των επαγγελματιών που δραστηριοποιούνται στον χώρο της κατασκευής της ξερολιθιάς και των αγροτικών πληθυσμών που την προτιμούν.

- Η τεχνογνωσία της ξερολιθιάς εγγράφεται στις εθνικές, περιφερειακές ή τοπικές απογραφές και στις οκτώ υποψήφιες χώρες, ανάλογα με τη φύση της κρατικής τους διοίκησης και τις περιφερειακές διαφορές. Περιγράφεται ο τρόπος διατήρησης και ενημέρωσης αυτών των καταλόγων και έχει υποβληθεί η απαιτούμενη τεκμηρίωση που αποδεικνύει την ορθή απογραφή.

4.2. Άλλα άυλα πολιτιστικά αγαθά που θα μπορούσαν να ενταχθούν στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο

Το ιδιαίτερο γεωγραφικό ανάγλυφο, με την μακρά ακτογραμμή και τα χιλιάδες νησιά, οι ιστορικές και κοινωνικές ιδιομορφίες της χώρας έχουν λειτουργήσει σαν καταλύτης για τη διαμόρφωση της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς είναι άμεσα συνυφασμένη με τα άτομα που απαρτίζουν την κοινωνία. Αυτό, εξάλλου, καταδεικνύεται από τα πολιτιστικά αγαθά που ήδη έχουν καταγραφεί στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Σήμερα, διατηρείται ευρετήριο το οποίο φιλοδοξεί να αποτελέσει μια έγκυρη και επικαιροποιημένη εικόνα της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς της Ελλάδας. Θα μπορούσε δε να λεχθεί ότι στο ευρετήριο συγκαταλέγονται εκείνες οι πρακτικές για τις οποίες θα μπορούσε να υποβληθεί φάκελος ενώπιον της Διακυβερνητικής Επιτροπής της Σύμβασης για τη Διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς.

Σύμφωνα με το άρθρο 12 της Σύμβασης για την Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά κάθε κράτος-μέλος της Σύμβασης οφείλει να δημιουργήσει ένα ή περισσότερα ευρετήρια στα οποία να συμπεριλάβουν εγγραφές άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς. Όπως ορίζεται, τα ευρετήρια αυτά πρέπει να ενημερώνονται ανά τακτά χρονικά διαστήματα, ενώ κάθε κράτος-μέλος, όταν υποβάλλει την περιοδική έκθεσή του στην Επιτροπή, πρέπει να παρέχει, μεταξύ άλλων, στοιχεία που να αφορούν το ή τα εθνικά ευρετήρια άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς. Μέσω του Εθνικού Ευρετηρίου Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ελλάδας επιδιώκεται να ενισχυθεί ο ρόλος των ίδιων των φορέων Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς, όπως οι κοινότητες, οι ομάδες, ακόμα και τα μεμονωμένα άτομα, προκειμένου να μοιραστούν τη δική τους πολιτιστική εμπειρία σε εθνικό και διεθνές επίπεδο, να δοθεί ορατότητα στη συλλογική τους ταυτότητα, να διατυπώσουν προτάσεις για την έρευνα και, κυρίως, για τη διαφύλαξη και τη διαβίβαση της άυλης πολιτιστικής τους κληρονομιάς.¹⁶⁵

Από το έτος 2008 έως σήμερα υφίστανται είκοσι έξι εγγραφές στο Ευρετήριο. Πέρα δε από όσες αναλυτικά εκτέθηκαν ως εγγραφές στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, στο Ευρετήριο συγκαταλέγονται οι ακόλουθες: Ξυλοναυπηγική (2013), τα Ιερά Δάση των χωριών του Ζαγορίου και της

---

¹⁶⁵ <http://ayla.culture.gr/purpose/>.

Κόνιτσας (2015), η Ψαλτική Τέχνη (2015), ο Τσακωνικός Χορός (2015), το Θέατρο Σκιών -Καραγκιόζης (2016), το Ηπειρώτικο Πολυφωνικό Τραγούδι (2016), το Παραδοσιακό Πανηγύρι του Συρράκου (2016), η Μετακινούμενη Κτηνοτροφία (2017), η Σαπωνοποιία Πατούνη (2017), η Παραδοσιακή Τέχνη της Πέτρας στα Λαγκάδια Αρκαδίας (2017), η υφαντική τέχνη και η διαφύλαξή της στα Αστερούσια Κρήτης (2018), το Πανηγύρι του Αγίου Συμεών (Αη Συμιού) στο Μεσολόγγι (2018), Συνεργατισμός και Αλληλεγγύη: Αγροτικός Συνεταιρισμός Ζαγοράς Πηλίου (2018), η αμπελοοινική κληρονομιά της Σαντορίνης (Θήρας-Θηρασίας) (2018), η καλλιέργεια της μαύρης (κορινθιακής) σταφίδας (2018), τα άγρια βρώσιμα χόρτα της Κρήτης-Εθνοβοτανικές Πρακτικές (2018), ο Βλάχικος Γάμος στη Θήβα (2018), ο Τρανός Χορός στη Βλάστη Κοζάνης (2018), το τσακωνικό μνημόσυνο στη Βασκίνα (2018) και ο Στειακός Πηδηχτός Χορός (2018). Μουσική, τραγούδι, αγροτικές και βιοτεχνικές πρακτικές, καθώς και μυστήρια άμεσα συνυφασμένα με την παράδοση της θρησκείας, οι εγγραφές δίνουν μια εικόνα της ελληνικής επαρχίας και του αγροτικού τρόπου ζωής. Σκοπός είναι η αντίσταση στη βιομηχανοποίηση και τη μαζική παραγωγή, διατηρώντας τις ιδιαιτερότητες του ελληνικού πληθυσμού.

Αξίζει να αναφερθεί ότι ιδιαίτερη βαρύτητα δίνεται στη Διατροφική Πολιτιστική Κληρονομιά και στο Αγροτικό Τοπίο. Τα αγροτικά προϊόντα και η επεξεργασία τους στην Ελλάδα αποτελούν έναν από τους υψηλής προτεραιότητας στόχους συνδεδεμένους με την εφαρμογή στη χώρα μας της Σύμβασης για τη Διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς.¹⁶⁶ Στο πλαίσιο αυτό, πέραν των προαναφερθέντων παραδειγμάτων, πρακτικές που ενδεχομένως θα μπορούσαν να αποτελέσουν μορφές άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς είναι η καλλιέργεια και η επεξεργασία προϊόντων, ως επί παραδείγματι ο κρόκος Κοζάνης ή η Λιανολιά Κερκύρας.

---

¹⁶⁶ <http://ayla.culture.gr/%ce%b4%ce%b9%ce%b1%cf%84%cf%81%ce%bf%cf%86%ce%b9%ce%ba%cf%8c%cf%82-%cf%80%ce%bf%ce%bb%ce%b9%cf%84%ce%b9%cf%83%ce%bc%cf%8c%cf%82-%cf%84%ce%b7%cf%82-%ce%b5%ce%bb%ce%bb%ce%ac%ce%b4%ce%b1%cf%82/>.

Επίλογος

Η γεωγραφική θέση της Ελλάδας, αναπόφευκτα, αποτελούσε ανέκαθεν σταυροδρόμι εμπόρων, πολεμιστών, προσφύγων και λαών από και προς κάθε σημείο του ορίζοντα. Ο αέναος αυτός διάλογος των λαών επί ελληνικού εδάφους είναι απαραίτητο να λαμβάνεται υπ' όψιν όταν κανείς προσεγγίζει τον ελληνικό πολιτισμό είτε για να τον μελετήσει είτε απλά για να τον θαυμάσει. Τούτο διότι ο πολιτισμός γεννάται, πλάθεται και διαμορφώνεται μέσα από το «σμίξιμο» των λαών. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Ραφαηλίδης, *«[ο] ελληνικός πολιτισμός δεν είναι η συνέπεια της ιδιοφυΐας των Ελλήνων – ιδιοφυείς άνθρωποι υπάρχουν παντού- είναι το αποτέλεσμα της σύγκλησης, σε τούτον τον ευλογημένο απ' τους θεούς τόπο, όλων των προγενέστερων πολιτισμών που εμφανίστηκαν στην ανατολική λεκάνη της Μεσογείου»*.¹⁶⁷ Λειτουργεί, λοιπόν, ο ελλαδικός χώρος σαν χωνευτήρι των λαών αποτελώντας τον τόπο όπου διαμορφώνονται τα ιδιαίτερα και μοναδικά χαρακτηριστικά του πολιτισμού που εκδηλώνεται και ασκείται σε αυτόν. Η επισήμανση της μοναδικότητας αυτής του πολιτισμού και η εστίαση στην πηγή του, οδηγεί αναπόφευκτα και στη μελέτη των επιρροών που ο ελληνικός πολιτισμός δέχεται από άλλους πολιτισμούς. Είναι χαρακτηριστική η φράση του Edward Said «No culture exists in isolation», καταδεικνύοντας το γεγονός ότι στην απομόνωση δεν είναι δυνατό να υπάρξει, να γεννηθεί και να αναπτυχθεί πολιτισμός.¹⁶⁸

Η ελληνική πολιτεία έχει καταβάλει σημαντική προσπάθεια χαρτογράφησης της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς και επιδιώκει την ορθή εφαρμογή της Σύμβασης για τη Διαφύλαξη αυτής, όπως έχει καταρτισθεί από την UNESCO. Η ουσιαστική δε υλοποίηση της Σύμβασης καθίσταται εφικτή αποκλειστικά και μόνο μέσα από τη συνεργασία του κράτους με φορείς που εμπλέκονται άμεσα με τις διάφορες εκφράσεις άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς και με τις κοινότητες, τις ομάδες και τα άτομα που εξασκούν και διαφυλάσσουν σήμερα το εκάστοτε στοιχείο πολιτιστικής κληρονομιάς. Υφίσταται δε μια συντονισμένη προσπάθεια να συμπεριληφθούν πρακτικές και έθιμα από τις διάφορες περιοχές της χώρας.

---

¹⁶⁷ Ραφαηλίδης, Β., (1995). (Μυθ)ιστορία των βαρβάρων προγόνων των σημερινών Ευρωπαίων, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, 2010, σ. 10.

¹⁶⁸ Μουσταΐρα, Ε., (2012). Συγκριτικό Δίκαιο και Πολιτιστικά Αγαθά, Νομική Βιβλιοθήκη, σ. 47.

Τα διάφορα πολιτιστικά στοιχεία είναι μνήμη, είναι φορείς αξιών και ιδεωδών. Αποτελούν τη στόφα επί της οποίας κτίζεται το ένδυμα του ελληνισμού. Η ελληνική επαρχία αποτελεί τον τόπο που συνυπάρχουν αρμονικά άνθρωποι με διαφορετικές καταβολές, όπως επί παραδείγματι Πόντιοι και Βλάχοι, με διαφορετικές θρησκευτικές πεποιθήσεις, ήθη και έθιμα, οι οποίοι δραστηριοποιούνται στον αγροτικό τομέα και σε εκείνον της κτηνοτροφίας. Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, οι πρακτικές, οι συνήθειες αυτές συνθέτουν την πολιτιστική ταυτότητα των μελών της κοινωνίας και του έθνους που αναπτύσσεται στο περιβάλλον της ελληνικής γης. Αναγνώριση, έρευνα, μελέτη, διάλογος, εκπαίδευση: η μεταβίβαση της γνώσης της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς είναι διαδικασία μακρόχρονη, επίπονη και δύσκολη. Η διαφύλαξη και η διαιώνιση, όμως, των πολιτιστικών στοιχείων είναι υποχρέωση και ευθύνη την οποία δέον να υπηρετεί καθένας και καθεμιά από το δικό του μετερίζι.

Βιβλιογραφία

Ελληνική

Δασκαλοθανάσης, Ν. (2015), Νέα ιστορία της τέχνης και πολιτιστικές σπουδές: ένα βήμα μπρος δυο βήματα πίσω στο Δασκαλοθανάσης, Ν. *Restitutions – 14 κείμενα ιστορίας της τέχνης*, Futura, σ. 65-77.

Μουσταΐρα, Ε., (2012). Συγκριτικό Δίκαιο και Πολιτιστικά Αγαθά, Νομική Βιβλιοθήκη.

Ραφαηλίδης, Β., (1995). (Μυθ)ιστορία των βαρβάρων προγόνων των σημερινών Ευρωπαίων, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, 2010.

Σειραδάκης, Γ., (2005). Νέα μελέτη του Μηχανισμού των Αντικυθήρων, *Discovery & Science*, 23.

Ξένη

Aikawa, N. (2004). An Historical Overview of the Preparation of the UNESCO International Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. *Museum International*, 56, 137-149.

Aikawa – Faure, N. (2008). From the Proclamation of Masterpieces to the Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage σε Smith, L., Akagawa, N., (ed.) *Intangible Heritage*, Routledge, Abingdon.

Albert, M.T, (2011). Feasibility Study - Implementation of the UNESCO - Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage (2003) in Germany.

Ballard, R., (1999). Υψηλή τεχνολογία στην αναζήτηση ρωμαϊκών ναυαγίων, ΓΑΙΟΠΑΜΑ – EXPERIMENT, 29, 96-105.

Blake, J. (2008). UNESCO's 2003 Convention on Intangible Cultural Heritage: the implications of community involvement in "safeguarding", *Intangible Heritage*, 45-73.

Byrne, D., (1991). Western Hegemony in Archaeological Heritage Management, *History and Anthropology* Vol. 5.

Brown, M., (2005). Heritage Trouble: Recent Work on the Protection of Intangible Cultural Property. *International Journal of Cultural Property*, 12(1), 40-61.

Carducci, G., (2008). The 1972 World Heritage Convention in the Framework of Other UNESCO Conventions on Cultural Heritage, σε Francioni, F., Lenzerini, F., (ed.) *The 1972 World Heritage Convention: a commentary*, Oxford University Press.

Choi, S., (2005). The Legal Landscape of the International Art Market After Republic of Austria v. Altmann, *Northwestern Journal of International Law & Business*, vol. 26, 2005-2006.

Donders, Y. (2008). A Right to Cultural Identity in UNESCO, *Cultural Human Rights, International Studies in Human Rights*, Volume: 95.

Francioni, F. (2004). Beyond state sovereignty: The protection of cultural heritage as shared interest of humanity. *Michigan Journal of International Law*, 25(4), 1209-1228.

Goody, J., (1977). *The domestication of the savage mind*. Cambridge: Cambridge University Press.

Habdas, M., (2010). My Home is My Castle – But is My Castle Truly Mine? Polish Historical Immovables as Objects of Ownership, *Opinio Juris in Compratione*, Vol. 2/2010, Paper No. 5.

Hafstein, V. T. (2009). Intangible heritage as a list: From masterpieces to representation, in L. Smith & N. Akagawa (ed.) *Intangible heritage*: 93-111.

Hall, S., (1997). The centrality of culture: Notes on the cultural revolutions of our time στο Thompson, K. (επιμ.) *Media and Cultural Regulation*, Sage Publications – Open University.

Hodder, I. (2010). Cultural Heritage Rights: From Ownership and Descent to Justice and Well-being. *Anthropological Quarterly*, Vol. 83, No. 4, Institute for Ethnographic Research (IFER) a part of the George Washington University.

Keys. A., Menotti, A., Karoven, MI (1986). The diet and the 15-year death rate in the Seven Countries Study. *Am J Epidemiol*;124:903–15.

Kurin, R. (2004). Safeguarding Intangible Cultural Heritage in the 2003 UNESCO Convention: a critical appraisal.

La Torre, G., Fadda, G., Fara, G., Gasparini, R., Panà, A., Ricciardi, W., (2008). The Decalogue on the future of Public Health in Europe. *Ital J Public Health* ;4:310-8.

Lévi-Strauss, C. (1966). *The savage mind*. Chicago: University of Chicago Press.

Liebmann, M., Rizvi, U., (2008). *Archaeology and the Postcolonial Critique*. Lanham, Altamira Press.

Mullery, J., (2010). Fulfilling the Washington Principles: A Proposal for Arbitration Panels to resolve Holocaust-Era Art Claims, *Cardozo Journal of Conflict Resolution*, vol. 11:643.

Ricco A., Chiaradia, G., Piscitelli M., La Torre G. (2007). The effects of Mediterranean Diet on Cardiovascular diseases: a systematic review. *Ital J Public Health*; 4(2): 119-27.

Saulle, R., La Torre, G., (2010). The Mediterranean Diet, recognized by UNESCO as a cultural heritage of humanity, *IJPH - Year 8, Volume 7*, 414-415.

Smith, L., Natsuko, A., (2009). *Intangible Heritage*.

Sofi, F., Cesari, F., Abbate, R., Gensini, GF., Casini, A. (2008). Adherence to Mediterranean diet and health status: meta-analysis. *BMJ* ;337:1344.

Symonides, J. (2000). *Cultural Rights* στο Symonides, J. (ed.), *Human Rights, Concepts and Standards*, Unesco Publishing, Paris,

Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal, Nuremberg, 14 November 1945 - 1 October 1946, vol. 4.

Yusuf, A. (2008). Article I, Definition of cultural heritage σε Francioni, F., Lenzerini, F., (ed.) *The 1972 World Heritage Convention: a commentary*, Oxford University Press.

World Commission on Culture and Development (1996). *Our creative diversity: report of the World Commission on Culture and Development*; summary version, σ. 178.

Ιστοτόποι

Report of the Expert Meeting on the "Global Strategy" and thematic studies for a representative World Heritage List, (UNESCO Headquarters, 20-22 June 1994), WHC-94/CONF.003/INF.6, προσβάσιμο στο <https://whc.unesco.org/archive/global94.htm>.

Text of 104 EX/Decision 3.3, http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=15249&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html.

World Heritage Centre, The Criteria for Selection, <https://whc.unesco.org/en/criteria/>.

<http://www.unesco.org/culture/ich/en/states-parties-00024>.

<http://www.unesco.org/eri/la/convention.asp?KO=17116&language=E>.

https://culturalrights.net/descargas/drets_culturals385.pdf.

<http://www.unesco.org/culture/ich/en/2extcom>.

<http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/underwater-cultural-heritage/underwater-cultural-heritage/wrecks/>.

https://www.arcmeletitiki.gr/images/uploads/pdf/arc_arx4.pdf.

http://www.getty.edu/conservation/publications_resources/research_resources/charters/charter55.html.

<https://ich.unesco.org/en/purpose-of-the-lists-00807>.

<https://ich.unesco.org/en/procedure-of-inscription-00809>.

<https://ich.unesco.org/en/lists?multinational=3&display1=inscriptionID&display=stats#tabs>.

<https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>.

Lubicon Lake Band v. Canada, Communication No. 167/1984 (Mar. 26 1990), <http://hrlibrary.umn.edu/undocs/session45/167-1984.htm>.

<https://ich.unesco.org/en/decisions/8.COM/8.10>.

<https://www.who.int/topics/obesity/en/>.

<https://ich.unesco.org/en/RL/know-how-of-cultivating-mastic-on-the-island-of-chios-00993>.

<https://www.kathimerini.gr/795045/article/epikairothta/ellada/anagnwristhke-apo-thn-unesco-h-paradosiakh-mastixokalliergeia-ths-xioy>.

<http://ayla.culture.gr/%CE%B7-%CE%BA%CE%B1%CE%BB%CE%BB%CE%B9%CE%AD%CF%81%CE%B3%CE%B5%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%BC%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%AF%CF%87%CE%B1%CF%82-%CF%83%CF%84%CE%B7-%CF%87%CE%AF%CE%BF/>

www.masticculture.gr.

<http://www.piop.gr/el/diktuo-mouseiwn/Mouseio-Mastixas/Istoriko.aspx>.

http://ayla.culture.gr/tiniaki_marmarotexnia/.

<https://ich.unesco.org/en/RL/tinian-marble-craftsmanship-01103>.

<https://ich.unesco.org/en/decisions/10.COM/10.B.17>.

http://ayla.culture.gr/wp-content/uploads/2016/11/%CE%A4%CE%B7%CE%BD%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%AE_%CE%9C%CE%B1%CF%81%CE%BC%CE%B1%CF%81%CE%BF

[%CF%84%CE%B5%CF%87%CE%BD%CE%AF%CE%B1 %CE%94%CE%B5%CE%BB%CF%84%CE%AF%CE%BF 2017.pdf.](#)

[http://ayla.culture.gr/%CE%BC%CF%89%CE%BC%CE%BF%CE%AD%CF%81%CE%B9%CE%B1-%CE%AD%CE%BD%CE%B1-%CE%AD%CE%B8%CE%B9%CE%BC%CE%BF-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%B4%CF%89%CE%B4%CE%B5%CE%BA%CE%B1%CE%B7%CE%BC%CE%AD%CF%81%CE%BF%CF%85/.](#)

Ινστιτούτο Επεξεργασίας του Λόγου – Παράρτημα Ξάνθης. «Μωμόγεροι (Μωμόεροι ή Μωμοέρια)». [http://www.xanthi.ilsp.gr/cultureportalweb/upload_files/1172661950_386_momogeroi.pdf](#)

[https://ich.unesco.org/en/decisions/11.COM/10.B.16.](#)

[https://ich.unesco.org/en/RL/rebetiko-01291.](#)

[https://ich.unesco.org/en/decisions/12.COM/11.B.11.](#)

[https://www.kathimerini.gr/938364/article/epikairothta/ellada/to-rempetiko-ston-katalogo-politistikhs-klhronomias-ths-unesco.](#)

[https://ich.unesco.org/en/RL/art-of-dry-stone-walling-knowledge-and-techniques-01393.](#)

[https://www.tovima.gr/2018/12/05/culture/i-texni-tis-kserolithias-ston-katalogo-tis-aylis-politistikis-klironomias-tis-unesco/.](#)

[https://www.tovima.gr/2018/12/05/culture/i-texni-tis-kserolithias-ston-katalogo-tis-aylis-politistikis-klironomias-tis-unesco/.](#)

[https://ich.unesco.org/en/decisions/13.COM/10.B.10.](#)

[http://ayla.culture.gr/introduction/.](#)

[http://ayla.culture.gr/purpose/.](#)

[http://ayla.culture.gr/%ce%b4%ce%b9%ce%b1%cf%84%cf%81%ce%bf%cf%86%ce%b9%ce%ba%cf%8c%cf%82-%cf%80%ce%bf%ce%bb%ce%b9%cf%84%ce%b9%cf%83%ce%bc%cf%8c%cf%82-%cf%84%ce%b7%cf%82-%ce%b5%ce%bb%ce%bb%ce%ac%ce%b4%ce%b1%cf%82/.](#)

Νομικά Κείμενα

Universal Declaration of Human Rights.

UNESCO Constitution.

U.N. GAOR, 6th Comm., 83d mtg., U.N. Doc. A/C.6/SR.83 (1948).

Σύμβαση για την Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς (1972).

Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα.

The Nara Document on Authenticity (1994).

UNESCO Universal Declaration on Cultural Diversity (2001).

Σύμβαση για τη διαφύλαξη της υποθαλάσσιας πολιτιστικής κληρονομιάς (2001)

Σύμβαση για τη Διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς (2003).